

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

פרק שירה

עם פירוש ברכת אברהם ליקוטים וביאורים

מאת

אברהם מרדכי אלברט
בהרה"ח יהודה אריה ז"ל
מחבר ס' מעשר כספים, אהבת אברהם,
וברכת אברהם על התורה ומועדים ועוד
ועורך 'כד הקמח', קיצור ר"ח, וקיצור של"ה, המנוקד

מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק – להקב"ה צדיקו של עולם

אשדוד
שנת תשס"ט לפ"ק

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

אבי מורי הרה"ח ר' יהודה אריה אלתר ז"ל
מבוני הספרות והעתונות החרדית בארץ ישראל

בן הרה"ח רבי יצחק שאול ז"ל אלבירט
מקים התלמודי תורה וגני ילדים ומשמרת השבת
בתל אביב משנת תרפ"ד

נפטר ה' תמוז תשס"ז

אמי מורתי האשה הצדקנית

מרת שרה בת הרה"ח (המוהל) מאיר (ציבייר) ז"ל

נפטרה א' טבת תשכ"ט

הרבה מאד השקעתי בעז"ה בחיבורי הזה הקטן ובסידורו
ועל כן ביותר בספר הזה כל הזכויות שמורות לי המחבר
האומר בשירתו: לולי תורתך שעשועי א"ז אבדתי בעניי (תהלים קיט, צב),
ואומר (משלי ב'): כי א"ם לבִּינָה תקרא לתבונה תתן קולך, א"ם תבקשנה
כִּכְסֵף וְכַמְטֻמוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה, א"ז תבין יראת יהוה ודעת אלהים תמצא.

הכתובת:

אברהם מרדכי אלברט

רח' חטיבת הנגב 23/39

אשדוד

הועתק והוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תש"ע

הקדמת המלקט

אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה, על אשר החייני וקיימני והגיעני לכל זה, שללא הכנה מרובה וללא שחישבתי מקדם לעסוק בענין זה, זיכני ברוב רחמי ללקט כדרכי מקורות ופירושים היותר קרובים אל דרך הפשט והאמת, בטעם אמירת כל פסוק ופסוק ב'פרק שירה', ואת הרמז ממנו אלינו ישראל קדושים, מאת הנברא האומרו - בכח המלאך העומד מעליו בשמי מרום מעת בריאת העולם, כדאיתא במדרשים ובדברי רבותינו הראשונים כמלאכים זיע"א. ליקטתי מספרי המפרשים ומאשר הובאו בלשונם בספרים החשובים שנתחברו בשנים האחרונות, ובעיקר ס' 'הכל ישבחוך' וס' 'פרק שירה', ומקום הנחתי להם שאת הכתוב בדרך ארוכה ובדרך מוסר בהרחבה ובדרך מחקר בעמוקה, בכוונה לא הבאתי, ואף ציינתי לעיין בספרים אלו, הן בהפירושים והן במבוא וההקדמה על כל ענין פרק שירה, מה שאספו בעין יפה מקדמונים ובני דורנו.

ובענין על ידי מי ובאיזה זמן נתחבר 'פרק שירה', ראיתי לנכון לציין למובא במבוא 'לפרק שירה' ב'אוצר מדרשים', מה שכתב קראי אחד, שהיה בזמן רב סעדיה גאון ז"ל, בפירוש לספר תהלים, ואפשר להבין לאיזה זמן ולמי יחסו אז את פרק שירה, ומובן שם שהוא לא ייחסו לדוד המלך שכתב את ספר תהלים. שכתב (עפרא לפומיה) בזה"ל הזדים בני בי רב עשו... כמו אמרם חמור מה הוא אומר לך ה' הגדולה. (ולפניו היה לשון 'מה הוא אומר', ולא חמור אומר).

ואולם אחר שראיתי קצת מבוכה בדבר, שאין חיבור קצר וממצה לבאר את מקור וטעם אמירת כל אחד ואחד מבעלי השיר, אמרתי אלקוט בשושנים ציצים ופרחים. ולאשר אין בית המדרש בלא חידוש, כאשר נפלאתי לראות סייעתא דשמיא לכתוב את הדברים בסדר נכון ובשפה ברורה, כן זכיתי למצוא בעצמי דברי חפץ הראויים לעלות על שולחן מלכים - מאן מלכי רבנן גדולים עם הקטנים השרויים ושווים בלבי, ונזכרים לטובה באמירת פרק שירה.

אודה שלא הייתי מאומרי 'פרק שירה', ורק כאשר עלה בלבי ביום שבת קודש יום התשיעי לעומר שנה זו תשס"ט להתחיל לאומרו, - והרגשתי שזאת חובה עלי כשליח לאחריני, וחישבתי ימים שאם אתחיל לומר פרק שירה ארבעים יום כמנהג מעתה, יהיה הגמר בחג השבועות, (ולגבי אחרים אין בודקין במקור הסגולות הטובות), ובימים אלו הבריאה מתחדשת ומרננת לאל בורא עולם, ואף גוף האדם מסוגל לו לקבל בימים אלו את אשר טבע ה' בשיקויי צמחי הרפואה, כאשר אמרו חז"ל במסכת שבת (דף קיא) על משקה מסויים, ובמסכת שבת להלן (דף קמזב) אמר שמואל (שהיה בקי ברפואה) כולהו שקייני מדיבחה ועד עצרתא מעלו (כל המשקין לרפואה מועילים בימים שבין פסח לעצרת). ואך זכות רעים אהובים עמדה לי 'לעסוק בפרק שירה' מאז, ומצוה

הקדמת המלקט

גוררת מצוה שכאשר החילותי וראיתי בספרים מעלת אמירתו, עסקתי בזה עוד ועוד לסגולת הכלל והפרט, ומכוחם זכיתי לחיבור כזה הנצרך ובעזה"י יהיה לתועלת לרבבות אלפי ישראל, שכלל לא עלה בדעתי לחברו. וכאשר ראיתי עזרת ה' יתברך בבחינת ה' צלך על יד ימינך, במציאת רמזי מקורות ובכתיבת וסדור הדברים, אקוה שזכות זו תעמוד לי שיתפשט לקט זה כפירוש השוה לכל נפש ולכל זמן ולכל דרך, ועל ידי זה ישפע שפע רב בכל העולמות לר' ברכות.

ואודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה, שכניי הקרובים והרחוקים בעירנו, גדולים עם קטנים נערי ובחורי ישראל ששכינה שורה על פניהם ולשונם לשון הקודש אמיתית (כן אידיש שעליה כאב בפיו וגם אלי אבי אבי רכב ישראל ופרשיו מרן הבית ישראל ז"ל, וכגון שאמר על ירושלים 'לא בנין מעירית ירושלים ובלבד שילמדו בתלמוד תורה באידיש', ושמעתי שמועה שבבני ברק לא הרשה לקרוא 'חידר גור', ושצעק על מישהו 'אם לומדים בעברית זה לא חידר גור', ומיאנה להנחם נפשו על זה עד מותו), שעמם בעת לומדם בבית המדרש בלא רבם חגגתי בנתינת כמה עוגיות את יום הולדתי הששים בד' טבת תשס"ט עד מאה ועשרים מתוך בריאות ונחת לי ולהם ולאבותיהם שליט"א.

ואזכיר זאת כדי להביע בחיבורי זה על 'פרק שירה' שפתי רננות כנגד יללות הצופרים ובכיות ילדים, חרדות אבות ואמהות ופחד לבבות בחדרי המדרגות, עם תפלות ובכיות בפה שכל טיל וטיל ימצא מנוחה נכונה במקום ציה ושממה. וה' הוא היודע ואני הקטן אצטרף לעדות, כמה עמל ומסירות נפש של אבות ואמהות לחינוך ילדיהם בדרך ישראל סבא כפשוטה, יש בעירנו בכל העדות זה למעלה משלשים שנה, (בנוסף לידידי המייסדים בארץ לא זרועה שליט"א), ומעירנו היה דוגמא ויתד ופינה לקומם ולהקים 'מוסדי דור ודור' בשאר עיירות המתחדשות על טהרת הקודש. וברור ועוד יודע דבר אמת שאך זכות אבות ובנים (את שהיו בעיר ואת שזכותן נשארה בעיר), הם שעמדו לעירנו לשמוע ולראות ולהתפלאות על ישועות מקיפות ומחבקות שראתה עירנו. נודה על העבר ונתפלל על העתיד ולראות בבריאות והצלחת אבות ואמהות וילדיהן.

ובענין הסכמות בכתב על חיבורי, מלבד מה שכל דברי הם בלשון חז"ל והספרים, כבר הודעתי שכל אחד ואחד הרי יכול לשאול אצל רבו. וב"ה שזה לי ארבעים שנה שסומכים עלי בעריכת חשובי הספרים והבאת דברים כראוי.

הכותב וחותם ביום ט"ו מנחם אב התשס"ט, לכבוד ולמען אחי ורעי העוסקים והמתברכים בפרק שירה, ובפרט אם ביקשו סליחה מנפגע לפחות יום אחד,

אברהם מרדכי בן שרה ע"ה
בהרה"ח יהודה אריה אלתר ז"ל
אלברט (איילבירט)

דברי תנאים לפתיחת פרק שירה - ונהוג לומר גם זה בפה:

אמר רבי כל העוסק בפרק שירה בעולם הזה, זוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים ותלמודו מתקיים בידו, ונצול מייצר הרע ומפגע רע, ומחבוט הקבר ומדינה של גיהנם, ומחבלו של משיח, ומאריך ימים וזוכה לימות המשיח ולחיי העולם הבא:

תניא אמר רבי אליעזר, כל האומר שירה זו בעולם הזה, זוכה ואומר לעולם הבא, שנואמר (שמות טו, א) אז ישיר משה, שר לא נאמר אלא ישיר, מלמד שעתיד לומר (אותו) לעתיד לבא:

תניא רבי אליעזר הגדול אומר, כל העוסק בפרק שירה זה בכל יום, מעיד אני עליו שהוא בן העולם הבא, ונצול מפגע רע ומייצר הרע, ומדין קשה, ומשטן ומכל מיני משחית ומזיקין. גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת דרכי, ולשמור דלתות היכלי ותורתך ולשמור מצותי וחקי. נצור תורתך בלבבך ונגד עיניך תהיה יראתי, שמור פיך ולשונך מכל חטא ואשמה, ואני אהיה עמך בכל מקום שתלך, ואלמדך שכל ובינה מכל דבר. והוי יודע שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא, לא בראו פי אם לכבודו, שנואמר (ישעיה מג, ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו:

אמרו חכמינו זכרונם לברכה על דוד מלך ישראל, בשעה שסיים ספר תהלים זחה דעתו עליו, ואמר לפני הקדוש ברוך הוא, יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני. באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת, ואמרה לו, דוד אל תזוח דעתך עליך, שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך. ולא עוד, אלא כל שירה שאני אומרת ממשלת עליה שלשת אלפים משלים, שנואמר (מלכים א' ה, יב) וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף. ולא עוד, אלא שאני עוסקת במצוה גדולה, וזו היא המצוה שאני עוסקת בה, יש בשפת הים מין אחד שאין פרנסתו כי אם מן המים, ובשעה שהוא רעב נוטלני ואוכלני, זו היא המצוה, לקיים מה שנואמר (משלי כה, כא - כב) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים, פי גחלים אתה חותה על ראשו ויהנה ישלם לך, אל תקרי ישלם לך, אלא ישלימו לך: עד כאן דברי רבותינו התנאים ז"ל.

פרק ראשון - שיר צבאות הארץ

שָׁמַיִם אֹמְרִים : הַשָּׁמַיִם
מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו
מִגִּיד הַרְקִיעַ (תהלים יט, ב).

שָׁמַיִם אֹמְרִים : הַשָּׁמַיִם
מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו
מִגִּיד הַרְקִיעַ (תהלים יט, ב).

אֶרֶץ אֹמְרָת: לְדוֹד מְזֻמּוֹר
לִיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָה תִּבְל
וַיִּשְׁבִּי בָּהּ (תהל' כד, א), וְאוֹמֵר
(ישעיה כד, טז) מְכַנֵּף הָאָרֶץ
זְמֵרוֹת שְׁמַעְנוּ צְבִי לְצַדִּיק.

אֶרֶץ אֹמְרָת: לְדוֹד מְזֻמּוֹר
לִיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָה תִּבְל
וַיִּשְׁבִּי בָּהּ (תהל' כד, א), וְאוֹמֵר
(ישעיה כד, טז) מְכַנֵּף הָאָרֶץ
זְמֵרוֹת שְׁמַעְנוּ צְבִי לְצַדִּיק.

גַּן עֵדֶן אֹמֵר: עוֹרֵי צְפוֹן וּבוֹאֵי
תִּימָן הַפִּיחֵי גְנֵי יָזְלוּ בְּשָׁמָיו
יָבֵא דוֹדֵי לִגְנוֹ וַיֹּאכַל פְּרֵי מִגְדָּיו
(שיר השירים ד, טז).

גַּן עֵדֶן אֹמֵר: עוֹרֵי צְפוֹן וּבוֹאֵי
תִּימָן הַפִּיחֵי גְנֵי יָזְלוּ בְּשָׁמָיו
יָבֵא דוֹדֵי לִגְנוֹ וַיֹּאכַל פְּרֵי מִגְדָּיו
(שיר השירים ד, טז).

נְהָרוֹת אֹמְרִים: נְהָרוֹת יִמְחָאוּ
כִּף יַחַד הָרִים יִרְנְנוּ (תה צח, ח),
[ויש מוסיפין (תהלים צג, ג)
נִשְׂאוּ נְהָרוֹת יְהוָה נִשְׂאוּ נְהָרוֹת
קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דְּכָיִם].

נְהָרוֹת אֹמְרִים: כִּי הַשְּׁבִיעַ נֶפֶשׁ
שׁוֹקֵקָה וְנֶפֶשׁ רַעְבָּה מֵלֵא טוֹב
(תהלים קז, ט).

מְעִינּוֹת אֹמְרִים: וְשָׂרִים
כָּח לָלֵים כָּל מְעִינֵי בְּךָ (תהלים
פז, ז).

מְדַבֵּר אֹמֵר: יִשְׁשׁוּם מְדַבֵּר
וְצִיָּה וְתַגֵּל עֲרֵבָה וְתַפְרַח
כְּחַבְצֶלֶת (ישעיה לה, א).

[נוסח אחר] צִיָּה אֹמְרָת: אֹר
זָרַע לְצַדִּיק וּלְיִשְׂרָי לֵב שְׂמִחָה
(תהלים צז, יא).

פרק שני - שיר היום והלילה וצבאות השמים

(ישעיה ס, א) קוֹמֵי אוֹרֵי כִּי בָּא
אוֹרְךָ וּכְבוֹד יְהוָה עֲלֶיךָ זָרַח.

יוֹם אֹמֵר: יוֹם לְיוֹם יָבִיעַ אֹמֵר
וּלְלַיְלָה לְלַיְלָה יַחְוָה דָּעַת
(תהלים יט, ג).

יָרַח אֹמְרָת: עֲשֵׂה יָרַח
לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ
(תהלים קד, ט).

לַיְלָה אֹמֵר: לְהַגִּיד בְּבִקֵּר
חֶסֶדְךָ וְאַמוֹנַתְךָ בְּלֵילוֹת
(תהלים צב, ג).

פּוֹכְבִים אֹמְרִים: אֶתָּה הוּא
יְהוָה לְבַדְּךָ אֶתָּה עֲשִׂיתָ אֶת
הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם וְכָל
צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ
הַיָּמִים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם, וְאֶתָּה

שֶׁמֶשׁ אֹמֵר: שֶׁמֶשׁ יָרַח עָמַד
זָבְלָה לְאוֹר חֶצְיָךָ יְהִלְכוּ לִנְגָה
בְּרַק חֲנִיתְךָ (חבקוק ג, יא)
[ונוסף עוד פסוק, וְאוֹמֵר

מחיה את כלם וצבא השמים
לך משתחוים (נחמיה ט, ו).

מרחוק ובנותי מקצה הארץ
(ישעיה מג, ו).

עבים אומרים: ישת חשך
סתרו סביבותיו ספתו חשכת
מים עבי שחקים (תהלי יח, יב).

ברקים אומרים: ברקים למטר
עשה מוצא רוח מאוצרותיו
(תהלים קלה, ז).

ענני כבוד אומרים: אף ברי
יטריח עב יפיץ ענן אורו (איוב
לז, יא).

טל אומר: אהיה כטל לישראל
יפרח כשושנה ויך שרשיו
כלבנון (הושע יד, ו).

רוח אומר: אמר לצפון תני
ולתימן אל תכלאי הביאי בני

גשמים אומרים: גשם נדבות
תניף אלהים נחלתך ונלאה
אתה כוננתה (תהלים סח, י).

פרק שלישי - שיר הצומח

אילנות שבשדה [נו"א ש"א
אילנות, ונאמר שיר זה אחר
שירת כל אילנות ותפוח, ואולי
הכוונה לאילנות סרק שהם
כעצי יער] אומרים: אז ירננו
עצי היער מלפני יהוה כי בא
לשפוט את הארץ (דבה"י א'
טז, לג, ויש מצרפים כלשון הזה
משני פסוקים בתהלים).

תמר אומר: צדיק כתמר יפרח
כארז בלבנון ישגה (תה צב, יג).

תפוח אומר: כתפוח בעצי
היער כן דודי בין הבנים בצלו
חמדתי וישבתי ופריו מתוק
לחכי (שיה"ש ב, ג). - בענין אם
יש שירת הזית, ראה בביאור.

גפן אומרת: כה אמר יהוה
כאשר ימצא התירוש באשכול
ואמר אל תשחיתהו כי ברכה
בו כן אעשה למען עבדי לבלתי
השחית הכל (ישעיה סה, ח).

שבלת חטים אומרת: שיר
המעלות ממעמקים קראתיך
יהוה (תהלים קלא, א).

שבלת שעורים אומרת: תפלה
לעני כי יעטף ולפני יהוה
ישפך שיחו (תהלים קב, א).

תאנה אומרת: נצר תאנה
יאכל פריה [ונ"א נוסף סיום
הפסוק ושומר אדניו יכבד]
(משלי כז, יח).

שאר השבלים אומרים: לבשו
כרים הצאן ועמקים יעטפו בר
יתרועעו אף ישירו (שם סה, יד)

ירקות שבשדה אומרים:
תלמיה רוה נחת גדודיה
ברביבם תמגגנה צמחה תברך
(תהלים סה, יא).

רמון אומר: כפלח הרמון רקתך
מבעד לצמתך (שיה"ש ד, ג; ו, ז).

[ריעב"ץ עמדין ז"ל הוסיף מעצמו, יהוה לעולם ישמח יהוה דשאים אומרים: יהי כבוד במעשיו (תהלים קד, לא)].

פרק רביעי - שיר העופות והשרצים ביבשה ובים

תְּרַנְגוּל אומר: בְּשֶׁעָה שָׁבָא
הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶצֶל
הַצְּדִיקִים בְּגֵן עֵדֶן, זוֹלָפִים כָּל
אֵילָנֵי גֵן עֵדֶן בְּשָׂמִים וּמְרַנְנִים
וּמְשַׁבְּחִים, וְאִזּוּ גַם הוּא
מִתְעוֹרֵר וּמְשַׁבַּח.

בְּקוֹל שְׁבִיעֵי אומר: עֵת לַעֲשׂוֹת
לִיהוָה הִפְרוּ תוֹרַתְךָ (תהלים
קיט, קכו).

תְּרַנְגוּלַת מְשַׁבַּחַת ואומרת:
נִתֵּן לֶחֶם לְכָל בֶּשֶׂר פִּי לְעוֹלָם
חֶסֶדוֹ (תהלים קלו, כה).

בְּקוֹל ראשון אומר: שְׂאוּ
שְׁעָרִים רֵאשִׁיכֶם וְהַנְּשֹׂאוּ פִתְחֵי
עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד, מִי זֶה
מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה עֲזוּז וְגִבּוֹר
יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה (תהלים כד
פסוקים ז-ח).

בְּקוֹל שְׁנֵי אומר: שְׂאוּ שְׁעָרִים
רֵאשִׁיכֶם וּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם
וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד, מִי הוּא זֶה
מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא
מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה (תהלים שם
פסוקים ט-י).

בְּקוֹל שְׁנֵי אומר: שְׂאוּ שְׁעָרִים
רֵאשִׁיכֶם וּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם
וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד, מִי הוּא זֶה
מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא
מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה (תהלים שם
פסוקים ט-י).

בְּקוֹל שְׁלִישֵׁי אומר: עֲמְדוּ
צְדִיקִים וְעַסְקוּ בַתּוֹרָה כְּדֵי
שִׁיחֶיהָ שְׂכַרְכֶם כְּפּוֹל לְעוֹלָם
הַבָּא.

בְּקוֹל רְבִיעֵי אומר: לִישׁוּעַתְךָ
קִוִּיתִי יְהוָה (בראשית מט, יח).

בְּקוֹל חֲמִישֵׁי אומר: עַד מַתִּי
עָצַל תִּשְׁכַּב מַתִּי תִקּוּם מִשְׁנַתְךָ
(משלי ו, ט).

בְּקוֹל שְׁשֵׁי אומר: אֵל תִּתְּנֵהוּ
שָׁנָה פֶּן תּוֹרֵשׁ פִּקַּח עֵינֶיךָ שֶׁבַע
לֶחֶם (משלי כ, יג).

בְּקוֹל שְׁשֵׁי אומר: אֵל תִּתְּנֵהוּ
שָׁנָה פֶּן תּוֹרֵשׁ פִּקַּח עֵינֶיךָ שֶׁבַע
לֶחֶם (משלי כ, יג).

בְּקוֹל שְׁשֵׁי אומר: אֵל תִּתְּנֵהוּ
שָׁנָה פֶּן תּוֹרֵשׁ פִּקַּח עֵינֶיךָ שֶׁבַע
לֶחֶם (משלי כ, יג).

בְּקוֹל שְׁשֵׁי אומר: אֵל תִּתְּנֵהוּ
שָׁנָה פֶּן תּוֹרֵשׁ פִּקַּח עֵינֶיךָ שֶׁבַע
לֶחֶם (משלי כ, יג).

בְּקוֹל שְׁשֵׁי אומר: אֵל תִּתְּנֵהוּ
שָׁנָה פֶּן תּוֹרֵשׁ פִּקַּח עֵינֶיךָ שֶׁבַע
לֶחֶם (משלי כ, יג).

בְּקוֹל שְׁשֵׁי אומר: אֵל תִּתְּנֵהוּ
שָׁנָה פֶּן תּוֹרֵשׁ פִּקַּח עֵינֶיךָ שֶׁבַע
לֶחֶם (משלי כ, יג).

ברכת

פרק שירה

אברהם

ה

טְסִית אֹמְרַת: עֲזָרִי מֵעַם יְהוָה
עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ (שם קכא, ב).

צִיָּה אֹמְרַת: אֹרֶז זָרַע לְצַדִּיק
וּלְיִשְׂרָאֵל לֵב שְׂמֵחָה (שם צז, יא).

רְצִיפִי [נו"א 'אוֹנְכִי', וּבְבִיאוּרִי
הַבְּאֵתִי שֶׁצ"ל 'דְּאִיצִיפִי'] אֹמְרִי:
נַחֲמוּ נַחֲמוּ עִמִּי יְאֹמֵר אֱלֹהֵיכֶם
(ישעיה מ, א).

חֲסִידָה אֹמְרַת: דִּבְרוּ עַל לֵב
יְרוּשָׁלַם וְקִרְאוּ אֵלַיָּה כִּי מְלֵאָה
צְבָאָה כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לִקְחָהּ
מִיַּד יְהוָה כְּפָלִים בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ
(ישעיה מ, ב).

עֹרֵב אֹמְרִי: מִי יִכִּין לְעֹרֵב צִידוֹ
כִּי יִלְדִּיו אֶל אֶל יִשְׁוֹעוּ (איוב
לח, מא), [וְאֹמֵר (תהלים קמז, ט)
נוֹתֵן לְבִהֶמָה לַחֲמָה לְבָנֶי עֹרֵב
אֲשֶׁר יִקְרְאוּ].

זְרִיר אֹמְרִי: וְנוֹדַע בְּגוֹיִם זֶרַעַם
וְצֹאצְאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כֹּל
רְאִיָּהֶם יִפְרוּם כִּי הֵם זֶרַע בְּרַךְ
יְהוָה (ישעיה סא, ט).

אֲזַז שְׁבִיבִית אֹמְרַת: הוֹדוּ
לִיהוָה קִרְאוּ בְּשֵׁמוֹ הוֹדִיעוּ
בְּעַמִּים עֲלִילוֹתָיו שִׁירוּ לוֹ זִמְרוּ
לוֹ שִׁיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו
(תהלים קה, א-ב).

אֲזַז הַבֵּר הַמְּשׁוֹטְטֵת בְּמִדְבָּר,
כְּשֵׁרוֹאָה אֶת יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים
בְּתוֹרָה אֹמְרַת: קוֹל קוֹרָא
בְּמִדְבָּר פָּנוּ דֶרֶךְ יְהוָה יִשְׁרוּ
בְּעֶרְבָה מְסֻלָּה לְאַלְהֵינוּ (יש מ, ג)

וְעַל מְצִיאוֹת מְזוֹנוֹתֶיהָ בְּמִדְבָּר
אֹמְרַת [אֲזַז הַבֵּר]: אֲרוּר הַגִּבֹּר
אֲשֶׁר יִבְטַח בְּאָדָם (ירמי' יז, ה),
בְּרוּךְ הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיהוָה
וְהָיָה יְהוָה מְבִטְחוֹ (שם יז, ז).

פְּרָגִיּוֹת אֹמְרִים [צִפִּי אֹמְרִי]:
בְּטַחוּ בִּיהוָה עַדִּי עַד כִּי בִּיָּה
יְהוָה צוּר עוֹלָמִים (ישע' כו, ד).

[פְּרוּגִית - פְּרָעִית אֹמְרַת: יוֹדוּךְ
יְהוָה כֹּל מַלְכֵי אֶרֶץ כִּי שָׁמְעוּ
אֲמָרֵי פִיךָ (תהלים קלח, ד)].

רְחֻמָּה אֹמְרַת: אֲשַׁרְקָה לָהֶם
וְאֶקְבְּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרִבּוּ כְמוֹ
רְבוּ (זכריה י, ח).

צְפֹרֶת כְּרָמִים אֹמְרַת: אֲשֶׁא
עֵינַי אֶל הַהָרִים מֵאֵין יְבֵא עֲזָרִי
(תהלים קכא, א).

חֲסִיל אֹמְרִי: יְהוָה אֱלֹהֵי אֶתָּה
אֲרוּמְמֵךְ אוֹדָה שְׁמֵךְ כִּי עֲשִׂית
פְּלֵא עֲצוֹת מְרַחֵק אֲמוֹנָה אֲמֵן
(ישעיה כה, א).

שְׁמַמִּית אֹמְרַת: הִלְלוּהוּ
בְּצִלְצְלֵי שְׁמַע הִלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי
תְרוּעָה (תהלים קנ, ה).

זְבוּב אֹמְרִי - בְּשָׁעָה שְׁאִין
יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בְּתוֹרָה: קוֹל
אֲמֵר קְרָא וְאֲמֵר מָה אֶקְרָא כֹּל
הַבָּשָׂר חָצִיר וְכֹל חֲסִדּוֹ כְּצִיץ
הַשָּׂדֶה (ישעיה מו, ו), יְבֵשׁ חָצִיר
נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יִקוּם
לְעוֹלָם (ישעיה שם פסוק ח').

וּבְזִמְנוֹ שִׁישְׂרָאֵל עוֹסְקִין בְּתוֹרָה
אוֹמְרִים: בּוֹרֵא נִיב שְׁפָתַיִם שְׁלוֹם
שְׁלוֹם לְרַחוֹק וְלִקְרוֹב אָמַר
יְהוָה וּרְפָאתָיו (ישעיה נז, יט).

תְּנִינִים אוֹמְרִים: הִלְלוּ אֶת
יְהוָה מִן הָאָרֶץ תְּנִינִים וְכָל
תְּהוֹמוֹת (תהלים קמח, ז).

לְוִיתָן אוֹמְרִים: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי
טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ (שם קלו).

דְּגִים אוֹמְרִים: קוֹל יְהוָה עַל
הַמַּיִם אֶל הַכְּבוֹד הַרְעִים יְהוָה
עַל מַיִם רַבִּים (תהלים כט, ג).

צְפַרְדֵּעַ אוֹמְרִים: בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד
מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

פרק חמישי - שיר הבהמות והחיות

בְּהֵמָה דָּקָה טְהוֹרָה אוֹמְרִים: מִי
כַּמְכָּה בְּאֵלִים יְהוָה, מִי כַּמְכָּה
נְאֻדָּר בְּקִדְשׁ, נוֹרָא תְהִלּוֹת
עֲשֵׂה פְּלֵא (שמות טו, יא).

בְּהֵמָה גִּסָּה טְהוֹרָה אוֹמְרִים:
הֲרִנִּינוּ לְאֱלֹהִים עוֹזְנֵנו הֲרִיעוּ
לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב (תהלים פא, ב).

בְּהֵמָה דָּקָה טְמֵאָה אוֹמְרִים:
הִיטִיבָה יְהוָה לְטוֹבִים וְלִישָׁרִים
בְּלִבּוֹתָם (תהלים קכד, ד).

בְּהֵמָה גִּסָּה טְמֵאָה אוֹמְרִים:
יִגִּיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֵׁרֶיךָ
וְטוֹב לָךְ (תהלים קכח, ב).

גַּמֵּל אוֹמְרִים: יְהוָה מְמָרוֹם יִשְׂאֵג
וּמִמְעוֹן קִדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שִׂאֵג
יִשְׂאֵג עַל נֹוֹהוּ (ירמיהו כה, ל).

סוֹס אוֹמְרִים: הִנֵּה כְּעֵינֵי עֲבָדִים
אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה
אֶל יַד גְּבוֹרָתָהּ בֵּן עֵינֵינוּ אֶל
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שִׁחְחֵנוּ
(תהלים קכג, ב).

פֶּרֶד אוֹמְרִים: יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל
מַלְכֵי אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ
(תהלים קלח, ד).

חֲמוֹר אוֹמְרִים: לָךְ יְהוָה הִגְדַּלְתָּ
וְהִגְבוֹרָתָהּ וְהִתְפָּאֲרָתָהּ וְהִנְצַח
וְהַהוֹד כִּי כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ,
לָךְ יְהוָה הַמַּמְלָכָה וְהַמְתַּנַּשֵּׂא
לְכָל לְרֹאשׁ (דבה"י א' כט, יא).

שׁוֹר אוֹמְרִים: אֲזִי יִשִּׁיר מִשֵּׁה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת
לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אֲשִׁירָה
לַיהוָה כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרִכְבוֹ
רָמָה בַּיָּם (שמות טו, א).

חִיּוֹת הַשָּׂדֶה אוֹמְרִים: בְּרוּךְ
הַטוֹב וְהַמְטִיב.

צְבִי אוֹמְרִים: [נוסחת המבי"ט -
אור לטובים, אודה למטיב על
יוֹשֶׁר], וְאֲנִי אֲשִׁיר עֲזָךְ וְאַרְנֵן
לְבַקֵּר חֲסָדְךָ כִּי הָיִיתָ מְשֻׁבָּב לִי
וּמְנוּס בַּיּוֹם צָר לִי (תהלי נט, יז)

פִּיל אוֹמְרִים: מֶה גִּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ
יְהוָה מֵאֵד עֲמָקוֹ מַחֲשִׁבֶתֶיךָ
(תהלים צב, ו).

אַרְיֵה אוֹמְרִים: יְהוָה כְּגִבּוֹר יֵצֵא
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יַעִיר קִנְיָה
יִרְיעַ אֶף יִצְרִיחַ עַל אֵיבָיו
יִתְגַּבֵּר (ישעיה מב, יג).

עֲכָבֵר אֹמֵר: אֲרוֹמְמֶךָ יְהוָה כִּי
דָלִיתַנִּי וְלֹא שִׁמַּחְתָּ אִיבִי לִי
(תהלים ל,ב).

וְהַחֲתוּל אֹמֵר [פִּי' שְׂאוֹמֵר
לְעוֹמְתוֹ שֶׁל הָעֵכָבֵר]: אִם
תִּגְבֶּיָהּ כְּנֶשֶׁר וְאִם בֵּין כּוֹכָבִים
שִׁים קִנְךָ מִשָּׁם אֹרִידְךָ נָאִם
יְהוָה (עובדיה א,ד).

וּכְשִׁמְגִיעוֹ אֹמֵר הַחֲתוּל: אֲרִדּוֹף
אוֹיְבֵי וְאֲשִׁיגֶם וְלֹא אֲשׁוּב עַד
כָּלוֹתֶם (תהלים יח,לח).

וְהָעֵכָבֵר אֹמֵר: וְאַתָּה צְדִיק עַל
כָּל הַבָּא עָלַי כִּי אֶמֶת עֲשִׂיתָ
וְאֲנִי הִרְשַׁעְתִּי (ראה בס' נחמיה
ט,לג בלשון רבים). [נוסחא
אחרונא שהיה להמבי"ט ז"ל
שהעכבר אומר: צְדִיק אַתָּה
יְהוָה וַיֵּשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ (תהלים
קיט,קלז)].

פרק שישי - שיר השרצים

נַחֵשׁ אֹמֵר: סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל
הַנְּפִלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים
(תהלים קמה,יד).

עַקְרֵב אֹמֵר: טוֹב יְהוָה לְכָל
וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו (תהלים
קמה,ט).

שְׁבָלוֹל אֹמֵר: כְּמוֹ שְׁבָלוֹל תִּמְסֶה
יְהִלְךָ נֶפֶל אֲשֶׁת בַּל חָזוּ שְׁמֵשׁ
(תהלים נח,ט).

נִמְלָה אֹמֶרֶת: לֵךְ אֶל נִמְלָה
עֲצֵל רְאֵה דַרְכֶיהָ וְחֲכָם (משלי
ו,ו), [נוסח אחר: נִתֵּן לָחֶם לְכָל
בֶּשֶׂר כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ (תהלים
קלו,כה)].

דוֹב אֹמֵר: יִשְׂאוּ מִדְּבַר וְעָרְיוּ
חֲצָרִים תִּשָּׁב קֶדֶר יִרְנוּ יִשְׁבִּי
סָלַע מִרֹאשׁ הָרִים יִצְוּחוּ,
יִשְׂימוּ לִיהוָה כְּבוֹד וְתִהְלֶתוּ
בְּאֵיִם יִגִּידוּ (ישעי' מב, יא-יב).

זָאֵב אֹמֵר: עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל
שׂוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׁה עַל
שְׁלָמָה עַל כָּל אַבְדָּה אֲשֶׁר
יֹאמֵר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים
יָבֵא דְבַר שְׁנִיָּהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן
אֱלֹהִים יִשְׁלַם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ
(שמות כב,ח).

שׁוֹעַל אֹמֵר: הוּי בְּנֵה בֵּיתוֹ
בְּלֹא צֶדֶק וְעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא
מִשְׁפָּט בְּרַעְהוּ יַעֲבֹד חַנָּם
וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ (ירמי' כב,יג).

זְרָזִיר אֹמֵר: רַנְּנוּ צְדִיקִים
בִּיהוָה לְיִשְׂרָאֵל נְאוּה תִּהְלֶה
(תהלים לג,א).

שְׂרָצִים אֹמְרִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל
בְּעֲשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יִגִּילוּ בְּמִלְכָם
(תהלים קמט,ב), [נוסח אחר:
יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח
יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו (תהלים קד,לא)].

אֱלִים [פִּי' הַחֲזָקִים וְהַגְּדוּלִים]
שְׁבִשְׂרָצִים אֹמְרִים: אֲשַׁתְּךָ
כְּגֹפֶן פְּרִיָּה בִּירְכָתִי בֵּיתְךָ בְּנִיךָ
כְּשִׁתְּלִי זֵיתִים סָבִיב לְשַׁלְּחֶנְךָ
(תהלים קכח,ג). [ויש שגירסתן
בשירת 'אֱלִים שְׁבִשְׂרָצִים' אֵת
הַפְּסוֹק הַנִּזְכָּר בַּסֵּתֶם שְׂרָצִים:
יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֲשָׂיו בְּנֵי-צִיּוֹן
יִגִּילוּ בְּמִלְכָם (תהלים קמט,ב)].

עֲכָבֵר אוֹמֵר: וְאַתָּה צְדִיק עַל כָּל הַבָּא עָלַי כִּי אָמַת עָשִׂיתָ וְאֲנִי הִרְשַׁעְתִּי (בנחמיה ט, לג כתוב בלשון רבים).

חֲלָדָה אוֹמֶרֶת: כָּל הַנְּשָׁמָה תְּהִלָּל יְיָ הַלְלוּיָהּ (תהלים קנו).

כְּלָבִים אוֹמְרִים: בָּאוּ נִשְׁתַּחֲוּהוּ וְנִכְרַעַה נִבְרָכָה לִפְנֵי יְהוָה עֲשֵׂנוּ (תהלים צה, ו).

נהוג לומר זה בסיום אמירת 'פרק שירה', והוא חלק מ'פרק שירה':

רַבִּי יִשְׁעִיָּה תִּלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוּסָא הִתְעַנָּה חֲמִשׁ וּשְׁמוֹנִים [ויש גירסא שמונה ושמונים] תַּעֲנִיּוֹת, אָמַר כְּלָבִים שִׁכְתוּב בָּהֶם (ישעיה נו, יא) 'וְהַכְּלָבִים עֲזִי נִפְשׁ לֹא יִדְעוּ שְׁבַעָה' יִזְכּוּ לומר שִׁירָה זו 'בָּאוּ נִשְׁתַּחֲוּהוּ וְנִכְרַעַה נִבְרָכָה לִפְנֵי יְהוָה עֲשֵׂנוּ'. נֶעֱנָה לוֹ מִלְּאֶךָ מִן הַשָּׁמַיִם וְאָמַר לוֹ, יִשְׁעִיָּה עַד מָתִי אַתָּה מִתְעַנָּה עַל זֶה הַדְּבָר, שְׁבוּעָה הִיא מִלְּפָנֵי הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא מִיּוֹם שֶׁגָּלָה סוּדוֹ לַחֲבִקוּק הַנְּבִיא לֹא גָלָה דְבָר זֶה לְשׁוֹם בְּרִיָּה בְּעוֹלָם. אֲלֵא בְּשִׁבִיל שֶׁתִּלְמִידוֹ שֶׁל אָדָם גָּדוֹל אַתָּה, שְׁלַחוּנִי מִן הַשָּׁמַיִם לְזִדְקָק אֲלֶיךָ. וְאָמַר [פי' המלאך], כְּלָבִים כְּתִיב בָּהֶם (שמות יא, ז) וְלִכְל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כְּלָב לְשׁוֹנוֹ, וְלֹא עוֹד אֲלֵא שִׁזְכוּ לְעַבְד עוֹרוֹת מִצּוֹאֲתָם שְׁכוֹתָבִים בְּהֵן תְּפִילִין וּמְזוּזוֹת וְסִפָּר תּוֹרָה, עַל כֵּן זָכוּ לומר שִׁירָה. וְמָה שֶׁשָּׂאֲלָתָּ, חֲזוֹר לְאַחוֹרַיִךְ וְאַל תּוֹסִיף בַּדְּבָר הַזֶּה עוֹד, כְּמוֹ שִׁכְתוּב (משלי כא, כג) שׁוֹמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שׁוֹמֵר מִצְרוֹת נִפְשׁוֹ.

ואומרים גם את זה בגמר פרק שירה:

בְּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן: בְּרוּךְ יְהוָה מִצִּיּוֹן שִׁכֵּן יְרוּשָׁלַיִם, הַלְלוּיָהּ:

בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדוֹ:

וּבְרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיָמֵלֵא כְבוֹדוֹ

אֶת כָּל הָאָרֶץ, אָמֵן וְאָמֵן:

ברכת פרק שירה - פתיחה אברהם ב

בעזרת ה' יתברך הבוחר בשירי זמרה,
אחל לבאר פרק שירה בגילה וברעדה.

ליקוטי מדרשים בענין טעם ויסוד לאמירת פרק שירה

במדרש 'אלפא ביתא דרבי עקיבא' כתוב בתחילתו בזה"ל, אל"ף, א'פתח ל'שון פ'ה. ופ'ה ל'שון א'פתח. אמר הקב"ה אפתח לשון של כל בני בשר ודם כדי שיהיו מקלסין לפני בכל יום וממליכין אותי בארבע רוחות העולם, שאלמלא שירה וזמרה שהם אומרים לפני בכל יום ויום לא בראתי את עולמי.

ומנין שלא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל שירה וזמרה, שנאמר (תהלים צו,ו) הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו, הוד והדר - לפניו בשמים, ועוז ותפארת - במקדשו בארץ, שמים מכוסים הודו, ותהלתו מלאה הארץ.

ומנין שברא הקב"ה את השמים לענין שירה, שנאמר (תהלים יט,ב) השמים מספרים כבוד אל. ומנין שמיום שברא הקב"ה את הארץ אומרת לפניו שירה, שנאמר (ישעיה כד,טז) מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק, ואין צדיק אלא הקב"ה, שנאמר (תהלים קמה,יז) צדיק ה' בכל דרכיו.

ומנין שאף ימים ונהרות אומרים שירה, שנאמר (תהלים צג,ד) מקולות מים רבים וגו'. ומנין שאף הרים וגבעות אומרים שירה, שנאמר (תהלים קמ"ח) ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים החיה וכל בהמה, רמש וצפור כנף, מלכי ארץ וכל לאמים, שרים וכל שופטי ארץ, בחורים וגם בתולות, זקנים עם נערים, יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו.

ומנין שכל סדרי בראשית אומרים שירה, שנאמר (תהלים קיג,ג) ממזרח שמש עד מבוא מהלל שם ה'. ומנין שאף אדם הראשון פתח פיו בשירה, שנאמר (תהלים צב,ב) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון, 'טוב להודות לה' בארץ מתוך בני אדם, 'ולזמר לשמך עליון' בשמי מרום בתוך מלאכי השרת, עד כאן ממדרש אלפא ביתא דר' עקיבא.

ונכון להביא מה דאיתא בסיום של 'מדרש כונן' (שהזכרנו אותו להלן) בזה"ל, דבר אחר 'כונן שמים בתבונה' וגו', העליונים שבראם לזכרון א-ל לשבח את שמו, כיצד. כל שחר ושחר מלאך עומד לפניו ופותח ואומר ה' ימלוך לעולם ועד, וכל גבורי מעלה עונים אחריו. וחיה אחת עומדת באמצע הרקיע ישראל שמה, ואומרת ברכו את ה' המבורך, וכל גדודי מעלה עונים אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד. וגומרים את הדבר שרפים ואומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, והאופנים וחיות הקודש מרעישים את העולם ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו, עד שאוגדין כל שרי מעלה וכל גדודים, כל אחד ואחד אומר לאותה חיה ששמה ישראל ועל מצחה חקוק ישראל 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד', הדא הוא דכתיב כונן שמים בתבונה עכ"ל המדרש.

דברי תנאים לפתיחת פרק שירה - ונהוג לומר גם זה בפה:

אמר רבי כל העוסק בפרק שירה בעולם הזה, זוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים ותלמודו מתקיים בידו, ונצול מייצר הרע ומפגע רע, ומחבוט הקבר ומדינה של גיהנם, ומחבלו של משיח, ומאריך ימים וזוכה לימות המשיח ולחיי העולם הבא:

תניא אמר רבי אליעזר, כל האומר שירה זו בעולם הזה, זוכה ואומר לעולם הבא, שנאמר (שמות טו, א) אז ישיר משה, שר לא נאמר אלא ישיר, מלמד שעתיד לומר (אותו) לעתיד לבא:

תניא רבי אליעזר הגדול אומר, כל העוסק בפרק שירה זה בכל יום, מעיד אני עליו שהוא בן העולם הבא, ונצול מפגע רע ומייצר הרע, ומדין קשה, ומשטן ומכל מיני משחית ומזיקין. גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת דרכי, ולשמור דלתות היכלי ותורתך ולשמור מצותי וחקי. נצור תורתך בלבבך ונגד עיניך תהיה יראתי, שמור פיך ולשוניך מכל חטא ואשמה, ואני אהיה עמך בכל מקום שתלך, ואלמדך שכל ובינה מכל דבר. והוי יודע שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא, לא בראו פי אם לכבודו, שנאמר (ישעיה מג, ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו:

אמרו חכמינו זכרונם לברכה על דוד מלך ישראל, בשעה שסיים ספר תהלים זחה דעתו עליו, ואמר לפני הקדוש ברוך הוא, יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני. באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת, ואמרה לו, דוד אל תזוח דעתך עליך, שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך. ולא עוד, אלא כל שירה שאני אומרת ממשלת עליה שלשת אלפים משלים, שנאמר (מלכים א' ה, יב) וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף. ולא עוד, אלא שאני עוסקת במצוה גדולה, וזו היא המצוה שאני עוסקת בה, יש בשפת הים מין אחד שאין פרנסתו כי אם מן המים, ובשעה שהוא רעב נוטלני ואוכלני, זו היא המצוה, לקיים מה שנאמר (משלי כה, כא) - אתה חותה על ראשו ויהנה ישלם לך, אל תקרי ישלם לך, אלא ישלימנו לך: עד כאן דברי רבותינו התנאים ז"ל.

ברכת פרק שירה - פתיחה אברהם ד

מקורות והארות על דברי חז"ל שבתחילת פרק שירה

תניא אמר רבי אליעזר, כל האומר שירה זו בעולם הזה, זוכה ואומר לעולם הבא, שנאמר (שמות טו, א) אז ישיר משה וגו' וכו', מלמד שעתידי לומר (אותו) לעתידי לבא, דאיתא בתרגום ירושלמי ותרגום יונתן בפסוק (דברים לג, כא) ויתא ראשי עם, שגם בעלמא דאתי - בתחיית המתים יהיה משה רבנו עליל ונפיק בראשי עם, והוא יעביר את מתי המדבר לארץ ישראל. וראוי להביא כאן מה שכתב רש"י ז"ל בפירושו לשיר השירים עה"פ (שיר השירים ד, ח) אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה וז"ל, דבר אחר, מראש אמנה, הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה, ובלשון משנה (ברייתא בגיטין דף ח, א) טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד, ז) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר, וכשגלויות נקבצות ומגיעות שם, הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה, לכך נאמר תשורי מראש אמנה.

'כל האומר פרק שירה בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא', כי האדם נקרא עולם קטן וכלולים בקומתו כללות כל הנבראים והצומחים והדוממים, והמשכיל שיש בו מדעת קונו, תועלתו גדולה להמשיך אליהם שפע וברכה עליונה.

בס' 'ליקוטי תורה' של רבנו האר"י ז"ל (בטעמי המצוות בפרשת ואתחנן) כתוב בזה"ל, ענין פרק שירה שצריך אדם לומר בכל יום, מה ענינו, דע כי כל הנבראים שבעולם יש עליהם שר בשמים והוא סוד 'אין לך עשב מלמטה שאין מזל מכה עליו מלמעלה ואומר לו גדול' (בראשית רבה פ"י, ו). והנה על ידי אותו שר נמשך אליו שפע וחיות. והנה אותו השר אינו יכול להשפיע בתחתונים, נמצא כי כל אלו השירות הם של השרים ומזלות כל אחד לפי מינו. ואמנם מציאות שיר כלבים שאומרים פסוק באו נשתחוה וגו', וכו'. ואמנם מה שאמרו בפרק שירה כי כל האומרו בכל יום זוכה לכל כך מעלות, הטעם לפי שכבר ידעת [מה שנאמר בראשית טו, ו] כי בצלם אלהים עשה את האדם, וכמו שכל העליונים הם תלויים בשיעור קומתו יתברך, גם כל הנבראים התחתונים הם נאחזים בשיעור קומת אדם התחתון ועל ידו מתברכים כולם. ולכן האומר פרק שירה ויודע לכוין כל הנבראים היכן רמוזים בו, ואומר אותן השירים, הוא גורם שפע לכל הנבראים התלויים בו ושכרו מרובה עכ"ל רבנו האר"י ז"ל. ועל מה שכתב האר"י ז"ל שכל הנבראים שבעולם יש עליהם שר בשמים, ראה במדרש 'סדר רבה דבראשית' הנדפס ב'בתי מדרשות' דאיתא שם (בסי' ט"ו) בזה"ל, בשביעי ישב הקב"ה על כסא שמחה והעביר לפניו שר של מים בשמחה גדולה, שר של נהרות בשמחה גדולה, וכו', שר של רמשים בשמחה גדולה, שר של חיות בשמחה גדולה, וכו', עד כאן המדרש.

והנה הלשון שהביא רבנו האר"י ז"ל [ובס' אור המאיר שנביא להלן] 'כל האומר פרק שירה בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא', לא כתוב בברייתא שבתחילת

ה ברכת פרק שירה - פתיחה אברהם

פרק שירה בשם רבי ובשם רבי אליעזר, כי שם כתוב 'כל העוסק בפרק שירה זה בכל יום', ואין כתוב לאומרו כולו בכל יום. וכבר העיר כן בס' אליה רבה (אורח חיים סי' א' ס"ק י"ד) וז"ל, כתב בס' 'דרך חכמה' (דף מ"ה, ממוה"ר לייב פוחאוויצר ז"ל אשר העיד החיד"א בס' שם הגדולים שכל ספריו קדושים ומעוררים יראה וקדושה) בזה"ל, מנהגינו לומר 'פרק שירה', כמו שאמרו חז"ל 'כל האומר פרק שירה בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא ותלמודו מתקיים' וכו' עכ"ל דרך חכמה, ולא דק בלשונו, אלא לשון הברייתא תניא רבי אליעזר הגדול אומר, כל העוסק בפרק שירה זה בכל יום מובטח וכו', ומשמע שאין צריך לאומרו כולו, אלא רק העוסק בפרק שירה בכל יום, וכמדומה שנוהגין לחלקו לשבעת ימי השבוע כמו ספר תהלים עכ"ל אליה רבה.

וברם ס' דרך חכמה נמשך כנראה אחרי דברי רבנו האר"י ז"ל (בן דורו ועירו צפת של המבי"ט ז"ל), והוא כתב בלשון הזה 'פרק שירה שצריך אדם לומר בכל יום', 'כל האומרו בכל יום', וגם הטעם שכתב האר"י ז"ל לאמירתו, מצריך לומר כולו בכל יום. ועל כן מסתברא שאת לשון רבי אליעזר הגדול אומר 'כל העוסק בפרק שירה זה בכל יום', הבין רבנו האר"י שלא בא למעט באמירת כולו בכל יום, אלא מפרש את דברי רבי אליעזר על אמירת כולו בכל יום, ואדרבה הוסיף רבי אליעזר ודקדק לומר כל העוסק ולא כל האומר, מהטעם שכתב בן עירו של האר"י ז"ל והוא הרב המבי"ט ז"ל בזה"ל, ויש בו בפרק שירה יותר מעלה מספר תהלים, כי העיד בו בפרק שירה רבי אליעזר מה שלא העיד על ספר תהלים, ושנה 'כל העוסק' ולא 'כל האומר', כי ענין 'העוסק' הוא לדעת ענייני הדברים וכוונתם לתועלת לקבל מוסר מן השירות האלו אשר היו מיוחסות לאותם שהם למטה כמה מדרגות ממדרגות האדם, למען נחכים באחריתנו לעשות חוקי רצונו עכ"ל הרב המבי"ט ז"ל, ונראים הדברים שכך הבין גם רבנו האר"י ז"ל את כוונת לשון הברייתא 'כל העוסק', אך נתכוון רבי אליעזר שעוסק יהיה בכל יום ויום באמירת כל הפרק שירה מטעם הנזכר בדברי האר"י ז"ל. והמעין בשאר דברי הרב המבי"ט ז"ל, יראה שכוונתו שאומרים כל פרק שירה כל יום עיי"ש.

ושוב ראיתי שכבר קדם וכתב כזאת רבי יוסף אלבו ז"ל ב'ספר העיקרים' (שונצינו שנת רמ"ה, מאמר שלישי פרק א') וז"ל, ועל הכוונה הזאת נתייסד פרק שירה, שאמרו רבותינו ז"ל 'כל האומר פרק שירה בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא', ואין הכוונה על ההגיה והצפצוף בפה (כלומר אמירה פשוטה), אלא על מחשבת הלב (פי' שבלשון 'האומר פרק שירה' כאילו התכוונו רז"ל ל'החושב'), כמו (קהלת ב,א) אמרתי אני בלבי. והמחשבה היא שיסתכל כי מכל אחד מן הנבראים הנראים לעין, יש ליקח ראייה על איזה מדה טובה או מוסר השכל או דבר חכמה ובינה עיי"ש עוד (מובא בס' 'הכל ישבחוק עמ' תרפ"ד). ואולי אכן היה לפניהם גירסא כל האומר פרק שירה, או שנבנה לשון זה משני המימרות של רבי אליעזר, 'כל האומר שירה זו בעולם הזה', ו'כל העוסק בפרק שירה זה בכל יום', וצריך בירור.

ברכת פרק שירה - פתיחה אברהם ו

ובדרך זו ממש שכתב רבנו האר"י ז"ל, שכל האומר פרק שירה ויודע לכוין כל הנבראים היכן רמוזים בו, ואומר אותן השירים, הוא גורם שפע לכל הנבראים התלויים בו כנ"ל, כתב בהרחבה בס' אור המאיר (למהר"ר זאב וואלף מזוטאמיר ז"ל בפרשת קדושים בד"ה אל תפנו וגו') וז"ל, איתא 'כל האומר פרק שירה בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא', וראוי לשום לב להבין טעמו, וכי באמירה לבד תליא מילתא. והנכון כי הנה נודע מספרים שבחינת דומם צומח חי, יש להם מקום מוצא במקורו ושורשו למעלה. ולהיות האדם נקרא עולם קטן כנודע, ממילא כלולים במלוא קומתו כללות הנבראים כולם והצומחים והדוממים. ואיש המשכיל שיש בו מדעת קונו, תועלתו גדולה, וכחו יפה לגרום בעת עוסקו בתורה ותפלה ומעשה מצותיו, להמשיך אליהם שפע וברכה עליונה ממקורם, מצד כללותם בקומתו. וכן להיפך, ברוע מעשיו וגנות מדותיו אם אינו נקי וזך בהם, זאת הגורמת שהוא בעצמו עם מלוא קומתו מראש ועד עקב נפרש ונבדל מהבורא ברוך הוא. וגם בחינת דומם צומח חי הכלולים במלוא קומתו להיותו עולם קטן, נפרדים משורשם ומקורם.

וכלל זה נקוט בידך וזאת תורת האדם, לשום נגד פניו איך שכמה בחינות ברואים ודוממים ופרטי צומחים, כל עצמם תלויים ועומדים וממתינים עליו לאן פונה מחשבתו, אם לקדושה ממשיך להם הארה עליונה משורש קודש. ואם פונה מחשבתו ח"ו לקליפות, שתי רעות עושה, גורם רעה לעצמו שנפרד מהבורא, וגם גורם רעה לבחינת דומם צומח חי הכלולים הנגררים אחריו ונפרדים משורשם. ודבר זה אל ימוט מעיני אדם לבוש ולהכלם מבושה ומורא זו, מה החטא גורם.

ולזאת תקנו קדמונינו ז"ל לומר 'פרק שירה', אשר נודע שבשירה תולה בחינת חיותם מצירופים של פסוק הנוגע לכל אחד ואחד מהברואים ודוממים וצומחים, והמשכיל המנענע אותיות וצירופים אשר בהם תלוי חיותם, מקשר אותם באמצעות אמירתו לגבוה 'פרק שירה' לשורשם ומקורם שנבראו עם אלו האותיות והצירופים, ועל ידי זה גורם להם חיות והעמדה בעולם שנבראו לצורך בעולם, כי כל מה שפעל החכם [הקב"ה], הכל בחכמה עשה. וכיון שכן אשר מאיר [באמירת פרק שירה] הארה ושפע וברכה עליונה לפרטי הדומם צומח חי, בודאי מובטח שהוא בן העולם הבא, כי הוא המקיים עולם ומלואו.

והנה כמו כן צריך המשכיל להפריד ממלוא קומתו את אותן הנבראים שהם מסטרא אחרא, כגון כלב או חזיר וכדומה, ודוד המלך ע"ה רוב צדקתו ועוצם בהירתו עמדה לו להזהר ולהשליך ממלוא קומתו מן הכיעור והדומה, ורמז זאת בנעים זמירותיו (תהלים כב, כא) הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי, ונמצא הפריד מעליו בחינת הכלב הכלול בו מסטרא דטומאה. ומזה ידמה המשכיל לשאר מיני טמאים הכלולים בעצמותו, להפריד ולהפריש מעליו, ליתן מגרעות לבלתי אחוז בו מכיעור והדומה מכל בחינת הטומאה עכ"ל ס' אור המאיר בפר' קדושים עיי"ש. וראה מה

ברכת פרק שירה - פתיחה אברהם

שכתב ה'אור המאיר ז"ל עוד לדרכו הנ"ל, בפרשת קרח, וביאר עם דבריו שבפרשת קדושים את כוונת המשנה במס' אבות (פ"ג' מ"י) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, דלכאורה יש לתמוה וכי זה הוא כלל השוה בכל אדם. יש לך אדם שרוח הבריות נוחה הימנו, ועם כל זה אין לו אפילו מדה אחת טובה שיגרום נחת רוח למקום ברוך הוא. וגדולה מזה מצינו לרבותינו ז"ל, שאמרו (כתובות דף קה,ב) האי צורבא מדרבנן דמרחמין ליה בני מתא, לאו משום דמעלי טפי, כי אם משום דלא מוכיח להו במילי דשמיא. אמנם הכוונה בזה 'רוח הבריות' מוסב על כל פרטי הבריות מהדוממים וצומחים ועופות וחיות וכל הבא לכלל בריאה, בכולם יפה להכניס בהם הארה שאין להם מגרמם [פי' משל עצמם] כלום, כי אם מה שהצדיקים באמצעות כשרון פעולתם ממשיכים להם חיות מאותיות התורה והתפלה, וכו' וכו', כי מי שאין דרכו בטח, בודאי מריבין אותו כל החיות ועופות ואילנות ועשבים הצומחים, שואלים מאתו מזונותם להחיותן, כולם ממתינין על עבודת אדם מתורה ותפלה, כמבואר לנו למעלה [בפרשת קדושים בדברים הנ"ל] מאמרם ז"ל כל האומר פרק שירה בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא עכ"ל ס' אור המאיר בפר' קרח.

העוסק בפרק שירה בכל יום הוא בן העולם הבא, כי תהלת ישראל היא למעלה מכולם, אכן אדם בעולם הזה כמה פעמים יורד ממדרגתו עד שנמשל לבהמה חיה ושרץ. על כן קודם כל יתן שיר ושבח לה' יתברך שמו בבחינה שהוא, ועל ידי זה יוכל לעלות.

בס' שפתי צדיק (ממהרפ"מ מפילץ ז"ל נכד רבנו החידושי הר"ם ז"ל, בפרשת וארא אות א') כתב וז"ל, שמעתי בשם הרבי ר' בינם [מפרשיסחא] ז"ל על העוסק בפרק שירה בכל יום הוא בן העולם הבא, כי תהלת ישראל למעלה מכולם. אכן אדם בעולם הזה כמה פעמים יורד ממדרגתו נמשל לבהמה וחיה, ולפעמים יורד ח"ו כשרץ. על כן יעמול איך שיהיה קודם כל יתן שיר ושבח לה' יתברך שמו באותה בחינה שהוא, ועל ידי זה יוכל לעלות ממאפל שלו. אדם ישר נקרא כמו 'נחום איש גם זו לטובה', שהיה תמיד מלא דביקות ולא עלה בדעתו נדנוד הרהור על הנהגת השם יתברך. ועל ידי שמהרהר עניני טבע יורד ממצב היקר, ומכל שכן אם נכשל בעבירה ח"ו נאמר עליו (תהלים מ"ט פסוק י"ג ופסוק כ"א) נמשל כבהמות נדמו.

גם שמעתי מפ"ק זקני [החידושי הר"ם] ז"ל, ששיר שייך על גמר תיקון, מי שתיקן שליחותו נותן שיר אם כן כשאנו לומדים בפרשה זו [פר' וארא] שבאו כמה מיני בעלי חיים בשליחותו יתברך שמו, למלא בתי מצרים, שררו בלי ספק שיר גדול שזכו לעשות שליחותו יתברך שמו, על ידי זה מתעורר בלב כל אחד שהוא בבחינת חיה שיוכל גם כן ליתן שיר, שיתקן מצב זה שהוא בו עתה, ועל ידי זה יזכה לעלות למעלה עליונה מזה, ע"כ מס' שפתי צדיק. א"ה א,מ,א, בענין ששיר שייך על גמר ותיקון, ראה בס' עבודת ישראל פר' וישלח מה ששמע בשם חכם אחד (וכ"כ בס')

ברכת פרק שירה - פתיחה אברהם ח

חמדת ימים ממהר"ר שלם שבזי ז"ל שם, שנדפס רק בתרמ"ג), טעם שהגיע זמן המלאך שרו של עשיו לומר שירה דוקא אז, שנתקיים שליחותו, שלא היה אדם שכבש אותו לגמרי כמו יעקב אבינו שלימא דאבות.

הנה מעת שהדפיס הרב המב"ט - רבנו משה מטראני ז"ל לראשונה את 'פרק שירה' עם ביאורו בסוף ספרו 'בית אלהים' (ויניציאה שנת של"ו) כפי שמצא אותו מחולק לששה פרקים, נמשכו אחריו הרבה ממדפיסי השיר הזה והדפיסוהו בחלוקה זו. ויש שכתבו שזה שחילקו לששה פרקים הוא כנגד ששת ימי המעשה בכל יום שיר אחד, כי ביום שבת קודש אומרים 'שיר הכבוד' (כך מובא במבוא לפרק שירה ב'אוצר מדרשים'), ולכאורה עדיף לומר שבשבת נכללת שירת כל הברואים בתפלת 'נשמת כל חי תברך את שמך וכו', ורוח כל בשר תפאר ותרום' וכו', ושתפלה זו נאמרת בשבת איתא כבר בספר הזהר הק' בפר' תרומה (דף קלח, א) ובפר' ויקהל (דף רה, ב).

והריעב"ץ ז"ל בהקדמת פירושו 'זמרת הארץ', כתב טעם לקביעת ששה פרקים, שבשבת אפילו החיות [של מעלה] אין להם כנף לומר שירה, כמו שכתוב בתשובת הגאונים שהביאו התוס' במס' סנהדרין דף לז, ב ד"ה מכנף הארץ, [וז"ל התוס', כתוב בתשובת הגאונים שאין בני ישראל אומרים קדושה אלא בשבת, דכתיב גבי חיות (ישעיה ו, ב) שש כנפים לאחד, וכל כנף הוא אומר שירה אחת ביום בששת ימי החול. וכשיגיע שבת אומרים החיות לפני המקום, רבונו של עולם אין לנו עוד כנף, והקב"ה משיב להם, יש לי עוד כנף אחד שאומר לפני שירה, שנאמר (ישעיה כד, טז) מכנף הארץ זמירות שמענו עכ"ל התוס', והכוונה שהארץ עצמה היא האומרת שירה, כדאיתא במדרשים על פסוק זה שהבאנו להלן בשירת הארץ - שיש לארץ כנף].

ונכון להביא על זה את מאמר מהר"ר בעל ס' 'אוהב ישראל' מאפטא ז"ל, כפי המובא בס' 'מאיר עיני הגולה' אות קנ"ז (והוא תולדות רבנו חו"ז החידושי הרי"ם ז"ל ששיבח מאמר זה ששמע ממנו בחתונה הגדולה בעיר אוסטילא) בזה"ל, פתח פיו בנוסח תפלת יוצר של שבת 'זה שיר שבח של יום השביעי שבו שבת א-ל מכל מלאכתו, ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת, טוב להודות לה', לפיכך יפארו ויברכו לא-ל כל יצוריו. והקשה מה הכוונה בתיבת 'לפיכך', ואמר כי היתכן שיהיה כח ועוז לשום בריה להודות ולהלל להשם יתברך. אך כיון שיום השביעי הוא שבת קודש, בעצמו משבח ואומר דברי שיר לפני השם יתברך, - לפיכך גם כל יצוריו יפארו ויברכו לא-ל יתברך, כיון שיום שבת קודש כבר התחיל לשבח, - כי מצות שבת משונה היא משאר המצוות, שביום השבת הרי אין במצותו עשייה, והעיקר במצות שבת הוא כעין 'שב ואל תעשה' להשמר מל"ט מלאכות, וזה מורה כי נעשה אז בשבת תיקון בעולמות עליונים בלי אתערותא דלתתא, כי זהו פירוש 'שבת' שהכל שב למקור הראשון, היינו בלי שום סיוע ועזר מלמטה, ולכן כשיום

ברכת פרק שירה - פתיחה אברהם

השביעי בעצמו משבח ואומר וכו', יכול להכלל בזה אף מי שאינו בבחינה זו, עכ"ל ה'אוהב ישראל ז"ל, וסיימו שהארץ הרב מאפטא ז"ל לבאר דבריו בדרוש גדול, שנדפס בס' 'אוהב ישראל' בדרושים לשבת שבסוף הספר (בד"ה דרוש לשבת קודש).

ולדברי מהר"ר ה'אוהב ישראל' ז"ל אלו, אולי יש מקום לומר שביום השבת עצמו השירה היא רק שירת יום השבת עצמו שמשבח ואומר מזמור שיר ליום השבת וגו', וממנו יקחו לעבוד את ה' בשירתו כל היצורים בששת ימי המעשה. אך לא שמענו מניעה מלומר פרק שירה ביום השבת, כגון המקבלים עליהם לומר אותו ארבעים יום ברציפות, ואין בדברי הריעב"ץ ז"ל הנ"ל מלמנוע זאת.

אמרו חז"ל על דוד מלך ישראל, כעין זה איתא בס' הזהר הק' פר' פנחס (בסוף דף רל"ב), אוף הוא פתח ואמר (תהלים קלא,א) 'י' לא גבה לבי ולא רמו עיני וגו', האי קרא אמר דוד בשעתא דהוה אזיל על כיף נהרא (והוה אמר) רבונו של עולם כלום הוה בר נש בעלמא דאודי ומשבח למאריה כוותי. אזדמנת ליה צפרדע אמרה ליה דוד לא תתגאה, דאנא עבדית יתיר מנך, דמסרית גופאי על מימרא דמארי, דכתיב (שמות ז,כח) ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריק ובמשארותיך, והא אוקמוה, ותו דאנא משבח ומזמר ליליא ויומא בלא שכיכו. בההיא שעתא אמר דוד 'י' לא גבה לבי ולא רמו עיני עכ"ל ס' הזהר. ומה דאיתא בזהר 'והא אוקמוה', הכוונה למה דאיתא בברייתא שהובאה במסכת פסחים דף נג,ב, תא שמע, עוד זו דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמם על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמם מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם, כתיב בהו 'ובאו ועלו בביתך וגו' ובתנוריק ובמשארותיך', אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה.

והנה דברי הצפרדע אל דוד המלך, היו על שזחה דעתו עליו, ואיתא בתנא דבי אליהו רבה (פרק ז' מובא בילקו"ש פר' וארא) על צפרדע נוטריקון צפור שיש בה דעה, שבשעה שהיו העופות צמאים והיו מתייראין לשתות מים, היה קורא אותם ואומר להם בואו שתו ואל תיראו. ודעת זו, היא דעת שדעת הבריות נוחה הימנו.

ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה, וזו היא וכו' יש בשפת הים וכו', ויש רבותא גדולה במעשה 'מצוה גדולה' זו, שאף שגילתה הצפרדע לדוד המלך את גודל מעלת שירתה ומשליה, מוותרת היא על כל עונג גופה והרגשת נפשה שיש לה בשירתה ומשליה, ומבטלת את כל דעתה הרחבה לידע ששלוחה היא בארץ מאת הקב"ה, ועל כן אם נצרך גופה להיות נאכל בפיו של מין מסויים, מכאן ואילך זו היא שליחותה מאת הקב"ה ושמחה היא בזה כבשעה שהיא שרה וממשלת משליה.

פרק ראשון - שיר צבאות הארץ

שָׁמַיִם אוֹמְרִים: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הַרְקִיעַ (תהלים יט, ב), ראה בתוך דברינו להלן בענין שירת הארץ, ששם (בד"ה וגם בילקוט שמעוני) נזכר שירת השמים הזו.

אֶרֶץ אוֹמֶרֶת: לְדָוֶד מִזְמוֹר לַיהוָה הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּבְלָ וַיִּשְׁבֵי בָהּ (תהלים כד, א), ראוי להביא כאן מה שכתבתי בברכת אברהם פר' בראשית אודות 'ארץ תבל', הנה התוס' במס' מנחות (דף לז, א בד"ה או קום גלי וכו'), הביאו ממדרש, שאשמדאי הוציא מתחת הקרקע אדם אחד שיש לו שני ראשים, לפני שלמה המלך, ונשא אשה והוליד בנים כיוצא בו בשני ראשים עיי"ש. ולא מפורש היטב בתוס' מהיכן הוציאו.

אולם מדרש זה מובא באוצר מדרשים על שלמה המלך (עמ' תקל"ג) בזה"ל, יום אחד נכנס אשמדאי מלכא דשדי ואמר לשלמה המלך, אתה הוא שכתוב עליך (מלכים ה,יא) ויחכם מכל האדם, אמר לו שלמה כך הבטיחני הקב"ה. אמר לו אשמדאי, אם תרצה אני מראה לך דבר שלא ראית מימך, אמר לו הן. **מיד הושיט אשמדאי את ידו בארץ תבל** והוציא ממנה איש בעל שני ראשים וארבע עיניים. מיד נזדעזע ונבהל שלמה המלך, ואמר הכניסוהו לחדרי. שלח וקרא לבניהו בן יהוידע ואמר לו, מה תאמר היש תחתינו בני אדם. אמר לו חי נפשך אדוני המלך אם ידעתי, אלא שמעתי מאחיתופל אלוף אביך **שיש תחתינו בני אדם**. אמר לו בן מי אתה, אמר לו מבני אדם מתולדות קין. אמר לו באיזה מקום מושבכם, אמר לו בארץ תבל. אמר לו יש לכם שמש או ירח, אמר לו כן, וגם אנו חורשים וקוצרים ובעלי צאן ובהמות. אמר לו באיזה מקום תזרח השמש, אמר לו במערב ותשקע במזרח עיי"ש.

ואודות **ארץ תבל** (ולא מוזכר 'בני אדם שתחתינו'), איתא ב'מדרש כונן' (באוצר מדרשים סוף עמ' רנ"ח) בזה"ל, תהום החמישית, למעלה מן ארקים תהום, תהום ובהו, וחושך ומים, למעלה מן המים **תבל**, על תבל יש הרים וגבעות, שנאמר (נחום א,ה) 'הרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגו', ובה אפיקים וגיאות וכל יושביהן. ויש בתבל שס"ה מיני בריות, ויש מהם בני אדם שראשם דומה לשור וגופיהם דומה לשור, והם מדברים כבני אדם. ויש מהם שיש לו שני ראשים וארבע אוזניים וארבע עיניים, ושני חוטמין ושני פיות וארבע ידיים וארבע רגלים וגופיהם אחד, וכשהם יושבים דומים לשני בני אדם, וכשהם הולכים דומים לאדם אחד. ובשעה שאוכלים ושותים מריבים זה עם זה לומר אתה אכלת יותר ממני ואתה שתית יותר ממני. ושם תאמר רשעים הם, חס וחלילה, אלא צדיקים הם **עיי"ש עוד במדרש כונן**.

ברכת פרק שירה - פרק ראשון אברהם

ואומר (ישעיה כד, טז) מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק, כבר הבאנו בפתיחה ממדרש אלפא ביתא דרבי עקיבא בזה"ל, ומנין שמיום שברא הקב"ה את הארץ אומרת לפניו שירה, שנאמר 'מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק', ואין צדיק אלא הקב"ה, שנאמר (תהלים קמה, יז) צדיק ה' בכל דרכיו. (ובילקוט שמעוני בפר' בראשית סי' ל"ח איתא, ומיום שפתחה הארץ וקבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה, שנאמר 'מכנף הארץ זמירות שמענו', מכנף הארץ ולא מפי הארץ). והנה התרגום וכמה מפרשים בישעיה שם מפרשים 'צבי לצדיק' שבח לצדיקי עם ישראל, אולם בפירוש מהר"י קרא ז"ל שם כתב וז"ל, מכנף הארץ זמירות שמענו, שיעלו זמירות הגלויות כשהן מתקבצות ובאות מארבע כנפות הארץ ואומרים זמירות להקב"ה, שנאמר 'צבי לצדיק', שבחו לצדיק עכ"ל.

וגם בס' הזהר הק' בפר' וילך (דף רפ"ד ע"א וע"ב), מפורש פסוק זה על הקב"ה. וברעיא מהימנא בפרשת שלח (דף קעה, א) איתא, צבי לצדיק, דא צדיק חי העולמים.

וגם בילקוט שמעוני בפרשת האזינו מפרש 'צבי לצדיק' על הקב"ה צדיקו של עולם, דאיתא שם בזה"ל, דבר אחר (דברים לב, א) האזינו השמים, זה שאמר הכתוב (קהלת ג, יד) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וגו', ברא הקב"ה שמים וארץ שיהו מקלסין אותו, שנאמר (תהלים יט, ב) השמים מספרים כבוד אל, וכתב 'מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק', כיון שבא משה שיתק אותו, שנאמר האזינו השמים וגו' עכ"ל ילקוט שמעוני.

וגם במדרש שיר השירים עה"פ (שיר השירים ב, א) אני חבצלת השרון שושנת העמקים, מפרש 'צבי לצדיק' על הקב"ה צדיקו של עולם, דאיתא שם בתוך הדברים בזה"ל, משום רבנן אמרו הארץ אמרה אותו [אני חבצלת השרון וגו'], אמרה אני היא וחביבה אני שכל מתי העולם חבוין בי, שנאמר (ישעיה כו, יט) יחיו מתוך נבלתי יקומון. לכשיבקשם הקדוש ברוך הוא ממני, אחזירם לו וארטיב מעשים טובים כשושנה, ואומרת שירה לפניו, שנאמר 'מכנף הארץ זמירות שמענו [צבי לצדיק]'.
וגם במדרש זוטא למגילת קהלת מפרש 'צבי לצדיק' על הקב"ה צדיקו של עולם, דאיתא שם בזה"ל, אל מקום שהנחלים הולכים (קהלת א, ז), מקום שהנפשות מתקבצות בעולם הזה ומשם הן עתידין לומר שירה לעולם הבא, שנאמר 'מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק'.

גן עדן אומר: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו (שיר השירים ד, טז). מה נעים להביא על זה את מה דאיתא בס' הזהר הק' בפר' שלח (דף קעג, ב) בזה"ל, כתיב (ירמיה א, יד) מצפון תפתח הרעה, ובצפון מחי (פי' מכה), דמתמן נפקי כל דינין וכל גזירין קשיין, וביה שרי כל אגר טב

ברכת פרק שירה - פרק ראשון אברהם יא

וכל טיבו דזמין קודשא בריך הוא למיהב לישראל. לזמנא דאתי קרי קודשא בריך הוא לצפון ויימא ליה, בך יהבית כל טיבו וכל אגר טוב לבני דסבלו כמה בישין בהאי עלמא על קדושת שמי, הב אגרין טבין דיהבית בך, הדא הוא דכתיב (ישעיה מג,ו) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ, וכי ארחא הכי הוא דדרום לממנע ברכאן, והא כל ברכאן מסטרא דדרום וכל טבין דעלמא מדרום נפקי, ואיהו אמר לתימן אל תכלאי. אלא בההיא שעתא יתער קודשא בריך הוא לאברהם, ויימא ליה קום דהא מטא זמנא דאנא פריק לבנך למיהב לון אגר טב על כל מה דסבלו בגלותא. ומגו דאברהם הוה בזבינו דלהון, דכתיב (דברים לב,ל) אם לא כי צורם מכרם דא אברהם, הוה ליה כמאן דלא טב בעינוי, ואחמי גרמיה כמאן דבעי דילקון על חוביהון יתיר, ויימא גבו מחוביהון גבו מחטאיהון. אומר לו קודשא בריך הוא לאברהם ידענא כלא איהו מה דאמרת לאנפין, אנא אוף הכי לאנפין, 'אל תכלאי', אנא בעי לפייסא לך על בנך, לא תמנע טיבו מנהון לא תמנע אגר טב מנהון, כמה וכמה סבלו על חוביהון, ובגיני כך 'אומר לצפון תני', ע"כ מהזהר.

וגם נכון להביא על שירת הגן עדן הזו, את דברי ס' הזהר הק' בפרשת בא (דף לו,ב) וז"ל, ס"א בשעתא דקודשא בריך הוא אתער בגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקיא, כרוזא נפיק וקרי (שיר השירים ד') עורי צפון ובאי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו, מאי ויאכל פרי מגדיו, אלין קרבנין דאתקרבו קמיה מנשמתיהון דצדיקיא. האי בפלגות ליליא, בשעתא אחרא שאר קרבנין ממש.

והנה בפשטות שירת הגן עדן היא של גן עדן העליון, אבל ראוי להביא כאן את דברי הרמב"ן ז"ל בס' 'שער הגמול' (פרק ח' אות ע"א) אודות מציאות ומקומו של גן עדן התחתון (שכבר כתבתי כל זה בברכת אברהם בפרשת בראשית) וז"ל, ומה שכתב ועונש יש לנפשות הצדיקים בגן הזה, דבר זה עיקרו בתורה ופירושו מדברי סופרים, שגן עדן מצוי הוא בעולם הזה, במקום ממקומות הארץ, ושארבע נהרות יוצאים משם, ואחד מהם הסובב את ארץ ישראל, כל מה שבא בכתוב מפשוטי סדר בראשית הכל אמת, אין מקרא מהן יוצא מידי פשוטו. ואנשי המדות [א"ה, ר"ל היודעים המקומות שבעולם לפי מעלות וכו'] עצמם יאמרו שגן עדן תחת קו ההשויה [ובלשוננו 'קו המשווה'] שלא יוסיף היום ולא יחסר. ובספרי הרפואות ליוונים הקדמונים, וכן אסף [הרופא] היהודי סיפרו, כי אספלקינוס - חכם מקדוני וארבעים איש מן החרטומים מלומדי הספרים הלכו הלך בארץ, ועברו מעבר להודו קדמת עדן, למצוא קצת עלי הרפואות ועץ החיים, למען תגדל תפארתם על כל חכמי הארץ. ובבואם אל המקום ההוא, וברק עליהם 'להט החרב המתהפכת', ויתלהטו כולם בשביבי הברק, ולא נמלט מהם איש, ותשבות חכמת הרפואה מן העמים ההם ימים רבים, עד מלוך ארתחששתא המלך, ואחרי כן נתחדשה בהם דעת הרפואה על

יב ברכת פרק שירה - פרק ראשון אברהם

ידי הנקובים בשם במלאכה ההיא. וכל אלה דברי אמת הם, גלויים ומפורסמים גם היום, כי רבים מבאי הארץ הלזו ארצה בני קדם, יראו מרחוק ה'להט המתהפך' עכ"ל הרמב"ן בס' שער הגמול. ודברי הרמב"ן ז"ל הובאו בס' ציוני בפרשת אחרי מות, ועיין עוד בס' מעבר יבוק בחלק שפתי רננות פרק ל"ג. ותשובה ארוכה בענין זה בשו"ת רב פעלים (להרב בן איש חי ז"ל) ח"ב אורח חיים סי' א'.

וזכורני שהיה כתוב בעתון 'המודיע' במסגרת, שמורה דרך שהוביל אנשים ביערות אל המקום הנזכר, והוא נשאר מרחוק, ראה כמין אש ברק יוצאת מן העץ ושרפה את האנשים ואבד זכרם, וזה אם כן ממש כמסופר על ידי הרמב"ן ז"ל. ואולם הוסיפו שהידענים מסבירים שמחמת הגזים והרעלים שתחת העצים שם מאלפי שנים, התפרץ גז והרג את האנשים. ולא הסבירו למה יצא הגז רק אז, ולמה נהיה הגז ללהבה בורקת ושורפת כרגע.

ומצאתי בזהר חדש (פרשת בראשית כאן) שאותם הכרובים הכתובים כאן, דוחים לחוץ נשמה שאינה ראויה לגן עדן, ותשרף באותו הלהב, או תקבל עונשה עיי"ש.

גִּיהֲנֹם אוֹמֵר: כִּי הַשְּׁבִיעַ נֶפֶשׁ שׁוֹקֶקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מְלֵא טוֹב (תהלים

קז,ט), הנה המפרשים נתקשו לבאר שייכות פסוק זה על הנעשה בגיהנם, והביאו על זה את הפסוקים (משלי ל, טו - טז) לעלוקה שתי בנות הב שוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון, שאול ועצר רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון. וכדאיתא על פסוק זה במסכת עבודה זרה (דף יז,א) בזה"ל, לעלוקה שתי בנות הב הב, מאי הב הב, אמר מר עוקבא [קול] שתי בנות שצועקות מגיהנם ואומרות בעולם הזה הבא הבא, ומאן נינהו מינות והרשות. איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא, קול גיהנם צועקת ואומרת הביאו לי שתי בנות שצועקות ואומרות בעולם הזה הבא הבא, כל באיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים עיי"ש בגמרא.

ועלה בלבי לומר שהכוונה גם להמשך הפסוקים שבמזמור זה, שכתוב שם (פסוקים י - טו) יושבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל, כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו, ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עוזר, ויזעקו אל יהוה בצר להם ממצקותיהם ושיעים, יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק, יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם. ווודאי שהנמצאים בגיהנם הם בכלל יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל וגו', ומצפים שיתקיים בהם בגמר עניינם שם 'כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב'. וכאשר כתב לבאר זאת רבנו החתם סופר ז"ל בהפטרות פרשת עקב (מובא בס' הכל ישבחוך (עמ' ש"א) וז"ל, גיהנם אומר 'כי השביע נפש שוקקה', פי' הנשמה הטהורה שוקקת לשאוב ממים חיים העליונים, ולהתמלאות מכל טוב העולם הבא על מעשים טובים שעשתה בעולם הזה, אלא כיון שחטאה היא גם כן צריכה להתלבן

ברכת פרק שירה - פרק ראשון אברהם יג

תחלה בגיהנם, ושוב מצפצפת ועולה למכון שבתה. ועל זה משורר הגיהנם 'כי השביע (היינו הגיהנם) נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב' עכ"ל החתם סופר.

ובס' שפתי צדיק בפרשת וארא (אות א' בהמשך דבריו שהבאנו בפתיחה) כתב וז"ל, איתא בגמ' (פסחים דף נד,א) שביום השני במעשה בראשית לא נאמר 'כי טוב', מפני שנברא בו אור [פי' האש] של גיהנם, ובפרק שירה אומר גיהנם 'כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב', זה הוא גם כן כנ"ל [דבריו שהבאנו לעיל בפתיחה], שאחר שמזכך הגיהנם את הברואים שיזכו אחר כך לעלות לגן עדן, מכירים הברואים טובה, כדאיתא במדרש רבה (שמות פרשה ז) שכשם שקילוסו של הקב"ה עולה מגן עדן, כך קילוסו עולה מגיהנם שמצדיקים הדין ואומרים יפה דנת וכו', והובא שם הפסוק (תהלים פד,ז) עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו, שמורידין דמעות כמעיין ומצננים את הגיהנם בדמעותיהן, ומשם הקילוס עולה עכ"ל ס' שפתי צדיק.

ולתועלת הענין אביא כל לשון המדרש רבה שם וז"ל, כשם שקילוסו של הקדוש ברוך הוא עולה לו מגן עדן מפי הצדיקים, כך עולה מגיהנם מפי הרשעים, שנאמר (תהלים פד,ז) עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו, מהו מעיין ישיתוהו, שמורידין דמעות כמעיינות עד שמצננין את גיהנם בדמעותיהן, ומשם הקילוס עולה, שנאמר (המשך הפסוק שם) גם ברכות יעטה מורה. מה הם אומרים, אמר רבי יוחנן, יפה אמרת יפה דנת, יפה טהרת יפה טמאת, יפה חייבת יפה למדת יפה הורית. ועתידה גן עדן להיות צועקת ואומרת תן לי צדיקים, אין לי עסק ברשעים, שנאמר (תהלים לא,ז) שנאתי השומרים הבלי שוא. ולמי אני מבקשת, לאותן שהיו בטוחים על שמך, שנאמר (בהמשך בתהלים שם) ואני אל ה' בטחתי. ועתידה גיהנם להיות צועקת ואומרת אין לי עסק בצדיקים, ולמי אני מבקשת לרשעים, להבלי שוא, לאותן פועלי השוא. והקדוש ברוך הוא אומר, תנו לזה צדיקים ולזה רשעים, שנאמר (משלי ל, טו) לעלוקה שתי בנות הב שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון, שאול ועצר רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון עכ"ל שמות רבה.

מְדַבֵּר אֹמֵר: יִשְׁשׁוּם מְדַבֵּר וְצִיָּה וְתִגְל עֲרָבָה וְתַפְרַח פְּחַבְצָלַת (ישעיה לה,א), בס' שפתי רננות כתב שאם באנו לפרשו כפשוטו ומשמעו, שהענין נאמר על המדבר ממש, אין ספק אצלי שהכוונה על המדבר הגדול והנורא (דברים ח,טו) שהלכו שם ישראל ארבעים שנה, שמתוך שנעשה אכסניא לישראל זכה לכל הכבוד הזה ולומר גם כן שירה לפניו יתברך. והכי איתא במדבר רבה (פכ"ג,ג), אלה מסעי בני ישראל (במדבר לג,א), למה זכו ליכתב בתורה כל המסעות האלה, על שקיבלו את ישראל. ועתיד הקב"ה ליתן שכרן, דכתיב 'יששום מדבר וציה ותגל ערבה' וגו',

ברכת פרק שירה - פרק ראשון אברהם

ומה מדבר שקיבל את ישראל כך, המקבל תלמיד חכם בתוך ביתו על אחת כמה וכמה עכ"ל ס' שפתי רננות.

ואביא מה דאיתא בדרך דרוש שרומז מדבר וערבה על בית המקדש החרב, במדרש במדבר רבה לעיל (פט"ו,י) בזה"ל, כשחרב בית המקדש נגנזה המנורה, וזה אחד מחמשה דברים שנגנזו, הארון והמנורה והאש ורוח הקדש והכרובים, וכשישוב הקב"ה ברחמיו ויבנה ביתו והיכלו הוא מחזירן למקומן לשמח את ירושלים, שנאמר (ישעיה לה,א) יששום מדבר וציה ותגל ערבה, (שם) פרוח תפרח ותגל עכ"ל המדרש. ובדרך זו הם דברי רש"י ז"ל ומהר"י קרא ז"ל בפירוש ס' ישעיה, מדבר וציה, ירושלים הקרויה 'ציה', וציון הקרויה 'מדבר', הן ישושו על מפלתם של גבורי אדום ובצרה.

ועם הקדמת דברי הבמדבר רבה, נבין יותר את המובא בדרך זו בילקוט שמעוני במקומו של פסוק זה בישעיה (ולא צויין מקורו) בזה"ל, יששום מדבר וציה, בשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל, אינו נגלה עליהם בפעם אחת, מפני שלא יוכלו לעמוד באותה טובה, ובפתע פתאום ימותו. צא ולמד מיוסף בשעה שנתוודע לאחיו לאחר כמה שנים ואמר להם אני יוסף, לא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, לפני הקב"ה על אחת כמה וכמה. אלא מה הקב"ה עושה, נגלה עליהם קימעה קימעה, בתחלה משיש את אחרים שנאמר 'יששום מדבר וציה', ואחר כך 'ותגל ערבה ותפרח כחבצלת' ואחר כך 'פרוח תפרח', ואחר כך 'כבוד הלבנון', ואחר כך 'המה יראו כבוד ה' עכ"ל הילקוט שמעוני. ובסיום הדרוש כוונתו לפי הכתוב בהמשך (ישעיה לה,ב), 'פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל והשרון, המה יראו כבוד יהוה הדר אלהינו'.

ובאמת לעתיד לבוא יבנה בית המקדש בירושלים שלשם יבוא הר סיני מהמדבר, כדאיתא במדרש פסיקתא שהובא במדרש תהלים (מזמור ל"ו), בילקוט שמעוני לתהלים (מזמור פ"ז), ובילקוט שמעוני על הפסוק בישעיה לעיל (ישעיה ב,ב), נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים, אמר רבי פנחס בשם רבי ראובן, עתיד הקב"ה להביא לסיני ותבור וכרמל וליתן ירושלים עליהם בראשם ולבנות בית המקדש על גביהן, מה טעם 'והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים', והם אומרים שירה לישראל, שנאמר (דברי הימים א' טו,כב) וכנניהו שר הלויים במשא, כתיב הכא וכנניהו, וכתוב התם נכון יהיה הר בית ה'. (ומשלשת המדרשים הנ"ל, מצאנו כל דברי ר' פנחס בשם ר' ראובן, ובמדרש תהלים מזמור פ"ז הנ"ל איתא סיום בזה"ל, אמר ר' חנינא, ולא עוד אלא שעתיד להיות מזמר והן עונין אחריו שירים זמרים, שנא' וכנניהו שר הלויים [במשא] יסר במשא).

ובמדרש שיר השירים עה"פ (שיר השירים ב,א) אני חבצלת השרון שושנת העמקים איתא בזה"ל, ר' ברכיה אמר הפסוק הזה המדבר אָמְרוּ, אמר המדבר אני מדבר וחביב אני, שכל טובות שבעולם חבויין בי, שנאמר (ישעיה מא,יט) אתן במדבר ארז שטה, נתנם לי הקדוש ברוך הוא שיהיו שמורים בי, וכשהקב"ה מבקשם ממני אני מחזיר לו פקדונו בלא חסרון, ואני מרטיב מעשים טובים, ואומר לפניו שירה, שנאמר (שם לה,א) יששום מדבר וציה וגו' עכ"ל מדרש שיר השירים.

[נוסח אחר] ציה אומרת: אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים

צז,יא), בפשטות יש כאן לשון צדי"ק נופל על צדיק, שהאות צדיק שיש בתיבת 'ציה' אומרת מה ששייך בחלקו של איש צדיק ובכללו צדיקו של עולם. ולנוסחא זו שנקבע כאן אחר שירת המדבר והערבה שירה ל'ציה', על כרחך הכוונה למקום ציה ושממה, ולא לצפור הנקראת ציה, רק זה בענין 'ציה' שנזכר בשירה לעיל בשירת המדבר, (והפותחים אמירת שירה זו בלשון זכר 'ציה מה הוא אומר', וודאי שלא מתכוונים לשירת צפור, ואף הפותחים ב'מה היא אומרת' אפשר לפרש כוונתם על ארץ ציה).

ואלו שלא גורסים שירת ציה כאן, רק להלן בין העופות (וכך הוא בפרק שירה של הרב המב"ט ז"ל, וראה בדברינו בשירת העופות, בשירת ה'ציה'), כנראה שלדעתם אם צריך לפרט שירה בנפרד למקום ציה ושממה, כבר נכללה שירתו של מקום הזה בשירת המדבר, כשם שערבה נכללה בשירת המדבר.

ולהמדרשים שרומזת שירת המדבר והערבה לבית המקדש וירושלים, ולכאורה מפרשים גם את 'ציה' הנזכרת בפסוק הנ"ל שתרמוז לירושלים, וכאשר כתבו רש"י ומהר"י קרא ז"ל בפירושים כנ"ל, אם כן הפסוק המובא ל'ציה' אור זרע לצדיק, נפרש שצדיק זה הכוונה להקב"ה צדיקו של עולם, 'ולישרי לב שמחה' הם אנחנו ישראל שנזכה לשמוח אז בשמחת בנין בית הבחירה.

וברם גם אם ציה היא מקום שממה, וצדיק הוא כל איש צדיק, נוכל לפרש שאומרת הציה שגם ההולכים בחושך יראו בחושך עצמו אור גדול, רק ששם האור יקרות זרוע הוא ובהצנע, וישרי לב המיימינים תמיד בלבם ירגישו שמחה גם שם.

שדות אומרים: הנה בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג,ט),

כבר ידוע שבתרגום ירושלמי מתרגם (בראשית א,א) בראשית ברא אלקים, בחוכמה ברא ה', וציין בפי' ירושלמי שבחומש שגם בס' הזהר הק' איתא כן, וכוונתו כנראה למה דאיתא בזהר בפרשת ויגש (דף רז,א) בזה"ל, (משלי ג) יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, תא חזי כד ברא קודשא בריך הוא עלמא, חמא דלא יכיל לאתקיימא עד דברא אורייתא, בגין דמנה נפקין כל נמוסין עלאין ותתאין ובה קיימי עלאי ותתאי, הדא הוא דכתיב יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, דהא בחכמה

ברכת פרק שירה - פרק ראשון אברהם

קיימין כל קיומין דעלמא וכלהו נפקי מגוה. דבר אחר, יי' בחכמה יסד ארץ, עלמא עלאה לא אתברי אלא מגו חכמה, ועלמא תתאה לא אתברי אלא מגו חכמה תתאה, וכלהו נפקן מגו חכמה עלאה ומגו חכמה תתאה עכ"ל ס' הזהר.

ובס' הזהר בפרשת פקודי (דף רכא,א) איתא בזה"ל, בתלת סטרין אתקיים עלמא, ואינון חכמה ותבונה ודעת, בחכמה דכתיב (משלי ג,יט) יי' בחכמה יסד ארץ, בתבונה דכתיב (שם) כונן שמים בתבונה, בדעת דכתיב (בהמשך שם בפסוק כ') בדעתו תהומות נבקעו, הא כלהו בקיומא דעלמא, ובאלין תלתא אתבני משכנא, דכתיב (שמות לה,לא) ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת עכ"ל ס' הזהר.

וראה 'מדרש כונן' הנדפס באוצר מדרשים (עמ' רנ"ג), שמיוסד על פסוק זה 'ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה', ומפורט שם ענין בריאת העולם ומדות העולם וארבע פינותיו, ומדות ועניני העולם וגן עדן וגיהנם, ובתחילת מדרש זה איתא בזה"ל, ונתאוה הקב"ה לבראות עולם לעסוק אדם להתעסק בתורה, שנאמר (איוב כג,יג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש. ונתיעץ עם התורה שהיא חכמה לבראות עולם, שנאמר 'ה' בחכמה יסד ארץ וגו', בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל' עיי"ש באריכות.

מִים אֹמְרִים: לְקוֹל תַּתּוֹ הַמּוֹן מִים בְּשָׁמַיִם וַיַּעַל נְשָׂאִים מִקְצֵה אֶרֶץ [יש מוסיפים סיום הפסוק בְּרָקִים לְמָטָר עֲשֵׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מְאֹצְרוֹתָיו] (ירמיה נא,טז).

יְמִים אֹמְרִים: מְקַלּוֹת מִים רַבִּים אֲדִירִים מְשַׁבְּרֵי יָם אֲדִיר בְּמָרוֹם יְהוָה (תהלים צג,ד), בילקוט שמעוני שם [ובבראשית רבה פ"ה,א] איתא בזה"ל, מקולות מים רבים אדירים משברי ים. רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי, מתחלת ברייתו של עולם לא היה עולה קילוסו של הקב"ה אלא מן המים, הדא הוא דכתיב מקולות מים רבים, ומה היו אומרים אדיר במרום ה'. אמר הקב"ה, ומה אם אלו שאין להם לא פה ולא אמירה ולא דבור הם מקלסין אותי, לכשאברא בני אדם על אחת כמה וכמה.

ובהמשך בילקוט שם איתא בזה"ל, עוד ביקש אדרינוס לידע מה המים מקלסין להקב"ה, עשה תיבות של זכוכית ונתן בני אדם לתוכן ושלשן לאוקינוס, ועלו ואמרו כך שמענו לאוקינוס מקלס להקב"ה אדיר במרום ה'. וראה מה שכתב על מדרש זה מהר"ר יהונתן ז"ל בס' 'יערות דבש' (חלק ב' דרוש ו') ואכמ"ל.

ועל מה ששמעו זאת דוקא במעמקי הים, אמרתי לציין למה דאיתא בספר יצירה (פרק א') עומק רום ועומק תחת, ואיתא בספרים הק' שעומק תחת לעומת עומק רום, ותלויים הם זה בזה, (ראה בשפת אמת פרשת דברים תרל"ח, ובס' שם

ברכת פרק שירה - פרק ראשון אברהם יז

משמואל פרשת מקץ), ומה נעים להביא על זה את מאמר החכם בספר 'בחניות עולם' (פ"א אשר הובא בפי' המבי"ט בשירת הכוכבים והוא עפ"י הכתוב במשלי כה,ג שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר) שמים לרום וארץ לעומק ורוחב לב נבון אין חקר. ומעתה על כן בעמקי צפונות ימים, וכאשר כהיום ידוע גם לנו מה רבו נפלאות ה' במיני דגים גדולים וקטנים והם בהרבה צורות משונים ונוראים ובצבעים נפלאים עד למאד, ושם עצי האלמוגים החיים וקונניות וצדפים ושאר נפלאות ה', וכל אחד ואחד ערוך ומסודר לו צבעו המיוחד ומקומו בעולמו ומאכלו וכל הצטרותיו, ואופן הצלתו מאויביו השואפים לטרפו, כידוע ממה שיש תמונות מכל זה, אכן שם נשמע קול ה' בהדר ונודע שאדיר במרום ה'.

נְהָרוֹת אֹמְרִים: נְהָרוֹת יִמְחָאוּ כִּי יַחַד הָרִים יִרְנְנוּ (תהלים צח,ח), [ויש מוסיפין (תהלים צג,ג) נְשָׂאוּ נְהָרוֹת יְהוָה נְשָׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשָּׂאוּ נְהָרוֹת דְּכָלִּים]

מְעִינֹת אֹמְרִים: וְשָׂרִים כְּחֻלְלִים כָּל מְעִינֵי בֶן (תהלים פז,ז), במדרש תהלים שם איתא בזה"ל, אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' מאיר, כשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה, כך ישראל אומרים שירה חדשה בכל שעה, הדא הוא דכתיב ושרים כחוללים כל מעיני בן. ורבנן אמרו, כשם שאמרו האנשים כך אומרות הנשים שירה, שנאמר ושרים כחוללים כל מעיני בן עכ"ל המדרש.

ועל הכתוב ושרים כחוללים אפשר לציין למה ששאבו את המים לניסוך המים בשירה עם כלי שיר, ולדעת רש"י ז"ל בסוגיא דניסוך המים, היה זה כדי לקיים מה שנאמר (ישעיה יב,ג) ושאתם מים בששון ממעיני הישועה. ובענין שאיבת המים בדווקא ממי מעיין השילוח, [והוא מעיין גיחון שמשכו עליו את המלכים, ראה במלכים א' א,לג ובתרגום וברש"י שם], אביא מה שמצאתי בתוספות רבינו פרץ ז"ל למס' סוכה בסוגיין (דף מ"ח ע"ב), דברים נוספים על לשון התוס' שלנו, וז"ל מנא הני מילי, דתוקעין ומריעין בשאיבת מים. ויש עוד [לפרש] מנא הני מילי דבעינן מי השילוח, ומפרש משום דכתיב ושאתם מים ממעיני הישועה, שמאותו מקום ישועה צומחת לעד לישראל עכ"ל.

ומה שנאמר בשירת המעינות 'כל מעיני בן' אפשר לומר שרומז לכ"ב אותיות, ובשאיבת מים שלנו מן המעיין עבור אפיית המצות כתבו בס' יסוד יוסף (פרק פ"ד ומשם בס' קב הישר פרק פ"ט) שבכל פעם שישפוך השאיבה לתוך הכלי יספור אותו באמירת אותיות א' ב' ג' ד' והלאה, כדי להמשיך בתוך המים קדושת האותיות של התורה, ושעל כן טוב ליקח כלי קטן שיסיים בו כל הא"ב עיי"ש.

פרק שני - שיר היום והלילה וצבאות השמים

יום אומר: יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחנה דעת (תהלים יט, ג),

הנה היום מיועד הוא על מצוותא דיממא, ובעיקרן הם מצות שיש בהן אמירה נעימה. ולילה ללילה יחנה דעת, דעת זה סדר טהרות וידיעת ה', שכידוע הנסתרות שלה' אלקינו נלמדים בלילה בתוספת טהרה. וכשביום יש אמירה נאה בתורה ועבודת ה' זו תפלה, אזי מתקיים לילה ללילה יחנה דעת, וכדאיתא שבשינה זוכה הנשמה לקבל ידיעות שהיא לא יכולה להשיגן בעת שהגוף ניעור, יזכנו השי"ת לזה.

לילה אומר: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות (תהלים צב, ג), הגם

שבריא העולם היה ויהי ערב ויהי בקר, פותח הלילה שירתו ב'להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות', כי כל מה שהיה מעשה בראשית באופן זה, הוא משום שנתהווה העולם מתוהו ובהו שבו היה לילה, ועוד, שבספר הזהר הק' איתא בכמה מקומות שאין אור אלא זה שבא מתוך חושך. ראה בזהר בפרשת בראשית עה"פ ויאמר אלקים יהי אור (דף לב, א) בזה"ל, דכתיב (תהלים צז, יא) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, וכדין יתבסמון עלמין ויהון כלא חד, ועד יומא דיהא עלמא דאתי הוא טמיר וגניז, ההוא נהורא נפק מגו חשוכא דאתגלפא בקלפוי דטמירא דכלא, עד דמההוא נהורא דאתגניז אתגליף בשביל חד טמירא לחשוכא דלתתא ונהורא שארי ביה, מאן חשוכא דלתתא ההוא דאקרי לילה, דכתיב ביה (בראשית א, ה) ולחשך קרא לילה, ועל דא תנינן מאי דכתיב (איוב יב, כב) מגלה עמוקות מני חשך, רבי יוסי אומר אי תימא מחשך סתים אתגליין, הא חזינן דטמירין אינון כל אינון כתרין עלאין וקרין עמוקות, מהו מגלה. אלא כל אינון טמירין עלאין לא אתגלין אלא מגו ההוא חשוכא, דאיהו ברזא דליליא. (אגב בס' 'מנורת המאור הקדמון' נקרא הזהר 'מדרש יהי אור').

וגם בפר' תצוה (דף קפד, א) איתא בזהר יסוד זה, דלית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא, דכד אתכפיא סטרא דא אסתלק קודשא בריך הוא לעילא ואתייקר ביקריה, ולית פולחנא דקודשא בריך הוא אלא מגו חשוכא, ולית טובא אלא מגו בישא, עיין שם. וכך איתא גם בפר' קדושים (דף פ, ב) אמר ר' יצחק, בשעתא דקודשא בריך הוא ברא עלמא ובעא לגלאה עמיקתא מגו מסתרתא ונהורא מגו חשוכא, הו כלילן דא בדא, ובגין כך מגו חשוכא נפק נהורא ומגו מסתרתא נפק ואתגליא עמיקא.

וכנראה שעל פי יסוד זה המפורש בזהר הק' שאין אור אלא זה שיוצא מתוך חשיכה, הם דברי הפייט ב'תפלת טל', טל נופת עלי ארץ ברוכה, ממגד שמים שבענו ברכה, להאיר מתוך חשכה, כנה אחרין משוכה, בטל.

וענין 'ואמונתך בלילות' כי נודע ופשוט שבזמן ההסתר בחינת לילה, הוא הזמן שנצרכים לאמונה להיות בטוב ולדעת שכל מה דרחמנא עביד לטוב עביד, ועל כן

ברכת פרק שירה - פרק שני אברהם יט

קבעו חכמינו ז"ל לומר בתפלת ערבית אמת ואמונה. ואגב אביא כאן מה שכתבתי (בפרשת שמות) בעיקר אמירת תיבת אמת בסיומא של קריאת שמע בקר ובערב, ומבואר בזה גם ענין 'ואמונתך בלילות', בזה"ל. בפסוק (שמות ג, יד) אהיה אשר אהיה, הנה כך איתא גם בתרגום אונקלוס שלפנינו (ולא כמובא ברמב"ן שאונקלוס תרגם 'אהא עם מאן דאהא' עיי"ש בדבריו), ולא כבתרגום יונתן שתירגמו. וכך יש לומר בהעברת הפרשה שמו"ת, כי יש כאן שמו של הקב"ה, וכדאיתא (שבועות דף לה, א) בין השמות קודש שאינם נמחקים, אהיה אשר אהיה. שבס' 'אורחות צדיקים' כתב בשער האמת וז"ל, מצאתי כתוב, כתיב 'אהיה אשר אהיה', וכתוב (ירמיה י, י) 'וה' אלקים אמת. ועתה יש להודיעך שהקב"ה [שמו] אלקים אמת, כי תמצא כ"א פעמים אהי"ה, שהוא בגימטריא אמ"ת, וגם כן אהי"ה הוא בגימטריא כ"א עכ"ל.

ובס' ליקוטי יהודה כותב (הרי"ל היינה ז"ל) שזקנו מרן ה'אמרי אמת' ז"ל אמר לו שבזה יש לפרש מה שאיתא בתפלת הימים הנוראים 'וכל מאמינים שהוא דיין אמת, ההגוי באהי"ה אשר אהי"ה', שלפי הנ"ל מובן מאד. ומביא שם מס' של"ה הק' (ברייתא פר' בשלח בהג"ה) שכתב שסוד אהיה אשר אהיה, הוא חותמו אמת, כי אהי"ה פעמים אהי"ה עולה אמת, ואמת חותמו של הקב"ה עכ"ל.

ועם הנ"ל, נבין מה שכתב רבנו בחיי ז"ל בס' 'כד הקמח' בע' אמונה וז"ל, ודרשו חז"ל שאמת זה חותמו של הקב"ה, שנאמר (ירמיה י, י) 'וה' אלקים אמת. ולכן נתחייבנו שנסמוך פרשת ציצית שמסיימת אני ה' אלקיכם, למלת אמת, ושנזכיר כן בין ביום ובין בלילה, אמת ויציב שחרית, אמת ואמונה ערבית, וכל מי שלא הזכיר כן, לא יצא ידי חובתו עכ"ל.

ובאמת אפשר להטעים בזה יותר, שמזכירים אנו בזה את הבטחת הקב"ה למשה רבינו באומרו לו את זה, וכפירוש רש"י (מגמ' ברכות דף ט, ב) אהיה עמם בצרה זאת, אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכויות עיי"ש. ועל זה אנו אומרים אמת ויציב ואמת ואמונה, שנגאל במהרה בימינו אמן. ואולי על זה אומרים בהמשך בעל הראשונים 'וכו', אמת ואמונה חק ולא יעבור, אמת שאתה הוא וכו', פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך, והכוונה לשם אהי"ה אשר אהי"ה. ושוב הראוני שבס' הכוונות להאר"י ז"ל, כתוב לכוון בפודנו ומצילנו [מעולם הוא שמך] פ"ו שהוא גימטריא אלקים, ולראשי תיבות מעולם הוא שמך, מה"ש הוא שם מע"ב שמות עיי"ש.

'ואמונתך בלילות', במה שכתבנו שבזמן ההסתר בחינת לילה, הוא הזמן שנצרכים לאמונה, ראוי להביא את מאמר מהר"ר מנחם מענדל מקוצק ז"ל שרמז ענין זה כדרכו במתק לשון קצרה, בפסוק (תהלים לז, ג) בטח ביהוה ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה בזה"ל, גם אם תהיה חלילה במצב של 'שכון ארץ' - אף על פי כן - 'ורעה אמונה', תרעה עצמך ותשביע נפשך בנחלי אמונה.

שָׁמַשׁ אָמַר: שָׁמַשׁ יָרַח עֲמַד זְבֻלָּה לְאוֹר חֲצִינָה יְהִלְכוּ לְנִגְהָ בְרַק חֲנִיתָךְ (חבקוק ג,יא) [ונוסף עוד פסוק, ואומר (ישעיה ס,א) קוֹמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרְךָ וְכָבוֹד יְהוָה עֲלֶיךָ זָרַח]. מפרשי פרק שירה הביאו כאן מדרש ויקרא רבה (פל"א,ט) בזה"ל, אמר רב, בשעה שגלגל חמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב"ה, עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום. ומה הקדוש ברוך הוא עושה להם, מורה לפניהם חצים ומהלכים לאורם, הדא הוא דכתיב (חבקוק ג,יא) שמש ירח עמד זבולה לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך.

יָרַח אֹמְרָת: עֲשֵׂה יָרַח לְמוֹעֲדִים שָׁמַשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ (תהלים קד,ט), המפרשים הביאו מה דאיתא במס' ראש השנה (דף כה,א), תניא אמר להם רבן גמליאל לחכמים, כך מקובלני מבית אבי אבא, פעמים שבא [הירח] בארוכה ופעמים שבא בקצרה. אמר ר' יוחנן, מאי טעמא דבי רבי, דכתיב 'עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו', שמש הוא דידיע מבואו, ירח לא ידע מבואו. והמב"ט ז"ל בפירושו לפרק שירה עמד על ענין זה, וסיים שעל זה נתייחדה שירת הירח בפסוק זה, שנזכר בה גדולתה שנקבעים המועדים בה, והיא יודעת ומכרת שהיא צריכה גם כן לשמש.

כּוֹכְבִים אֹמְרִים: אֵתָּה הוּא יְהוָה לְבִדְךָ אֵתָּה עֲשִׂיתָ אֵת הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִ **הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיָּמִים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם, וְאֵתָּה** **מְחִיָּה אֵת כָּלֶם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים (נחמיה ט,ו).** לכאורה צריך להבין, לשם מה משבחים הכוכבים גם על כל מעשה הארץ והימים וכל אשר בהם. ואולם הדבר יובן עם מה שכתב רבנו בחיי ז"ל בספר 'כד הקמח' (מערכת פסח הג' - והוא ביאור מזמור תהלים קל"ו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, בד"ה והנה המזמור) וז"ל, 'את השמש לממשלת ביום', כלומר נתן לשמש כח שיהיה מושל ביום לתועלת העולם להאיר ולהחם האויר, והוא תועלת החיים והצמחים, וזהו חסד מאתו יתברך והוא לעולם אין לו הפסק. 'את הירח וכוכבים לממשלות בלילה', וכן הירח נתן בו כח למשול בלילה עם אור הכוכבים, כי אור הירח והכוכבים צורך הולכי מדברות ויורדי הים, וכוחם שופע על הצמחים, שנאמר (דברים לג,יד) וממגד גרש ירחים, וידוע כי פעולת הירח במים, וכתוב (איוב לח,לא) התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח. וכן לכל כוכב וכוכב יש לו כח בצמחים או באבנים ומתכות עכ"ל ס' כד הקמח. ועם זה מובן מה שנזכר כאן בפרק שירה שירת 'כוכבים' ולא כוכב.

עֲבִים אֹמְרִים: יֵשֶׁת חֲשֶׁךְ סִתְרוּ סְבִיבוֹתָיו סִפְתּוֹ חֲשַׁכְתָּ מִים עֲבִי **שְׁחָקִים (תהלים יח,יב),** הרב המב"ט ז"ל בפירושו כתב וז"ל, עבים, מפני שהעבים חשוכים מצד המים, כמו שכתוב (תהלים קמז,ח) המכסה שמים בעבים, הם מברכים ומהללים לאל יתברך, ונותנים שבח והודאה על חלקם. כי חשכת העבים הוא דומה

ברכת פרק שירה - פרק שני אברהם כא

למה ששת הוא יתברך ח'שך סתרו, שרוצה לומר כי סתר מהותו יתברך הוא כמו הח'שך, שאתו נראה מה שבתוכו ובסביבותיו סכתו. כי מה שבתוך סוכתו שהיא סביבו אינו כל כך חשוך כמו חושך סתרו, ויש בו השגה, מה שאין כן בסתרו. ונקראים 'עבי שחקים', כמו שהשחקים שוחקים מן לצדיקים לעתיד לבוא (ראה במס' חגיגה דף יב,ב), כן העבים ממציאים מזון לעולם עכ"ל פירוש הרב המבי"ט.

ועל מה שנקרא שירת עננים על שם שמם 'עבים', ופסוקם בשירתם הוא פסוק שהם נקראו בו 'עבים', והרי יש להם חמשה שמות, כדאיתא במדרש תהלים (מזמור קל"ה) ובבראשית רבה (פי"ג,יא) חמשה שמות יש לו, עב, אד, ענן, נשיא, חזיז, עיין שם במדרש. מן הראוי להביא מה שכתבתי לבאר טעם שאומרים בתפלת הושענו 'אני והו' הושיעה נא, ופירש רש"י ז"ל שזה מע"ב שמות. וכך כתבתי אני הקטן שם, אני והו' הושיעה נא, שאומרים בסדר הושענו, כך הוא דעת רבי יהודה במשנה דמס' סוכה (דף מה,א) ששם מבואר אופן הבאת הערבה לצדי המזבח והקפתו, מה היו אומרים, ופירש רש"י שזה בגימטריא אנא ה', ועוד שזה מע"ב שמות עיי"ש ברש"י. והתוס' והמאירי ז"ל שם, ביארו מדוע נבחרו דוקא שני שמות אלו מבין כל הע"ב שמות עיי"ש, ובאמת אף רש"י בטעמו הראשון כלל בדבריו שכתב שזה בגימט' 'אנא ה', טעם אליבא דפירוש השני, למה דוקא נבחרו שני שמות אלו מע"ב שמות, ודו"ק. ועדיין צריך ביאור לעיקר דבר זה, מה ראו חכמים להזכיר כאן שם של ע"ב.

ונראה לי הקטן שדבר זה היה להם להתנאים דמתניתין פשוט וידוע עד שלא הוצרכו לפרשו, ואולם זכיתי להחזיר עטרה ליושנה לראשם. דהנה כל ענין ריבוי המעשים והבקשות בחג הסוכות נצטוונו עליהם משום שבימים אלו נידונים על המים, וביותר נתייחד עבור זאת העמדת הערבה בצדי המזבח והתפילה בהושענו ובהקפות עם ארבעת המינים של הלולב, וביום הושענא רבה בנטילת הערבה, ולכן מזכירים בזה את השמות 'אני והו' שהם מע"ב שמות. וזאת על פי מה שכתב רבנו בחיי ז"ל דברים שהם מכבשונו של עולם והנהגתו, בפרשת חיי שרה עה"פ (בראשית כד,טז) ותרד העינה ותמלא בזה"ל, ויש לך להשכיל כי נרשמה בכאן המילה הזאת הראשונה של שם בן ע"ב הפועל במים, הנמשך מכ"ו, ומכח זה עלו המים לקראתה, והיה הסימן לבניה להקרע להם הים, ושיעלה הבאר לקראתם מכחו, כי קריעת הים ומים מן הצור על ידי מטה משה היה, שבו היה חקוק שם ע"ב אותיות עכ"ל רבנו בחיי. וכן כתב רבנו בחיי ז"ל בפירושו למסכת אבות (פרק חמישי משנה ח') עשרה דברים נבראו בערב שבת וכו', והמטה עיי"ש. ומעתה הדבר פשוט, מה ראו חכמים להזכיר שם וה"ו של ע"ב בתפלה זו, עד כאן דבריי שם. ועם הקדמה זו אפשר להטעים למה נאמרת שירת עננים שב'פרק שירה' דוקא על שם 'עבים' וכך הוא פסוקם, ולא עננים או נשיאים, כי שם של ע"ב הוא כח המפעיל בהם.

עֲנִי כְבוֹד אֹמְרִים: אֵף בְּרִי יִטְרִיחַ עַב יִפִּיץ עֲנֵן אֹרֹז (איוב לז,יא), רש"י שם כתב וז"ל, אף ברי, שם מלאך הממונה על העננים, והוא יפיץ ענן מטר של המקום. ועל מה דאיתא במסכת תענית (דף ז,ב) ואין אור אלא מטר, שנאמר יפיץ ענן אורו, פירש רש"י שהמלאך 'אף ברי' שמו יפיץ ענן אורו, גשם שלו. וכך הם דברי הפייט ב'תפלת גשם', 'אף ברי' אתת שם שר מטר, להעביב ולהענין להריק ולהמטר. והנה נזכר בפסוק זה ע"ב - שהוא יפיץ ענן אורו, ואפשר לומר שרומז לשם של ע"ב הפועל במים, וכמובא בדבריי לעיל בשירת העבים עיי"ש.

ומכל מקום כבר הרגישו המפרשים ז"ל ובראשם הראשון לפרש את פרק שירה הרב המבי"ט ז"ל, ש'ענני כבוד' כאן אין ענינם ושירתם על נשיאת מטר, אלא הכוונה לפעולת עננים אלו בצאת ישראל ממצרים, כדאיתא במכילתא ובמדרשים. **וכתב המבי"ט ז"ל וז"ל**, לא מצאנו זכרון 'שבעה ענני כבוד' במקרא אלא במדרשות, על סמך שבעה עננים הכתובים בתורה על ענין זה, כמו שבא במכילתא, מהן אל ארבע רוחות העולם ולמטה ולמעלה ולפניהם, ונקראו 'ענני כבוד', על כי ברוב כתובי ענן כתוב שם ה', וה' מלא כל הארץ כבודו, וגם כתוב (שמות מ,לה) כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא, וכתוב (ישעיה ד,ה) [וברא יהוה על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה] כי על כל כבוד חופה, שהוא כמו ענן שהוא חופה על ישראל, וכתוב (שמות מ,לד) ויכס הענן את אוהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן, ואמרו חכמינו ז"ל שזה אחד מענני כבוד ששמשו את ישראל במדבר ארבעים שנה. ובהיות עננים אלה של כבוד ה' לא של מטר, משוררים, כי גם שהעבים והאדים המשקים את פני האדמה נקראים עננים גם כן, וכמו שאמרו בבראשית רבה שחמשה שמות נקראו לו, אד, ענן, נשיאים, עב, חזיז, עם כל זה 'ענני כבוד' שבעה לא נראו, אלא ענן עכ"ל פירוש הרב המבי"ט ז"ל.

ולהפירוש הזה שענני כבוד שכאן הכוונה בהם לענני כבוד שסככו את ישראל במדבר, מתפרש ענין 'אורו' לא מלשון גשם, אלא אורה שהיה מענני הכבוד. וראוי להביא על זה מה דאיתא ב'ספר פליאה' שהובא בילקוט ראובני בפרשת במדבר בזה"ל, העמיד הקב"ה עמוד הענן למעלה מן הארון וכו', **וקבועים באותו ענן שתי אותיות הקדושים שהם י"ה, והיה הולך בכל מחנה ישראל והיה מאיר ביום ובלילה כירח**, ובהם היו ישראל יודעים בין יום ולילה. ואותן שתי אותיות הקדושים הם י"ה היו פורחים הנה והנה, ונראים על כל ארבע דגלי השבטים כל ימי השבוע, לפעמים על דגל זה ולפעמים על דגל זה, וכן יהיה מנהגו כל ימי השבוע, עד יום השישי לערב שבת. ובמקום שהאותיות י"ה עומדין כשקידש עליהם היום, שם היו נחים ולא היו זזים ממקומם מעת שפוגע בהם רגע כניסת שבת עד מוצאי שבת הקודש, אז היו חוזרים ומתחילים להראות בכל דגל כמנהגם עיי"ש בילקוט ראובני. ובזה פירשו מפרשי **זמירות שבת** את הנאמר בזמר 'מה יפית' לליל שבת, "דבר סימן טוב לך במן ואות דגל, סמבטיון המתגלגל בכל יום נח כעם סגל, ישבתו וישקטו".

ברכת פרק שירה - פרק שני אברהם כג

רוח אומר: אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (ישעיה מג,ו), במדרש במדבר רבה (פי"ג,ב) איתא בזה"ל, עורי צפון, מלמד שהרוחות עתידות להכניס קנאה זו עם זו, רוח הדרום אומרת אני מביאה גלות תימן וגלות הגרה [בשיר השירים זוטא עה"פ (שיר השירים ד,טז) עורי צפון ובואי תימן איתא הגדה] וכל הדרום, ורוח צפון אומרת אני מביאה גלות צפון [בש"ש זוטא איתא צפון וכל הצפון], והמקום נותן שלום ביניהם והם נכנסות בפתח אחד, לקיים מה שנאמר (ישעיה מג,ו) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ. רבי חוניה בשם רבי בנימין בר לוי אמר, לפי שבעולם הזה כשרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת, אבל לעתיד לבוא אמר הקב"ה אני מביא רוח ארגסטוס לעולם [בס' הערוך פי' רוח מערבית צפונית] ושתי הרוחות משמשות בו, הדא הוא דכתיב אומר לצפון תני וגו' עכ"ל במדבר רבה, ובשיר השירים זוטא מסיים בזה"ל, לקיים מה שנאמר (בהמשך שיר השירים ה,א) באתי לגני אחותי כלה [אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים].

ברקים אומרים: ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו (תהלים קלה,ז), כתבו המפרשים שהרעמים בכלל הברקים, ובהפסוק שבגירסת 'עבודת ישראל' (תהלים צז,ד) האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ, יש יותר במשמעות פסוק זה גם את הרעמים המתהווים ונשמעים מהברקים כידוע. ולשון 'ברקים למטר עשה', כי הברקים הם כדי להרבות הגשם, ובימינו ידוע כבר שגם נוסף מכח הברקים במי הגשמים דברים מועילים שלא היו במים מקודם.

ובפירושו של שיר זה, מה היא אמירת הברק בשבחו הזה, כתב הרב המבי"ט ז"ל בזה"ל, ברקים אומרים 'ברקים למטר עשה' וגו', מפני כי הברק הוא מאש, וטבע האש לעלות למעלה, והברק יורד למטה לסיבת האיד העב העפורי המעורב בו, ועל זה שירת הברק היא כי הגם שיראה הברק פועל בטבע, הוא מודה שהאל יתברך בראו ועשאו בטבע ההוא בזמן המטר באיד הנכנס אז בברק עכ"ל הרב המבי"ט ז"ל.

והרב מלבי"ם ז"ל ביאר לנו דרך פעולת הברק על העננים להוריד את הגשם העצור בהם, וז"ל, ברקים אומרים 'ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו', המטר מעיד על ההשגחה הפרטית התמידית, והוא מתהווה על ידי נשיאים, שהם האדים והעננים המתנשאים ועולים מן הארץ, עד מקום העבים ועיגול הנשימה. והאדים האלה הם מלאים רוח ואויר, שעל ידי זה הם מסוגרים ונעלמים מן העין, על ידי שיסוד האש האצור בתוכם יפיץ את האדים על כנפי רוח, והוא בהשגחת ה' אשר 'ברקים למטר עשה', ובעת ירצה שירד המטר, יפרד מהם יסוד האש והאלקטרי ויתהווה הברק, ועל ידי זה יוציא הרוח מאוצרותיו, היינו שיוציא יסוד הרוח שנמצא באדים, ועל ידי כן יתהווה המטר עכ"ל הרב מלבי"ם ז"ל.

טל אומר: אֵהָיָה כְּטַל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כְּשׁוֹשְׁנָה וַיֵּךְ שְׁרָשָׁיו כְּלִבְנוֹן (הושע יד,ו), הנה שושנה משובחת ביופיה, אולם שורשיה חלשים לעומת הפרחים האחרים, ואכן הרב מלבי"ם ז"ל הזכיר בזה את השושנה הנקראת 'שושנת יריחו' שאינה נשרשת בקרקע, והרוח נושאת אותה לארצות רחוקות דרך מדבריות, ואולם בדרכה היא מתלחחת מן הטל ופורחת ועולה וגדלה בהוד ובהדר, עיין בהמשך דבריו. ואני הקטן מפרש ההמשך, שעל כן מסתיימת ברכת הנביא הושע ב'ויך שורשיו כלבנון', שעם היופי כשושנה יהיו שורשי ישועת ישראל כשל ארזי הלבנון.

גְּשָׁמִים אֹמְרִים: גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תְּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלַתְךָ וְנִלְאָה אֶתָּה כּוֹנְנָתָה (תהלים סח,י), בלשון 'גשם נדבות תניף אלקים' נרמז מה דאיתא במסכת תענית (דף ב,א) שמפתח של גשמים בידיו של הקב"ה ואינו נמסר ביד שליח, דכתיב (דברים כח,יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו. ושוב ראיתי מובא שפירש כך בפירוש 'פי אליהו' (מהר"ר אליהו דייץ ז"ל אלטונה תצ"ה). והמפרשים עמדו לבאר מה שנזכר כאן שם אלקים, ובפשטות נראה לומר שעל שהגשם הוא יסוד קיום כל הטבע, נזכר בו שם אלהים שהוא בגימטריא הטבע, וכפי הכלל שהודיענו רבנו בחיי בפרשת בראשית עה"פ (בראשית ב,ד) ביום עשות ה' אלהים וז"ל, ועל דרך הפשט שם אלהים נופל על מעשה הטבע ומעיד על החידוש, ושם המיוחד [יהו"ה] מעיד על קדמותו ומציאותו יתברך, ועל כן לא הזכיר השם המיוחד בכל מעשה הטבע רק שם אלהים עכ"ל רבנו בחיי ז"ל, וראה עוד בדבריו בתחלת פר' וארא עה"פ (שמות ו,ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. וכלל זה בשמות ה' יתברך, מפורסם בספרי קדמונינו ז"ל.

והמפרשים הביאו עוד לבאר דקדוק לשון הכתוב בפסוק זה 'נחלתך ונלאה אתה כוננתה', עם מה דאיתא במסכת תענית (דף י,א) ארץ ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו על ידי שליח, שנאמר (איוב ה,י) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות. ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית [ברש"י משיורי תמצית], שנאמר הנותן מטר על פני ארץ וגו' עיי"ש בגמרא.

ברכת פרק שירה - פרק שלישי אברהם כה

פרק שלישי - שיר הצומח

אֵילָנוֹת שֶׁבַשְׂדָּה [נ"א 'שָׁאֵר אֵילָנוֹת', ונאמר שיר זה אחר שירת כל אילנות ותפוח בסופם, ואולי הכוונה לאילנות סרק שהם כעצי יער] אומרים: אֵז יִרְנְנוּ עֲצֵי הַיַּעַר מִלִּפְנֵי יְהוָה כִּי בָא לְשֹׁפֹט אֶת הָאָרֶץ (דברי הימים א' טז, לג, ויש מצרפים כלשון הזה משני פסוקים בתהלים). הרב המב"ט ז"ל כתב וז"ל, שאר אילנות אומרים אז ירננו עצי היער וגו', כמו שהאילנות שעושים פרי יהיה פרים בהפלגה לעתיד, כן עצי היער שהם אילני סרק יהיה בהם פרי לעתיד וירננו על זה לפני ה' כי בא לשפוט את הארץ, שתהיה (שוה) [שדה] כולה מגדלת פירות עכ"ל.

גַּפֵּן אוֹמְרָת: כֹּה אָמַר יְהוָה כֹּאֲשֶׁר יִמְצָא הַתִּירוֹשׁ בְּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אֵל תִּשְׁחִיתֶהוּ כִּי בֵרַכָּה בּוֹ כֵּן אַעֲשֶׂה לְמַעַן עֲבָדִי לְבִלְתִּי הַשְּׁחִית הַכֹּל (ישעיה סה, ח). ראוי להביא כאן את פירוש הרד"ק ז"ל לפסוק זה בזה"ל, כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש וגו', אמר כנגד בני הגלות אל תתיאשו בעבור זה שאמרתי [בנבואות שמקודם] מן הגאולה, כי אף על פי שאשלם לכם עון אבותיכם בהאריכי גלותכם בעונם עם עונותיכם, לא אטוש אתכם, אלא על כל פנים אוציא אתכם מן הגלות ואשיבכם אל ארצכם אחר שישלם עונשכם. והמשיל לאשכול ענבים שבש"ל להוציא ממנו התירוש, ואם יבא אדם להשחיתו יאמר לו חברו אל תשחיתו כי ברכה בו, כי תירוש יש בו שהוא ברכה וטובה. ואף על פי שיש בו חרצנים וזגים שאין בהם ברכה, בעבור התירוש שיש בו השאירהו. כן ישראל, אף על פי שיש בהם חוטאים, צדיקים יש בהם שהם ברכה לעולם, ובעבור הצדיקים אין ראוי להשחיתו, אלא כמו שיעשו באשכול שידרכו אותו ויוציאו ממנו התירוש וישליכו ממנו החרצנים והזגים, כן יעשה האל בישראל, יוציאם מהגלות בהגיע עתם ויצרפם בדרך, כמו שכתוב בנבואת יחזקאל (כ, לח) וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו' עכ"ל פירוש הרד"ק ז"ל.

וברם שירת הגפן הזו היה לה מקום עוד לפני גלות ישראל, לפי הפירוש של התרגום יונתן בן עוזיאל (שרמז אליו הרד"ק בסיום דבריו) שתרגם בזה"ל, כדנן אמר יי, כמא דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא [פי' בדור המבול] ואמרית דלא לחבלותה בדיל לקיימא עלמא מניה, כן אעביד בדיל עבדי צדיקיא בדיל דלא לחבלא כלא.

תְּאֵנָה אוֹמְרָת: נִצַּר תְּאֵנָה יֵאֲכַל פְּרִיָּהּ [ונ"א נוסף סיום הפסוק וְשׂוֹמֵר אֲדָנָיו יִכְבְּדוּ] (משלי כז, יח), פירשתי ומצאתי כן במפרשים, שטבע התאנה להתלע בהיותה על העץ, ועל כן צריך לנצור אותה מזה, [וצריך ללקטה בכל יום טרם יזרח השמש, שאם לא כן יתלעו הפירות שביכרו, כמו שאמרו במדרש ובירושלמי, כך כתב הרב מלבי"ם ז"ל, וכעין זה בקיצור בפ"י המב"ט כאן], ואם יזכה יתקיים נוצר תאנה יאכל פריה. ובפ"י 'יצחק ירנן' הוסיף בדרך זו, שממנו נלמד שגם בענין לימוד התורה,

כ"ו ברכת פרק שירה - פרק שלישי אברהם

צריך לשמור ולחזור על גירסתו שלא תאבד, ובל יאבד אפילו רגע מן הזמן לבטלה, ואז יאכל פריה בעולם הבא. ואכן מוצא לדבריו אלו איתא במסכת ברכות (דף נז,א) הרואה תאנה בחלום, תורתו משתמרת בקרבו.

והנה רש"י ז"ל בפרשת פנחס עה"פ (במדבר כז,טז) וידבר משה אל ה' וגו' יפקד ה' אלהי הרוחות איש על העדה וגו', הביא מאמר חז"ל בזה"ל, יפקד ה', כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו, אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי. אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני, כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל, וזהו שאמר שלמה (משלי כז, יח) נוצר תאנה יאכל פריה עכ"ל רש"י, אולם יש להוסיף ביאור, שדרשת חז"ל זו נסמכת בעיקרה על סיום פסוק זה 'ושומר אדונו יכובד', ואין לנו שומר אדונו להיות מכובד יותר מיהושע. ומצאתי ראיה ברורה לדברי בדברי רבנו בחיי ז"ל עה"פ (במדבר ז,א) ויהי ביום כלות משה וגו', שכתב וז"ל, במדרש איתא זהו שאמר הכתוב (משלי כז, יח) נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדונו יכובד, אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אלא בכל מה שהאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו, לכך נאמר נוצר תאנה וגו' עיין שם, ואכן במדרש רבה יש וגו' אחר תיבות יאכל פריה, וידוע שבמדרש הרבה פעמים הדרשה היא על התיבות שבהמשך הפסוק הנרמזין בוגו', וכך מפורש כל הפסוק בילקוט שמעוני בפרשת פנחס, וכך נוסף בשולי המדרש תנחומא בפרשת פנחס (אות י"א). וכך פירש לנכון בפירוש המלבי"ם ז"ל במשלי וז"ל, לכן שומר אדונו צריך להמצא אצלו בכל בקר, וללקט הפירות דהיינו פרי חכמתו, כמו שכתוב ביהושע לא ימוש מתוך האוהל, ועל ידי כן 'יכובד', זכה לכבוד שסמך ידיו עליו כמו שאמרו חז"ל עכ"ל הרב מלבי"ם ז"ל.

ודברים נפלאים איתא במדרש ילמדנו שהובא בילקוט שמעוני עה"פ (משלי כא, כ) 'אוצר נחמד ושמן בונה חכם' זה משה, 'וכסיל אדם יבלענו' זה יהושע שלא היה בן תורה והיו ישראל קורין אותו כסיל, ובשביל שהיה משרת משה זכה לירשתו, שהיה מכבדו ופורס הסדין על הספסל ויושב תחת רגליו, לפיכך אמר הקב"ה איני מקפח שכרך ועליו נאמר נוצר תאנה יאכל פריה [ושומר אדונו יכובד] עכ"ל הילקו"ש.

ובמס' עירובין (דף נד,א) איתא אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, מאי דכתיב 'נוצר תאנה יאכל פריה', מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים (פירש"י שאינן מתבשלין בבת אחת אלא היום מעט ולמחר מעט וכל שעה ראוי לאכול מהן), אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם.

ובמדרש תנחומא בפר' פנחס (אות י"א וכ"ה בבמדבר רבה שם) איתא, למה נמשלה תורה לתאנה, שרוב האילנות, הזית והגפן והתמרה נלקטין כאחד, והתאנה נלקטת מעט מעט וכך התורה, היום לומד מעט ולמחר הרבה, לפי שאינה מתלמדת לא בשנה ולא בשנתיים.

ברכת פרק שירה - פרק שלישי אברהם כז

רמון אומר: כפּלח הרמון רקתך מבעד לצמתך (שיר השירים ד,ג; ו,ז)

במסכת ברכות (דף נז,א) איתא הרואה רמונים בחלום, זוטרי [קטנים] פרי עסקיה כרמונא, רברבי [גדולים] רבי עסקיה כרמונא. פלגי (פי' רימונים שנחלקו), אם תלמיד חכם הוא יצפה לתורה, שנאמר (שיר השירים ח,ב) אשקך מיין הַרְקַח מעסיס רמוני, ואם עם הארץ הוא יצפה למצוות, שנאמר 'כפּלח הרמון רקתך', מאי רקתך, אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון.

תמר אומר: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהלים צב,ג), פשוטו

של מקרא זה לענין פרק שירה ולימוד האדם לענינו, כתב בפי' 'יצחק ירנן' בזה"ל, למה המשיל הצדיק כתמר וכארז, כי בתמר יש חדא לטיבותא, שהוא עושה פירות, וחדא לגריעותא שאין גזעו מחליף. ובארז יש חדא לטיבותא שגזעו מחליף, וחדא לגריעותא שאינו עושה פירות, כדאיתא כל זה במסכת תענית (דף כה,א). והצדיק דומה לתמר - שעושה פירות, וזהו 'צדיק כתמר יפרח'. ודומה הצדיק גם לארז לענין החלפת גזעו, וזהו שאמר 'כארז בלבנון ישגה', וזהו תמר אומר, דהיינו התבוננות מהתמר, צדיק כתמר וגו' עכ"ל ס' 'יצחק ירנן'.

והרב המב"ט ז"ל פירש בזה"ל, הצדיק מתחילתו ניכר מתוך מעשיו מקטנותו שיהיה צדיק, כמו התמר שמזמן שהוא פורח ידוע שיעשה פרי, ומתוך מעשיו הטובים כשהוא כבר צדיק הוא מתעלה ומתרומם בפני בני אדם. 'כארז בלבנון ישגה', שאין לו פרי אלא גידול קומתו ורוממותו יותר מן התמר עכ"ל הרב המב"ט.

מפרשי פרק שירה הביאו מה דאיתא בגמ' (סוכה דף מה,ב) מה תמר זה אין לו אלא לב אחד (פירש רש"י כעין מוח יש בו כגון בעץ האגוז והגפן, ואין לו אלא בעץ האמצעי הזקוף ועולה וגדל למעלה ולא בחריותיו ומכבדותיו), אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. ובמסכת ברכות (דף נז,א) איתא, הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים, וכאן הפירוש לב אחד על שם שדרת הלולב המסתיימת בתיומת אחת.

וגם הביאו מספר הזהר הק' בסוף פר' משפטים (דף קכו,א) רבי יהודה פתח, (שיר השירים ז,ח) זאת קומתך דמתה לתמר וגו', כמה חביבה כנסת ישראל קמי קודשא בריך הוא, דלא מתפרשא מניה כהאי תמר דלא פריש דכר מן נוקבא לעלמין ולא סליק דא בלא דא, כך כנסת ישראל לא מתפרשא מקודשא בריך הוא עכ"ל ס' הזהר.

ועם יסוד זה שהתמר צריך לגדילתו הרכבה, אפשר לומר שכך היא הדרך לגדילת הצדיק שמוכרח הוא לעוד צדיק, וכמאמר החכם שלמה המלך ע"ה (קהלת ד ט-י) טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם, כי אם יפלו האחד יקים את חברו, ואילו האחד שיפול ואין שני להקימו. וכמבואר פירושו בתרגום שם בזה"ל,

כח ברכת פרק שירה - פרק שלישי אברהם

טבין תרין צדיקיא בדרא יתיר מן חדא, ואינון די דברין במזלא ומשתמעין מליהון, דאית להון אגר טב לעלמא דאתי בטורחיהון די טרחו לסוברא ית דריהון. ארום אלהין אין יפול חד מנהון על ערסא וישכוב מרע, חדא יקים ית חבריה בצלותיה. דאילו חד דהוא זכאי בלחודוהי בדריה, בעידן די יפול על ערסיה וישכוב מרע, לית ליה בדריה חבר תניין לצלאה עלוהי, אלהין בזכותיה יקום ממרעיה.

בענין שירת ה'זית', שלא נמצא בכתבי יד ובדפוסים של 'פרק שירה' פסוק מיוחד לשירת עץ הזית, כשירת שאר העצים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, כבר עמד על זה מהר"ר אברהם פאלאג"י ז"ל בס' 'ואברהם זקן' (מערכת פ' אות ח') וכתב בזה"ל, בתוכי ישתומם לבי, אמאי מנה שבעת המינים חוץ מזית, דיש כמה פסוקים, כמו (ירמיה יא, טז) זית רענן יפה פרי תואר, (חבקוק ג, יז) כחש מעש זית, (הושע יד, ז) ויהי כזית הודו, (תהלים נב, י) ואני כזית רענן בבית אלהים בטחתי וגו', (תהלים קכח, ג) בניך כשתילי זיתים, ולמה לא בא הזית בפרטות בפרק שירה אלא בכללות, שנזכר במה שאומרת היונה 'היו מזונותי מרורים כזית ומסורים בידך' וכו', או כמו שאמר לו החכם השלם וכו' ר' אליה אלאוראקי שנזכר ב'פרק שירה' פסוק הנ"ל של 'זית' [בשירת אילים שבשרצים שאומרים את הפסוק שבתהלים קכח, ג] **אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך** [ובס' ברכת השיר שמחברו נפטר בשנת תר"ח, ונדפס ע"י נכד המחבר בשנת תרצ"ד, הביא פסוק זה ב'פרק שירה']. ועץ 'התפוח' כן הוזכר בפרק שירה אף שאינו משבעת המינים, ולמה יגרע עץ הזית שהוא משבעת המינים, והרי בספר שופטים (פרק ט, ח) נשתבחת הזית יותר מכל האילנות. וסיים מהר"א פאלאג"י ז"ל **שהוא ציין במחזורו לומר בכל יום גם את הפסוק (תהלים נב, י) ואני כזית רענן בבית אלהים בטחתי [בחסד אלהים עולם ועד]**.

אולם התמיה קיימת ועומדת להבינה למה לא נקבע ביסוד פרק שירה שירת עץ הזית, ומצאתי שעמד על זה גם מהר"ר פנחס מנחם מפילץ ז"ל בעל 'שפתי צדיק' (בקונטרס 'חג השבועות וליקוטים', ונדפסו דבריו אלו שלא נכללו בתוך ספרי 'שפתי צדיק', בספר הזכרון למו"ר מהרמ"ז פלדמן ז"ל 'יד משה' עמ' של"ד) וז"ל, למה לא נמצא ב'פרק שירה' עץ הזית שישיר, והוא מובחר שבאילנות, וניקח ממנו למנורה ולכל מנחות, ולשמחת בית השואבה. והרי רמון משורר שירה, ולא נמצא בו לעבודת בית המקדש רק שהקרבת פסח נצלה על שפוד של רמון. רובם של האילנות הנזכרים בפרק שירה אומרים פסוק שנזכר בו אותו אילן, ויוכל הזית לומר את הפסוק (ירמיה יא, טז) זית רענן יפה פרי תואר. ואולי מפני שדוד המלך ע"ה אמר (תהלים נב, י) אני כזית רענן, ואיתא במדרש שדוד נקרא נעים זמירות ישראל, שבאמת ספר תהלים התייסד מפי עשרה צדיקים, אמר להם הקב"ה כולכם נעימים וכולכם צדיקים, אבל דוד מנעים כל זמירות ישראל, ובכן יש לו חלק בכל שירות ותשבחות, עיי"ש בדברי הרב 'שפתי צדיק' ז"ל.

ברכת פרק שירה - פרק שלישי אברהם כט

ועלה במחשבתי אני הקטן הנקרא זית (איילבירט על שם בית הבד של שמן זית), דמתוך דברי היונה נבין טעם פנימי למה לא נקבעה כאן שירה לעץ הזית. שכבר כתבו האר"י הקדוש בס' טעמי המצוות בפרשת ואתחנן (והבאנו דבריו ב'פתיחה'), ועוד קדמונים ז"ל, שענין שירת הנבראים שבפרק שירה, עניינה שנמשכת שירה זו מן השר שבצבא השמים הממונה על כל אחד ואחד. ומעתה מדברי היונה אפשר לדקדק שעץ הזית נתייחד יותר לשמו של הקב"ה בעצמו, וממילא הזית הוא לעילא מכל שירות ותשבחות דאמירן בעלמא. ועוד אומר, דכבר ידוע ששמן זית התפיסו בו בספרים הקדושים את ענין המחשבה, וככתוב בס' 'שפת אמת' לחנוכה בשם זקנו חו"ז רבנו החידושי הר"ם ז"ל על 'וטמאו כל השמנים שבהיכל', ואם כן גם מצד זה עץ הזית שיחודו הוא בשמן שלו, הוא למעלה ממוצאות הפה של שירה בכל אופן פתיחת פה של הברואים, ושירתו היא בעלות להב אש השמימה - ללא ענין מילים. ועם דברי אלו, יתיישב לכאורה מה שהוקשה למהר"ח פאלאג'י ז"ל בס' 'מצא חיים' למה לא נזכר 'סוד האש' בפרקי שירה (מובא בס' הכל ישבוחך עמ' תשכ"ט), ודו"ק.

תפוח אומר: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הגנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שיר השירים ב,ג), עיקר פסוק זה ודאי נאמר על זמן מתן תורה לישראל בהר סיני, וכמפורש כל הענין בתרגום שם, ועל פסוק זה כתוב בתרגום בזה"ל, היכמא דיאי ומשובח אתרוגא ביני אילני סרק וכולי עלמא מודעין יתיה, כן רבון כל עלמא הוה משובח ביני מלאכיא בעידן דאתגלי על טורא דסיני בזמן דיהב אורייתא לעמיה, בההיא שעתא בטלל שכינתיה רגיגית למיתב, ופתגמי אורייתיה בסימין על מוריגי, ושכר פקודוי נטירין לי לעלמא דאתי עכ"ל התרגום.

ובמה שמתרגם כאן כתפוח - אתרוגא, הנה במס' שבת (דף פח,א) איתא, אמר רבי חמא ברבי חנינא, מאי דכתיב 'כתפוח בעצי היער' וגו', למה נמשלו ישראל לתפוח, לומר לך מה תפוח זה פרוי קודם לעליו, אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע. וכתבו התוס' שם וז"ל, פרוי קודם לעליו, הקשה רבנו תם שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות, ומפרש דתפוח היינו אתרוג, 'וריא אפך כתפוחים' (שיר השירים ז,ט) מתרגמינן כריחא דאתרוגא, ואתרוג פרוי קודם לעליו, שדר באילן משנה לשנה, ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עלים אחרים, הוי פרוי קודם לאותם עלים עיי"ש עוד בתוס'. ולפלא שבפסוק שהביאו התוס', מתורגם אצלנו 'ושמהון דדניאל חנניה מישאל ועזריה וכו' כריחא דתפוחין דגנתא דעדן, ולעומת זאת בפסוק שהובא בגמרא מתורגם לפנינו 'תפוח' אתרוגא וכנ"ל, וזאת לא הביאו התוס', וצ"ב.

ובמדרש רבה בשיר השירים נראה שדרשו על סתם תפוח, אלא דאיתא שם שניצו של תפוח קודם לעליו, דאיתא שם בזה"ל, רבי אחא ברבי זעירא אמר חורי, מה תפוח זה ניצו קודם לעליו, כך ישראל בסיני הקדימו עשייה לשמיעה, שנאמר (שמות

ל ברכת פרק שירה - פרק שלישי אברהם

כד,ז) נעשה ונשמע. רבי עזריה אמר תרתי, מה התפוח זה אינו גומר פירותיו אלא בסיון, כך לא נתנו ישראל ריח טוב אלא בסיון. רבי עזריה אמר חורי, מה התפוח זה משעה שמוציא ניצו ועד שיגומר פירותיו חמשים יום, כך משעה שיצאו ישראל ממצרים ועד שקיבלו את התורה חמשים יום, ואימתי קיבלו אותה (שמות יט,א) בחדש השלישי לצאת בני ישראל, עד כאן מדרש שיהש"ר.

ומעתה שעל כל פנים ענין זה בשיר השירים נאמר על מתן תורה, נבין לנכון את ה'מנהג של חג השבועות' שהזכיר המן הרשע בין כל הדלטוריא שלו באוזני אחשורוש [כדאיתא בתרגום שני למגילת אסתר ג,ז - בתרגום ללשון הקודש] בזה"ל, בחודש סיון הם עושים שני ימים טובים (דהיינו בחוץ לארץ), ונכנסים לבתי כנסיותיהם וקוראים שמע ומתפללים וכו', וקוראים אותו 'יום עצרת', והם עולים על גג בית הכנסת ומפזרים פלחי תפוחים ומלקטים אותם, ואומרים 'כשם שמתלקטים חלקי התפוח, כן יתלקטו בניהם מבינינו'. והם אומרים 'זה היום שניתנה התורה לאבותינו על הר סיני' עכ"ל המנהג שהיה בפי המן הרשע. וודאי שיש במנהג זה זכר לפסוק זה של פרק שירה הנאמר בשיר השירים על מתן תורה, 'כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים, בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי'.

שבֹּלֶת חֲטִים אוֹמֶרֶת: שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמָקִים קְרֵאתֶיךָ יְהוָה (תהלים קל,א), אביא בזה מה שכתבתי מכבר בברכת אברהם בפרשת עקב בזה"ל, ב'פרק שירה' איתא שיבולת חיטה אומרת 'שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה', ובסדור 'בית יעקב' ובקונטרס ליקוטים מבעל ס' 'שפתי צדיק', הבינו שאמירת החיטה כוללת כל המזמור, וגם את הפסוק 'אם עוונות תשמור י-ה וגו', ופירשו הענין על פי מה דאיתא דעץ הדעת היה חיטה, והשפתי צדיק הוסיף ביאור, שמתחילה טרם חטא אדם הראשון, היתה החיטה אילן, ואחר החטא הורידה, ועל כן תעתיר החיטה ממעמקים שיתוקן כל העולם, ואז יעלו [השבלים] שיהיה חיטה על אילן עיי"ש.

ולי הקטן נראה שהחיטה מזכירה בדבריה אלו את תפלתה שהתפללה ממעמקי האדמה קודם הנביטה, דהרי רק אחר שנרקבת כמעט החיטה, אז היא נביטתה. ועל סדר זרעים איתא במס' שבת (דף לא,א) שהוא סדר 'אמונת' מתוך הפסוק הרומז לכל הששה סדרי המשנה (ישעיה לג,ו) והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת. והתוס' שם הביאו מירושלמי טעם דבר זה, על שם שמאמין בחי העולמים וזורע, והיינו שנוטל חיטה הראויה לאכילה וטומנה באדמה, הגם שיש פעמים שאינה נקלטת, שלא כבכל זרעי פירות וירקות. ומוֹדָה ומשבחת החיטה על מה שעבר עליה. ושוב ראיתי שיסוד פירוש זה, כבר כתב בפי' המב"ט ז"ל ל'פרק שירה' עיי"ש.

וענין 'ממעמקים קראתיך' הנזכר בתפלת שבולת חיטה, ביארו המפרשים עם מה דאיתא בבראשית רבה (פי"ג,יט) ששרשי החיטה בוקעין בארץ חמשים אמה.

ברכת פרק שירה - פרק שלישי אברהם לא

שְׁבֹלֶת שְׁעוּרִים אֹמְרֵת: תְּפִלָּה לְעֵנִי כִי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹךְ שִׁיחוֹ (תהלים קב,א), בס' 'כנף רננים' ביאר ענין שירה זו עם השוואתה לעומת שירת שבולת חיטה, בזה"ל, טבע אלו שני מיני השבולים, שבולת חטים ושבולת שעורים הפכים זה מזה. החטה קבורה כולה בתוך השבולת ממש, מוקפת בכמה מיני מוץ, לבד מקליפתה הנטחנת עמה. והשעורה תקועה בשבולת ערומה מכל מוץ, לבד קליפתה הדבוקה בעצמה, וכל גרעין השעורה הוא חוץ לשבולת, כאשר יראה הרואה.

בפירוש הרב המב"ט ז"ל כתב וז"ל, על כי האיש העני הוא האוכל את השעורים, משוררת שבולת השעורים כך, כי כשיעטוף עצמו העני שאין לו לאכול, אז מתאווה אפילו לאכילת שעורים, 'ולפני ה' ישפוך שיחו', שפיכת השיח הוא מרוב העינוי שלו.

וכעין זה ביאר על פי יסוד דברי המב"ט ז"ל, בפירוש 'לקוטי אמרים' וז"ל, מצינו שמאכל עניים הוא לחם שעורים, ולכן כאשר נפשו של עני מעוטף ברעב, הוא מתפלל להקב"ה שיזמן לו אף לחם שעורים להחיות את נפשו, וה' יתברך שמו שומע אל תפלתו ומזמין לו לחם לאכול. ולכן אומרת שבולת השעורים 'תפלה לעני כי יעטוף', לפי שהעניים צועקים ומבקשים בשבילם.

שָׂאֵר הַשְּׁבֹלִים אֹמְרִים: לְבָשׁוּ כְרִים הַצֵּאֵן וְעִמְקִים יַעֲטֹפוּ בָר יִתְרוּעְעוּ אֶף יִשְׁירוּ (תהלים סה,יד), הרב המב"ט ז"ל פירש בזה"ל, ושאר השבולים אומרים לבשו כרים וגו', הצאן מתלבשים וניזונים מן החציר של הכרים הנרחבים, ואחר כך העמקים יעטפו הבר הראוי למזון האנשים, ויתרועעו על החציר וישירו על הבר עכ"ל הרב המב"ט ז"ל. ובמסכת ראש השנה (דף ח,א) מוכח ש'יתרועעו אף ישירו' הכוונה להשבילים, וכמו שפירש רש"י שם וז"ל, יעטפו בר, שהזריעה צומחת וניכרת יפה. יתרועעו אף ישירו, בניסן כשיגיע זמן הקציר והתבואה בקשים שלה והרוח מנשבת והן נוקשים זו על זו נשמע הקול ונראות כמשוררות עכ"ל רש"י שם.

יְרֻקוֹת שְׁבִשְׂדָה אֹמְרִים: תִּלְמִיָּה רְוָה נַחַת גְּדוּדָיָה בְּרִבִּיבִים תִּמְגַּגְנָה צְמַחָה תִּבְרֹךְ (תהלים סה,יא), הרב המב"ט ז"ל כתב בזה"ל, ירקות שבשדות אומרים תלמיה רוה וגו', עובדי האדמה חורשים הקרקע ועושים תלמים תלמים כדי שיכנסו המים תחת הקרקע הרפוי, ועל זה אמר 'תלמיה רוה' ממי הגשמים ל'נחת גדודה', ואחר כך לא יצטרך כל כך גשמים, אלא ברביבים תמוגג העפר, וכשתצא צמחה תתברך באויר ובשמש ממגד תבואות שמש' וגו' עכ"ל הרב המב"ט ז"ל.

דְּשָׂאִים אֹמְרִים: יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׁמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו (תהלים קד,לא), זה לא היה בכתב יד ובדפוסים של 'פרק שירה', רק הריעב"ץ עמדין ז"ל הוסיפו וכתב טעמו בפירושו 'זמרת הארץ' שהנוסחא הזו הוא חידוש מלבו על פי הגמרא דפרק אלו טריפות (חולין דף ס,א) דאיתא שם בזה"ל, דרש רבי חנינא בר

לב ברכת פרק שירה - פרק שלישי אברהם

פפא, 'יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו', פסוק זה שר העולם אמרו. בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות, נשאו דשאים קל וחומר בעצמן, אם רצונו של הקב"ה בערבוביא למה אמר למינהו באילנות. ועוד קל וחומר, ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקב"ה למינהו, אנו על אחת כמה וכמה. מיד כל אחד ואחד יצא למינו, פתח שר העולם ואמר 'יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו' ע"כ הגמרא. ומלפנים נמצא פסוק זה ב'פרק שירה' בכתב יד ובדפוסים (בפרק השישי) בשירת השרצים, ראה בדברינו שם, וטען הריעב"ץ שאין זה מקומו, ועל כן השאירו שם וחידשו לשירת הדשאים. ולפנינו ואף בנוסחת ריעב"ץ יש בשירת השרצים עוד פסוק (תהלים קמט,ב) ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם. ובאמת דרשת הגמרא היא על פעם אחת בלבד שאמר כן שר העולם, ואולם אמירת שירה בכל יום על בריאתם של דשאים, הם בכלל כל ירקות השדה ששירתם כתובה לעיל 'תְּלַמְיָהּ כִּי הִיא גְדוּדָה בְּרִבִּיבִים תְּמוּגְגָנָה צְמַחָה תְּבַרְךְ', וכאשר העירו כבר המפרשים.

ובאמת בשירת השרצים הנוסח שלנו בשירתם הוא הפסוק (תהלים קמט,ב) ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם, ולפי מה שכתבתי בענין שלא מצאנו שירה לעץ הזית, וביארתי טעם לזה, על פי מה שכתבו רבותינו הקדמונים ז"ל שכל השירות של 'פרק שירה' הן נאמרות מכח השר הממונה בשמים על כל בריאה ובריאה הנזכרת, מעתה לכאורה הדברים שאמר 'שר העולם' בבריאת העולם על כלל הבריאה, אינו שייך בגדר זה של מלאך הממונה ואומר גדל, שנאמר את דבריו על סוג מסוים, ודוק.

פרק רביעי - שיר העופות והשרצים ביבשה ובים

תרנגול אומר: בשעה שבא הקדוש ברוך הוא אצל הצדיקים בגן עדן, זולפים כל אילני גן עדן בשמים ומרננים ומשבחים, ואז גם הוא [תרנגול] מתעורר ומשבח. בקול ראשון אומר: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד, מי זה מלך הכבוד יהוה עזוז וגבור יהוה וגבור מלחמה (תהלים כד, ז-ח). זה שהתרנגול בקולו הוא מקלס להקב"ה, איתא בתרגום על הפסוק (איוב לח, לו) מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה, או מאן יהיב לתרנגול ברא בינתא למקלסא למריה. וגם בתרגום על הפסוק (איוב לט, יג) כנף רננים נעלסה, איתא בתרגום גדפא דתרנגול ברא דמשבחה ומקלסא. אולם התרגום מפרש זאת על תרנגול הבר. וראה בפירוש הרמב"ן ז"ל לספר איוב שם על הפסוק (לח, לו) או מי נתן לשכוי בינה, שהזכיר בתוך דבריו 'או כסוד פרק שירה, והוא ידוע' עיין שם בדבריו.

ועיקר ענין זה לייחס להתרנגול קריאת פסוקים, איתא בספר הזהר הק' בכמה מקומות, בפרשת שלח (דף קע"א סוף ע"ב) איתא שיש תרנגול עליון כביכול שקורא בכל שעה מחצות ואילך שבעת פסוקי קול ה' וגו' עיין שם.

ואת הפסוק הנזכר בפרק שירה 'שאו שערים ראשיכם', איתא בספר הזהר בפרשת ויקהל (דף קצו, א) שבחצות הלילה משבחים ואומרים את הקב"ה כל אילני גן עדן וכל נשמות הצדיקים, וז"ל ס' הזהר, וכדין אתער שלהוביתא חד דבסטר צפון ובטש רוחא חד דבסטר צפון בההוא שלהוביתא, ואזלא ושאטא בעלמא, והיא שעתא אתפלג ליליא, ושלהוביתא אזלא ובטש בגדפוי דתרנגולא וקארי, כדין קודשא בריך הוא עאל בגנתא דעדן. וקודשא בריך הוא לית ליה נייחא עד דעאל לגנתא דעדן לאשתעשעא בנשמתהון דצדיקייא, וכו', בשעתא דקודשא בריך הוא עאל בגנתא דעדן, כדין כל אינון אילנין דגנתא וכל אינון נשמתין דצדיקייא פתחי ואמרי 'שאו שערים ראשיכם וגו', מי זה מלך הכבוד וגו', שאו שערים ראשיכם' גו'. ובשעתא דנשמתהון דצדיקייא די בארעא אהדרו לגופייהו, כדין אתקיפו בהו כל אינון מלאכין ואמרי (תהלי' קלד, א) הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' עי"ש. ועיין זהר פר' ויחי (ריח, ב).

בפירוש רבנו בחיי ז"ל על הפסוק (במדבר כד, ג) ונאם הגבר כתב וז"ל, קרא [בלעם] עצמו גבר, כי המשיל עצמו לתרנגול היודע לכוין השעות, ואין בעולם מי שיוכל לכוין שעת כעסו של הקב"ה כי אם בלעם בבני אדם ותרנגול בעופות, ושניהם שווין בחכמה זו. ואמרו כי התרנגול קורא שבעה פעמים בלילה, וכן בבלעם מצינו וישא משלו שבע פעמים עכ"ל רבנו בחיי, וראה כן גם בפירוש רבנו אלעזר מגרמיזא ז"ל שם. ובדרך זו איתא בבעל הטורים ז"ל שם בזה הלשון, ונאום הגבר, כמא דאת אמר קרא גבר, שבלעם דומה לתרנגול, כמו שהתרנגול יודע העתים כן בלעם יודע

לד ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם

לכוין השעה שהקדוש ברוך הוא כועס, וכמו שהתרגול דרכו לעמוד על רגל אחד כן בלעם חגר באחד מרגלו עכ"ל בעל הטורים.

בְּקוֹל שְׁנֵי אוֹמְרִים: שְׂאוּ שְׁעָרֵיכֶם וּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֵא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד, מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סְלָה (תהלים שם, ט-י). הנה בקול הראשון שהוא בעת התפלג לילה ממש, נאמר בהקב"ה ה' עוז וגבור ה' גבור מלחמה', כי הוא הזמן שבו נפרע הקב"ה מרשעי האומות, ורוב הישועות לישראל באופן זה היו בליל פסח בחצות, כדברי הפייט והמדרשים על הכתוב 'ויהי בחצי הלילה', והעיקר הוא הנאמר בקול השני סיומא דמילתא 'מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה'.

בְּקוֹל שְׁלִישֵׁי אוֹמְרִים: עֲמְדוּ צְדִיקִים וְעֲסֻקוּ בַתּוֹרָה כְּדִי שְׂיִהְיֶה שְׁכַרְכֶּם כְּפוֹל לְעוֹלָם הַבָּא, הרב המב"ט ז"ל כתב וז"ל עמדו וכו', הקרן שיקבלו הוא בשכר לימוד התורה, והכפל על אשר יעורו משנתם ויעמדו בחצות לילה ללמוד תורה עכ"ל הרב המב"ט ז"ל. ובפי' כנף רננים' ובפירוש 'יצחק ירנן' פירשו את ענין כפל השכר, עם מה דאיתא (קידושין לט, ב) ישב ולא עבר עבירה כאילו עשה מצוה, והעמידו בגמרא דהכוונה כגון שבא דבר עבירה לידו וניצול הימנה, ומפרשים את כוונת אמירת התרגול, שמלבד שמקבל שכר בזמן זה על המנעו מלהרע ח"ו, יקבל כפל שכר על מה שלומד בזמן הזה עיי"ש.

ואני הקטן פירשתי שלאשר אפשר לומר שענין שבעה קריאות קול של התרגול הם על משקל שבעת ימי השבוע (ושוב מצאתי מובא כן מס' 'ואברהם זקן' ממהר"א פאלאגי ז"ל במערכת פ"א אות ח'), הנה הקול השלישי הוא כנגד יום שלישי, ויום שלישי הרי נאמר בו במעשה בראשית פעמיים 'כי טוב'.

בְּקוֹל רְבִיעִי אוֹמְרִים: לִישׁוּעַתְּךָ קוֹיָתִי יְהוָה (בראשית מט, יח), עם היסוד שכתב בס' 'ואברהם זקן' שכוונת שבעת קולות התרגול הם כנגד שבעת ימי השבוע כנ"ל, אם כן הקול הזה הרביעי הוא כנגד יום רביעי, והרי על יום רביעי איתא שיש הרבה לבקש להנצל בו מדברים שונים, כדאיתא במס' פסחים (דף קיב, א) תנו רבנן, לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות, ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה, מאי סכנה רוח רעה. ועוד איתא שם בגמרא (קיב, ב), תניא לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות, מפני שאגרת בת מחלת היא ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין, וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו עיי"ש בגמ'. ובפירוש רש"י עה"פ (בראשית א, יד) יהי מארת ברקיע השמים, כתב, יהי מארת, חסר וי"ו כתיב, על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות, הוא ששינוי ברביעי היו מתענים על האסכרה שלא תיפול בתינוקות עכ"ל רש"י. ומעתה מאד שייך על קול רביעי זה שהוא כנגד יום רביעי בשבוע, לבקש 'לישועתך קויתי ה'.

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם לה

בְּקוֹל חֲמִישִׁי אוֹמֵר: עַד מְתֵי עֶצֶל תִּשְׁכַּב מְתֵי תְּקוּם מְשֻׁנָּתָן (משלי ו,ט).

בפי' פרק בשיר (וילנא תרנ"ט) כתב וז"ל, הנה בקול חמישי שהוא קרוב ליום ורוב בני אדם קמו כבר ממטתם, כאמור (משלי כו, יד) הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו, והאיש עוד הוזה שוכב, קול חמישי מעוררו. ויפה הביא בס' 'בתורתו יהגה' את מה דאיתא בברייתא 'חופת אליהו רבה' (שער 'שלשה' אות ה', נדפס ב'ראשית חכמה'), ר' שמעון בן מנסיא אומר, על שלשה הקב"ה מכריז בכל יום וכו', על תלמיד חכם שאינו עוסק בתורה באשמורה האחרונה, ועליו הכתוב אומר 'הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו', ואכן על זה אומר התרנגול בלשון הזה, 'עד מתי עצל תשכב'.

בְּקוֹל שְׁשִׁי אוֹמֵר: אֵל תִּאָּהֵב שְׁנָה פֶּן תִּוְרַשׁ פֶּקַח עֵינֶיךָ שֶׁבַע לֶחֶם (משלי

כ,ג), הנה זמן קריאת הקול הששי של התרנגול, הוא בזמן הסמוך לפני זמן תפלה, ואז ראוי ביותר לעסוק בלחמה של תורה, לקיים את דברי המשנה (ברכות פרק ה' משנה א') אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש, חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים, כדי שיכוונו את לבם למקום. ואמרו בגמרא שם (ברכות לא, א) תנו רבנן אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה, אלא מתוך הלכה פסוקה עיי"ש בגמרא, ו'שבע לחם' הוא ענין 'הלכה פסוקה'.

ועם היסוד שכתב בס' 'ואברהם זקן' שכוונת שבעת קולות התרנגול הם כנגד שבעת ימי השבוע כנ"ל, ואם כן הקול השישי הוא כנגד יום השישי ערב שבת קודש, הנה מה טוב ומה נעים לומר שמרמז לנו שביום השישי צריך להשכים כדי לקיים (שמות טז, ה) 'והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, והיה משנה על אשר ילקטו יום יום'. וראה במס' בבא קמא (דף פב, א) עשרה תקנות תיקן עזרא וכו', ושתהא אשה משכמת ואופה, ויש מפרשים שתהיה השכמת אפיה זו ביום שישי, כמשמעות הלשון בירושלמי (מגילה פ"ד ה"א) עיין שם, ובשיטה מקובצת בבבא קמא, ובספר אגודה שם שהביא את הגמ' כך. ולפי זה בתיבות 'פקח עיניך שבע לחם' נרמז לנו ה'לחם משנה' עבור יום שבת קודש, ויתקיים מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. ולשון זה 'פקח עיניך שבע לחם' ירמוז גם להכנת נר שבת לאכילת הסעודת שבת לאורו, שהרי איתא במס' יומא (דף עד, ב) אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל, אמר רב יוסף מכאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין, אמר אביי הלכך מאן דאית ליה סעודתא לא ליכלה אלא ביממא, וכאשר רמזו זה גם ב'מדרש פליאה'.

בְּקוֹל שְׁבִיעִי אוֹמֵר: עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הִפְרוּ תוֹרַתְךָ (תהלים קיט, קכו),

הנה הרב המב"ט ז"ל פירש שאומר כן על אלו שהיה להם עת לקום לעשות ולעסוק בתורה בזמן רנתה שהוא בלילה, ולא קמו, עליהם נאמר 'הפרו תורתך' עכ"ל, וזה דוחק במחכת"ה לומר שמייסר בקול זה את אלו שלא נכללו כלל בכל ענין הקולות הקודמים. ועוד שאת הכתוב הזה פירשו חז"ל שיש זמן שצריך להבטל מתורה לצורך קיומה, כדאיתא במסכת ברכות (דף נד, א), והתקינו שיהא אדם שואל את שלום

לו ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם

חברו בשם, שנאמר (רות ב,ד) והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם, ויאמרו לו יברכה ה', ואומר (שופטים ו,יב) ה' עמך גבור החיל, ואומר (משלי כג,כב) אל תבוז כי זקנה אמך, ואומר (תהלים קיט,קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך, רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה' ע"כ הגמ'. ופירש רש"י (על פי הגמרא להלן בדף סג,א) וז"ל, ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך, פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה', אף זה המתכנן לשאול לשלום חברו, זה רצונו של מקום, שנאמר (תהלים לד,טו) בקש שלום ורדפהו, מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור עכ"ל רש"י. וכך הוא פירוש הפסוק במס' גיטין (דף ס,א) ובתמורה (דף יד,ב).

ועל כן פירשתי אני הקטן עם הקדמת הגמרא ודברי רש"י במסכת ברכות ודברי הגמ' בשאר מקומות הנ"ל, דאדרבה, לאשר בקריאת קול זה השביעי מגיע זמן תפלה, מעתה יקיים אותו איש המעלה שקם בעוד ליל ועסק בתורה, את מה שאמרו חז"ל על זה (שבת דף י,א) זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד. ואחרי כותבי זאת, מצאתי שכתב כן הריעב"ץ עמדין ז"ל בפי' 'זמרת הארץ' עיין שם לשונו.

והנה כבר הבאנו לעיל ששבעה הקולות של התרנגול הם כנגד שבעת ימי השבוע, ואם כן הקול השביעי 'עת לעשות לה' הפרו תורתך', נעים ונחמד הוא להתייחס כנגד יום השבת, שבו מתקיים פסוק זה, שכל ישראל ממעטים מקביעות זמן לימודם שבכל ימות ולילות השבוע, כדי לקיים תפלות ומזמורי יום השבת ומצות עונג שבת.

תְּרַנְגוּלַת מְשַׁבַּחַת וְאוֹמֶרֶת: נִתֵּן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר פִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ (תהלים קלו,כה), הנה נוסחת שיר זה לתרנגולת, נמצא בכתב יד ובדפוסים קדומים, וגם כתוב בפתיחה משבחת ואומרת, ובפשיטות הכוונה לתרנגולת הביתית הנקראת כך סתם בשמה, זוגתו של התרנגול הקורא ומעורר מבעוד ליל את הקול העליון הנמשך לפיו. ונבאר טעם שינוי הפתיחה בזה משבחת ואומרת, שהוא כדי להודיע שיש הבדל בין קריאת התרנגול, שיש בקריאתו ממקור עליון רק עניני התעוררות לקימת השכמת הבוקר לעבודת ה' בתורה ותפלה, ושירת סוג 'תרנגול' ממילא הוטל לפיה של התרנגולת. (ולעיל בתחילת ענין התרנגול, הבאתי שלדעת התרגום קילוס התרנגול - שכוי מתייחס אל תרנגול הבר, ואם כן אפשר לומר ש'תרנגולת' היא הביתית הרואה הצטרפות בני אדם). ואולם כיון שהתרנגולת אין דרכה בקריאות, עד כדי כך דאיתא (במס' שבת דף סז,ב) ובצוואת רבי יהודה החסיד ז"ל) על זה שתרגולת שקראה כתרנגול דבר משונה הוא, על כן היא רק משבחת ואומרת בהיות כבר יום 'נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו', שהנה מלבד שכחה בחיטוט באשפה לחיפוש האוכל אינו ככחו של תרנגול, ועוד ששוב הטילה כבכל יום ויום ביצה, כל זאת הוא משום שהיא סומכת בהנהגתה זו על הבורא יתברך שמו שהוא 'נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו', שיהיה לה ולכל אפרוחיה תמיד לחם כדי הצטרכותם.

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם 12

ובדרך רמז אלינו בדברי התרנגולת בדרך מוסר ליקח דוגמא, אפשר לומר שכוונתה שהנה עתה כבר אחר התפלה ולכו בני אדם ליהנות ממתנתו של הקב"ה, וזכרו להודות להקב"ה הנותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו.

יונה אומרת: כסוס עגור (הם שני מיני עופות משוררים) בן אצפצף אהגה פיונה דלו עיני למרום אדני עשקה לי ערבני (ישעיה לח, יד). אומרת יונה לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, יהיו מזונותי מרורים כזית [ומסורים] בידך, ואל יהיו מתוקים כדבש [ומסורים] ביד בשר ודם, (וזה על פי מה שאמרו חז"ל במס' סנהדרין דף קח, ב שכן רמזה היונה לנח בעלה זית טרף בפיה).

הרב המב"ט ז"ל פירש בזה"ל, יונה אומרת כסוס עגור וגו', פסוק זה הוא במכתב חזקיהו המלך בחלותו, ויחי מחליו, אמר כסוס עגור שהם עופות המצפצפים, כן אצפצף בדברי התחנונים ובריבוי התשבחות וההודאות להשם יתברך על חיותו מחליו. ומפני שצפצוף העופות הם בלי ידיעה והשכל, אמר עוד 'אהגה כיונה', כי ההגיה היא בלב, כמו שכתוב (תהלים יט, טו) והגיון לבי לפניך. 'דלו עיני למרום', כי הוא הרופא חולים, ולא מריחת התאנים החייני. 'ה' ממרום עשקה לי', הוסף וערב לעתיד. וכן היונה תהגה ודלו עיניה למרום שיהיו מזונותיה ממרום אפילו יהיו מרורים, ולא מיד בשר ודם. ולכן אומרת 'ה' עשקה לי', אפילו שיהיה לי עושק להיות מזונותי מרורים, אני רוצה שתערב לי בהם, ולא אהיה ביד בשר ודם עכ"ל המב"ט.

והתרגום יונתן שם תרגם בזה הלשון, כסוסיא דאחיד ומנציף כן נציפת ונהמית, כיונה זקפית עיני דייתי לי רווח מן קדם דשכינתיה בשמי מרומא, ה' קביל צלותי עביד בעותי. ובפירוש הרד"ק ז"ל הבין שכוונת התרגום כמשמעו כמו סוס ורוכבו, ועל כן הוצרך לבאר שענין 'מנציף' כמו הפוך [האותיות] בדברי חז"ל (בבא קמא דף יח, ב) סוס שצנף], ועל כן הוקשה לו שאת הכתוב (ירמיה ח, ז) ותור וסיס ועגור, תרגם יונתן בן עוזיאל וסיס - וכורכיא, וכורכיא הוא עוף. אולם רש"י הבין שגם כאן בישעיה כוונת התרגום לעוף שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף עיי"ש.

והנה הריעב"ץ ז"ל בפיו 'זמרת הארץ' פירש את דברי היונה יהיו מזונותי מרורים כזית [ומסורים] בידך, ואל יהיו מתוקים כדבש [ומסורים] ביד בשר ודם, שכן אומרת כנסת ישראל בגלות, ושהכוונה ב'ביד בשר ודם' להשפע הנשפע בגלות דרך שרי מעלה, ומבקשת שיעשוק ויערבנה מתחת יד שרים, ויהיו מזונותינו מידו של הקב"ה עצמו כביכול עיי"ש בדבריו. ואני הקטן כבר כתבתי בברכת אברהם בפרשת נח (אות ד') לרמוז ענין זה בדברי היונה עצמה כשהביאה את עלה הזית אל נח, על פי מה דאיתא (במדרשים והובא בילקו"ש) שהביאה היונה את עלה הזית מהר המשחה או ממקום אחר שבארץ ישראל, (או מגן עדן), ובארץ ישראל ניזונין מידו של הקב"ה ולא על ידי שרי מעלה, וכנרמז במאמר חז"ל (כתובות דף קי, ב) שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה.

נִשְׂר אֹמֵר: וְאַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַקִּיצָה לְפָקֵד כָּל הַגּוֹיִם אֶל תַּחֲן כָּל בְּגֵדֵי אֲנֹן סָלָה (תהלים נט,ו), הזכיר את שירת הנשר מיד אחר שירת היונה, משום שהנשר הוא מלך העופות (חגיגה דף יג,ב), וחקוקה צורתו בכסא הכבוד, ככתוב (יחזקאל י,יד) וארבעה פנים לאחד, פני האחד פני הכרוב, ופני השני פני אדם, והשלישי פני אריה, והרביעי פני נשר. וכדאיתא על זה בתנא דבי אליהו רבא (פרק ל"א), מארבע מידות שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו הביא וקבע בכסא כבוד שלו, פני אדם מבני אדם, פני אריה מן החיה, פני שור מן הבהמה, פני נשר מן העופות. ואפשר לומר דלאשר פני אדם החקוקה בכסא הכבוד היא דמות יעקב אבינו ישראל סבא, יודע הנשר להזכיר בבקשתו את שם 'אלקי ישראל'.

ובמה שמוסיף ואומר הנשר בשירתו כשמבקש 'הקיצה לפקד כל הגוים', 'אל תחון כל בוגדי און סלה', אשר ניכר מדבריו דברי אמת שיש לו כאב וכעס בענין זה על הגוים להיותם ברדיפת ישראל בוגדי און, ומשמע שהוא מכיר ענין בגידתם מן הנעשה בעניני עצמו. אפשר לפרש זאת עם מה דאיתא במס' בבא בתרא (דף טז,א על הפסוק איוב לט,א) הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור, יעלת זו אכזרית על בניה, בשעה שכורעת ללדת עולה לראש ההר כדי שיפול ממנה וימות, ואני מזמין לה נשר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה, ואלמלי מקדים רגע אחד או מתאחר רגע אחד מיד מת, ע"כ הגמ'. ועל בוגדי און כגון יעלי סלע כואב לבו של הנשר מלך העופות, ובמדרשים נקרא הנשר רחמן לעומת עורב הנעשה אכזרי לבניו.

עגור אומר: הודו ליהוה בכנור בנבל עשור זמרו-לו (תהלים לג,ב), כבר נקטו המפרשים שה'עגור' הנזכר כאן, הוא העוף שמלמדים אותו לדבר בלשון בני אדם ונקרא 'פאפגיי' [תוכי], ופירשו כן על פי דברי הרד"ק ז"ל ב'ספר השרשים' ובפירושו עה"פ (ירמיה ח,ז) ותור וסוס ועגור שמרו את עת באנה, שיש מפרשים ש'עגור' הוא העוף המצפצף מלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו, גי"ט בלע"ז עכ"ל הרד"ק. ופירשתי שעגור מלשון אוגר קולות, וכן כתב בפי' 'ברכת השיר', והוסיף שכוונת שיר זה שמזה נלמד לקחת כלי שיר של קולות רבים להודות לה' בלב שמח וקול זמרה, וגם הוא יונק שפע מן שיר של הלויים עכ"ל פי' ברכת השיר.

ופירש הרב המב"ט ז"ל בזה"ל, עגור אומר הודו לה' בכנור וגו', מפני שהעגור יש לו כח הצפצוף, ובפיו אומר שירה, הוא אומר לשאר העופות שאין להם צפצוף שידוד לה' בכלי שיר, וההודאה שלהם שתהיה בכנור בנבל עשור. כי הארבע כתות המחוייבות להודות הם בריבוי עם, ונאה להודות בכנור שאינו צריך כל כך אומנות לשורר בו. (והמזמורים) [והמזמורים] לה' אשר הם בני עליה, מוכנים כולם לדברי קדושה שאינה בפחות מעשרה, יזמרו בנבל עשור עכ"ל הרב המב"ט ז"ל.

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם לט

ודע שבמסכת ערכין (דף יג,ב) איתא, תניא רבי יהודה אומר, כנור של מקדש של שבעת נימין היה, שנאמר (תהלים טז,יא) שובע שמחות [את] פניך, אל תיקרי שובע אלא שֶׁבַע. ושל ימות המשיח שמונה, שנאמר (שם יב,א) למנצח על השמינית, על נימא שמינית. של עולם הבא עשר, שנאמר (שם צב,ד) עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור, ואומר (שם לג, ב-ג) הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו, שירו לו שיר חדש. ופירש רש"י, בנבל עשור, של עשר נימין, ולעולם הבא משתעי מדכתיב שיר חדש לשון זכר, דשירות העולם הזה לשון נקבה, כדאמר במכילתא כשם שנקבה זו יולדת כך תשועות הללו סופן לילד צרות, אבל שיר של עולם הבא לשון זכר שאינו יולד עכ"ל רש"י, ומובן למה לא נאמר בפרק שירה הפסוק שלאחריו 'שירו לו שיר חדש'.

צפור אומר: גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שְׁתָּה אֶפְרָחֶיהָ אֵת מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת מִלְּפִי וְאֱלֹהֵי (תהלים פד,ד), רש"י ז"ל פירש פסוק זה עם הכתוב אחריו 'אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה', וז"ל, גם צפור מצאה בית בחורבנו קננו בו הצפרים, ומדרש אגדה בבנינו מדבר, והצפור היא כנסת ישראל, אשר שתה, שמה. (פסוק ה) אשרי, מי שיגיע עוד לישוב בביתך ועוד יהללוך בתוכו עכ"ל רש"י ז"ל. המב"ט ז"ל לא הביא שירת פסוק זה על שם 'צפור' סתם, רק על שם צפור פרטית הנקראת 'ציה' ששירתה כתובה להלן. ובפי' 'פי אליהו' גם כותב בפתיחת פירושו כאן 'והנה ראיתי בקצת נוסחאות 'צפור מה היא אומרת', וגם סיים בפירושו שקיצר הואיל שאינה בכל הסידורים.

ובפירושו פסוק זה ולאיזה צפור הכוונה, הביאו מה שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת טהרת המצורע על הפסוק (ויקרא יד,ד) ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות בזה"ל, ובעלי הפשט אומרים כי כל עוף יקרא צפור, ממה שאמר (תהלים ח,ט) צפור שמים ודגי הים, (בראשית ז,יד) כל צפור כל כנף, (יחזקאל לט,יז) בן אדם אמור לצפור כל כנף, וכן (בראשית טו,י) ואת הצפור לא בתר - על תורים ובני יונה. והנכון בעיני, ששם צפור כלל לעופות הקטנים המשכימים בבקר לצפצף ולשורר, מלשון ארמית צפרא, וכן (שופטים ז,ג) ישוב ויצפור - ישכים בבקר, ומכל מקום כולם בעלי פטפוט הם. וכן גם כן (תהלים פד,ד) גם צפור מצאה בית ודרור קן לה. כך נראה, שאינו שם כולל העופות כולם. וכן (תהלים קד,יז) אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה. והנראה מדברי רבותינו שכל עופות טהורים נקראים צפור, אבל מצוותו של מצורע בצפרי דרור עכ"ל הרמב"ן ז"ל.

וברם ראוי להביא כאן לשון ספר הזהר הק' בפרשת תצוה (דף קפג,א) רבי אלעזר פתח ואמר, (תהלים פד,ד) גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך וגו', גם צפור מצאה בית, אלן צִפְרֵי שמיא דמנהון שוויין מדוריהון לבר ומנהון שוויין מדוריהון בביתא, כגון דרור דאיהו עופא דשווי דיוריה בביתא דכל בר

מ ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם

נש ולא דחיל, אמאי, בגין דכלא קראן ליה דרור, מאי דרור חירות, כמה דאת אמר (ויקרא כה,י) וקראתם דרור ותרגומו חירות, ודא איהו צפור דרור, עיי"ש בס' הזהר.

סנונית אומרת: למען יזמך כבוד ולא ידם יהנה אלהי לעולם אודך (תהלים ל,ג), הרב המב"ט ז"ל כתב, סינונית אומרת למען יזמך וגו', הסינונית היא מין עגור, תרגום עגור הוא סינונית, ויש לה צפצוף כמו העגור. ואומר 'למען יזמך כבוד' חוזר לפסוק של מעלה 'הפכת מספדי למחול לי' וגו', כי כמו שאין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה, כן הזמרה והשירה לאל יתברך אינה שורה מתוך מספד. ולכן אמר 'למען יזמך' שהיא הנפש שהיא כבוד הגוף, כי כשיוצא הנפש הגוף נשאר כנבלה וְיָרָם תולעים ויבאש, ולא ידום הנפש מלזמר, ולא אשכח ממה שהפכת מספדי למחול לי, כי לעולם אתן תודות לך על שגמלת לי טובה עכ"ל המב"ט ז"ל.

ובפירוש הריעב"ץ ז"ל 'זמרת הארץ' כתב וז"ל, סנונית כשר לטהר בו את המצורע, כדאיתא במס' חולין (דף סב,ב), ומצורע מביא עוף פטיט שיכפר על מעשה פטיט (ערכין טז,ב), ואמרו שם במסכת ערכין (דף טו,ב) מאי תקנתיה יעסוק בתורה שהיא מרפא לשון, והיינו דקאמר [הסינונית] 'למען יזמך כבוד ולא ידום' מדברי תורה עכ"ל. וכעין זה פירש בפי' 'כנף רננים', שאחר טהרתו בצפור זו, אומרת לו שמע לעצתי, שמור פיך שלא לדבר רכילות רק דיבור לה' ואז נרויח שנינו, האחד 'לא ידום' - שלא תלקה בצרעת ולא תצטרך להיות בדד ישב וידום כדין מצורע. ושנית, 'ה' אלהי לעולם אודך', שלא תצטרך לקחת אותי ולהמיתני בעבורך עיי"ש.

טסית אומרת: עזרי מעם יהנה עשה שמים וארץ (תהלים קכא,ב), בספר הערוך ע' 'טס' ציין שבתרגום ירושלמי עה"פ (בראשית טו,יא) וירד העיט, מתרגם וכד נחית טייסא, ואפשר לפרש שמכיון שמרבה הוא לעוף בשמים, וכמשמעות 'ירד העיט', וגם המפרשים (הריעב"ץ ז"ל ב'זמרת הארץ' והנמשכים אחריו) שהכוונה כאן לצפור דרור שאינה מקבלת מרות בני אדם עליה, כתבו שהיא מרבה לעוף והיא חלושת רגליים, לשני הפירושים צריכה צפור זו לפרנסתה לעזר מאת ה' עושה שמים וארץ. וכך הוא לשון הרב מלבי"ם ז"ל, טסית אומרת 'עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ', הטסית מרחפת מאד גבוה, לפיכך היא אומרת 'עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ', רוצה לומר עושה הטבע ומה שהוא למעלה מן הטבע, שאת הנהגת הטבע הוא מייחס לעושה הארץ ומנהיגה על פי שמים שהיא המערכת עיי"ש.

ציה אומרת: אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים צז,יא), ציה הנזכרת כאן - והכוונה לעוף, אפשר לגרסה בנוסף ל'ציה' הנזכרת לעיל בפרק ראשון אחר שירת המדבר וערבה, ושם הכוונה כמובן לארץ ציה שאינה מקום ישוב. והרב המב"ט ז"ל שלא גרס 'צפור' מה היא אומרת 'גם צפור' וגו', וכנ"ל בדברינו בשירת 'צפור', וסידר 'ציה' רק בין העופות, וששירתה היא הפסוק (תהלים פד,ד) גם צפור

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם מא

מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפר'חיה את מזבחותיך ה' צבאות מלכי ואלהי, **כתב בזה"ל**, הציפור שאין לה בעלים שישכינו אותה, היא משתדלת ומוצאה בית לשכון, ועושה בצורה דרור קן לה, שיודעת שיהיו לה ביצים ואפרוחים. (והוסיף ללמוד ממנה דרך מוסר בזה"ל), וכל שכן האיש הנלבב, שאף על פי שיש לו בית לדור בו, צריך להשתדל להיות בו בית מיוחד להתפלל בו, והיא תהיה 'ידידות' לו, כמו שאמר למעלה (בפסוק ב') מה ידידות משכנותיך וגו', (ובפסוק ג') לבי ובשרי ירננו אל אל חי. ועל זה אמר, היכן ירננו, (אל) [את] מזבחותיך ה' צבאות **עכ"ל המבי"ט**.

רְצִיפִי [נר"א 'אוֹנְכִי' וּבִיאורֵי הַבַּאֲתִי שֶׁצ"ל 'דְּאִיצִיפִי'] אוֹמֵר: נַחְמוּ נַחְמוּ עַמִּי יֵאמֶר אֱלֹהֵיכֶם (ישעיה מ,א), הנה הריעב"ץ ז"ל בפי' 'זמרת הארץ' כתב וז"ל, רציפי, ונוסח אחר 'אוֹנְכִי', שני אלה נפלאו ממני, כי חזרתי על כל המקראות והמדרשים ומה שיש בידינו מכתבי הקודש, ולא מצאתי מה ענין שמות דברים הללו על פי פשטם עכ"ל הריעב"ץ ז"ל. ובאמת הדברים פשוטים מאד אחר העיון בדברי רבנו חננאל ז"ל ובדברי תלמידו בספר הערוך (ע' צצלא). דבמס' שבת (דף פ, ב - בוילנא בדף פא, א) איתא, אמר ליה מר בריה דרבינא לבריה, מי שמיע לך ביצה קלה מאי היא, אמר ליה ביעתא דצילצלא. [ושאל אותו על זה], מאי טעמא משום דזוטר, אימא דציפרתא. ופירש רש"י דצילצלתא, עוף קטן. אולם בפירוש רבנו חננאל במסכת שבת שם כתב וז"ל, צוצלא, עוף ממין התורים, ובלשון חכמים רציפי, וקורין אותה 'אל פאכתי' עכ"ל רבנו חננאל. ומה שכתב הר"ח שבלשון חכמים רציפי [וכנראה שצ"ל 'דייצפי'] וככתוב אצל תלמידו בס' הערוך שהבאנו להלן, וכך נדפס לנכון ברבנו חננאל שנדפס ספר לחוד מכתב יד - דייצפי], הכוונה למה דאיתא במס' חולין (דף סב, א) אמר רחבה אמר רבי יהודה, תסיל פסול משום תורין וכשר משום בני יונה, דאציפי ותורין של רחבה כשרין משום תורין ופסולין משום בני יונה. (ופי' רש"י 'דאציפי', מין תורין).

ועל פי דברי רבנו חננאל ז"ל, כתב תלמידו בס' הערוך (ע' צצלא) וז"ל, צצלא, במס' בבא בתרא (דף עה, ב) וכן במס' סנהדרין (דף ק, א) השתא כביעתא דצוצלא לא משכחינן, (ומוסיף להביא את הגמ' דמס' שבת) כביעתא דצוצלתא מאי טעמא משום דזוטר, אימא דציפרתא. פי' [כביעתא דצוצלתא] ביצה של עוף' והוא 'דייצפי' וממין תורים הוא עכ"ל ס' הערוך. וכך הוא בערוך ע' דייצפי, והביא שם רק את הגמ' דמס' חולין. ומעתה הדברים בפרק שירה פשוטים וברורים.

והנה עוף זה הוא ממין התורים, ואפשר לומר ששירתו היא מעין שירת 'קול התור' שהיה נשמע בארצנו לעת הגאולה הראשונה בצאת ישראל ממצרים, וגם עתה משמיע הוא 'נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם', אמן. ומובן עם דברינו, למה נתייחדה לו שירה לחוד מהיונה. וברמז 'די ציפית', ועתה נחמו נחמו עמי.

חֲסִידָה אֹמֶרֶת: דְּבָרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מְלֵאָה צְבָאָה כִּי נִרְצָה עֲוֹנָה כִּי לָקַחָה מִיַּד יְהוָה כְּפָלִים בְּכָל חַטָּאתֶיהָ (ישעיה מ,ב), הריעב"ץ ז"ל בפ' 'זמרת הארץ' כתב בזה"ל, חסידה איתא במסכת חולין (דף סג,א) זו דיה לבנה, שעושה חסד עם חברותיה. וכתוב (ירמיה ח,ז) גם חסידה בשמים ידעה מועדיה [וציין הריעב"ץ תיבת בש"מים ותיבת מועד"יה, וכנראה רצונו לרמוז שמרגשת היא את הנגזר לטוב בשמים שהנה מועד י-ה הגיע], ועל כן אומרת 'דברו על לב ירושלים', כי בא עת לחננה כי בא מועד עכ"ל הריעב"ץ.

והוסיפו הרבה מפרשים על זאת את הנאמר (ישעיה א,כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, ואת לשון הטור ז"ל בתחילת הלכות צדקה (יורה דעה סי' רמ"ז) ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר (ישעיה נד,יד) בצדקה תכונני. ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה, שנאמר 'ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, ואומר (ישעיה נו,א) שמרו משפט ועשו צדקה, כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות עכ"ל הטור ז"ל. וסיום דבריו הם על פי הגמ' (בבא בתרא דף י,א) תניא ר"י אומר, גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, שנאמר 'כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות'. והוסיפו המפרשים שהיותה של חסידה לבנה, וכך מתורגם שמה 'חוורתא', מורה על מחילת עוונות, ואז באה גאולה.

עֹרֵב אֹמֵר: מִי יָכִין לְעֹרֵב צִידוֹ כִּי יִלְדְּיוּ אֶל אֵל יִשְׁעוּ (איוב לח,מא), [ואומר (תהלים קמז,ט) נֹתֵן לְבַהֲמָה לְחֶמְהָ לְבָנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרְאוּ]. רש"י ז"ל בתהלים כתב וז"ל, לבני עורב אשר יקראו, פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו, והקב"ה מרחם עליהם ומזמין להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם עכ"ל רש"י. ודברי חז"ל אלו הם בפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"א) דאיתא שם בזה"ל, הכלב שהיה משמר צאנו של הבל, היה משמר נבלתו מכל חיית השדה ומכל עוף השמים, והיה אדם ועזרו [היא חוה] יושבים ובוכים ומתאבלים עליו ולא היו יודעים מה לעשות, שלא היו נהוגין בקבורה. עורב אחד שמת רעהו אמר אלמד לאדם זה מה לעשות, מה עשה נטל רעהו וחפר בארץ וטמנו לעיניהם וקברו. אמר אדם כעורב הזה אני עושה, ונטל את נבלתו של הבל וחפר בארץ וטמנה, ושילם הקב"ה לעורבים שכר טוב בעולם הזה. ומה שכר טוב נתן להם, כשהן מולידין את בניהם ורואין אותם לבנים ובורחין מלפניהם, שסבורים שהם בני נחש, והקב"ה מזמין להם יתושים ונותן להם מזונם ואוכלין, שנאמר 'מי יכין לעורב צידו'. ולא עוד, אלא הם קוראין ליתן מטר על הארץ, והקב"ה שומע לקולן ושולח מטר על פני הארץ, שנאמר 'נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו' עכ"ל פרקי דרבי אליעזר. ובמדרשים מבואר שיש גם מעלה גדולה לאפרוחים בני העורב עם מה שאוכלים הם את

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם מג

התולעים האלו, דאיתא שם בזה הלשון, מה הקב"ה עושה, מוציא מצואה שלהן תושין ופורחין עליהן ואוכלין ומשחירין עכ"ל, ורוצה המדרש לומר שאחר שגופם השחיר, ממילא מקבלים אותם אבותיהם ברצון ובאהבה.

והכוונה בשיר זה גם ללמוד לטובה ממדת האכזריות הזו של העורב, וכדאיתא במסכת עירובין (דף כב,א) [ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים] שחורות כעורב (שיר השירים ה,יא), במי אתה מוצאן [את דברי תורה], במי שמשכים ומעריב עליהן לבית המדרש, רבה אמר במי שמשחיר פניו עליהן כעורב. רבא אמר במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב, כי הא דרב אדא בר מתנא הוה קאזיל לבי רב, אמרה ליה דביתהו ינוקי דיך מאי אעביד להו, אמר לה מי שלימו קורמי באגמא.

זְרִיר אֹמֵר: וְנוֹדַע בְּגוֹיִם זֶרַעַם וְצִאֲצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל רְאִיֵּהֶם יִכְירוֹם כִּי הֵם זֶרַע בְּרַךְ יְהוָה (ישעיה סא,ט), כתב הריעב"ץ ז"ל בפ' זמרת הארץ' בזה"ל, בגמרא אמרו (בבא קמא דף צב,ב ובחולין דף סה,א) לא הלך הזרזיר אצל העורב אלא מפני שהוא מינו, והביאו (בב"ק שם מספר בן סירא) כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו. והזרזיר מעיד על ישראל, שאף על פי ששכנו בין הגויים לא נתערבו עמם ובגויים לא יתחשב, רק מצויינים הם תמיד בגלותם באופן שנודע בגויים זרעם, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' עיי"ש עוד בזמרת הארץ'.

אִנּוּ שְׁבַבְתָּ אֹמְרָת: הוֹדוּ לַיהוָה קְרָאוּ בְשֵׁמוֹ הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילוֹתָיו שִׁירוּ לוֹ זְמָרוּ לוֹ שִׁיחוּ בְּכָל נַפְלְאוֹתָיו (תהלים קה, א - ב), הריעב"ץ ז"ל בפ' זמרת הארץ' כתב בזה"ל, אווז הוא המשורר ומרנן שבעופות הטהורין, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (ברכות דף נז,א) הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה, שנאמר (משלי א,כ) חכמות בחוץ תרונה. ומהאי טעמא אמרו בפרק עגלה ערופה (מס' סוטה דף מח,א) רב הונא בטיל זמרה, קם מאה אווזי בזוזא, כמו שכתב בחידושי אגדות [מהמהרש"א ז"ל, שכתב שיש לכוון זה עם מה שאמרו הרואה אווז בחלום וכו', כי האווז הוא הקולני בעופות טהורים, ולזה המבטל זמר האיסור זוכה לרינון החכמה ומביא ברכה במין האווז הרומז על זה, ובהיפך כשזלזל ביה - חכם אחר, עכ"ל המהרש"א ז"ל].

והוסיף הריעב"ץ להודיע כי לא לחנם אמרו הרואה אווז יצפה לחכמה, כי כל דבריהם בחכמה נפלאה, אבל באמת אוז זה דוד בעצמו, שמספרו כשמו, שמדתו חכמה תתאה, לפיכך בודאי יצפה לחכמה. והוא שתיקן את זה המזמור ונתנו בראש להודות לה', כשהביא את ארון האלהים אל מקומו אשר הכין לו, ככתוב בס' דברי הימים (א' טז,ח), זהו 'אוז שבבית' הנזכר כאן, הוא המשורר הגדול החסיד נעים זמירות ישראל שבבית ה', ששם נאמר מזמור זה עכ"ל הריעב"ץ ז"ל.

ואני הקטן אטה אוזני לדברי חכמת האוּוּז, ואבאר כוונתו כך. דהנה במס' מגילה (דף יד,ב) ובמס' בבא קמא (דף צב,ב) אמרו, דאמרי אינשי שפיל ואזיל בר אוּוּזא ועיניה מטייפי, ופירש רש"י וז"ל, ועיניה מטייפי, עיניו מצפות למעלה למרחוק למזונותיו, וחבירו בכתובות (דף ס,א) נטוף עיניך עכ"ל רש"י. הנה מבואר שגדול ומשובח הוא האוּוּז בראייה והבנתה, [ולכאורה לענין זה אוּוּזא ובר אוּוּזא שנזכרת שירתו להלן חד הוא, וידוע שאוּוּזים שלא כלואים בבית שרים הרבה יותר]. ומעתה לו לאוּוּז ראוי לראות ולהבין את עלילותיו ונפלאותיו של הקב"ה, שעושה לנו בכל בית ובית ובכל דרך ודרך מבלי שנדע ונרגיש את טובו יתברך. וכדאיתא ענין זה במפורש בספר הזהר הק' בפרשת בלק (דף ר,ב) בזה"ל, רבי פנחס הוה אזיל למחמי ברתיה אנתו דר' שמעון דהות במרעא [פי' שהלך לבקר את בתו אשת רבי שמעון כי היתה בחולי], והוּוּ אזלי עמיה חברייה והוּוּ הוה רכיב בחמריה, עד דהוה אזיל בארחא פגע בתרין ערבאי, אמר לון בחקל דא אתער קלא מיומין דעלמא, אמרו ליה מיומין דעלמא לית אנן ידעין, מיומין דילן אנן ידעין. דהא יומא חד הוּוּ אינון לסטין מקפחי ארחין דגוברין בההוּוּ חקלא, ופגעו באינון יודאי ואתו לקפחא לון, ואשתמע מרחיק בהאי חקל קל דחמרא דא דנהק תרי זמני, ואתא שלהובא דאשא בההוּוּ קלא (נ"א בההוּוּ חקלא) ואוקיד לון ואשתזיבו אינון יודאי. אמר להו ערבאי ערבאי, במלה דא דקא אמרתון לי תשתזבון יומא דא מלסטין אחרנין דקא מחכן לכו בארחא. בכה רבי פנחס ואמר, מאריה דעלמא, רחשא דניסא דא עבדת בגיני ואשתזבון אינון יודאי ולא ידענא, פתח ואמר (תהלים קלו,ד) לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו, כמה טיבו עביד קודשא בריך הוא עם בני נשא וכמה נסין ארחיש לון בכל יומא, ולא ידע אלא איהו בלחודוי. בר נש קם בצפרא וְחִנָּא [נחש] אתי לקטלא ליה ובר נש שְׁנֵי רגליה על רישיה וקטיל ליה, ולא ידע ביה בר [פי' חוץ מן] קודשא בריך הוא בלחודוי, הוּי לעושה נפלאות גדולות לבדו. בר נש אזיל בארחא, ולסטין מחכאן ליה למקטליה, אתא אחרא ואתייהב כופרא תחותיה והוּוּ אשתזיב, לא ידע טיבו דעבד ליה קודשא בריך הוא ונסא דארחיש ליה, בר איהו [הקב"ה] בלחודוי, הוּי 'לעושה נפלאות גדולות לבדו', לבדו עביד וידע, ואחרא לא ידע עכ"ל דברי הזהר הנוראים.

ואכן לאוּוּז שבבית יאה ונאה לומר בשירתו פסוקים אלו 'הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו, שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו', ונענה אחריו אמן.

**אֲנִי הֵבֶר הַמְשׁוֹטְטֶת בַּמְדָּבָר, כְּשֶׁרֹאָה אֶת יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה
אוֹמְרֹת: קוֹל קוֹרָא בַּמְדָּבָר פָּנּוּ דָרְךְ יְהוָה יִשְׁרֹוּ בְּעֶרְבָה מְסֻלָּה לְאַלְהֵינוּ
(ישעיה מ,ג),** הנה כבר נתבאר לעיל בשירת האוּוּז שבבית, שהאוּוּז הוא בעל הזמרה שבעופות הטהורים, וגם שהוא בעל ראיית עיניו להבין עומק דברים. וידוע שיותר מזמרים האוּוּזים שבמדבר ובאגם ואינם בשבי בבתים, ואם כן ודאי שהוא היותר רואה ומבין לשמוע קול ישראל כשעוסקים בתורה. וכבר ידוע שלמוד התורה היה

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם מה

מקדם באמירת הדברים בדרך זמרה, הן תורה שבכתב בטעמי המקרא, והן בלימוד המשנה שהיה בדרך של זמרת התיבות בניגון שעל ידו ידעו בדיוק את התיבות של המשנה. וכמו שכתבו התוס' (מגילה דף לב, א ד"ה השונה בלא זמרה) שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה, לפי שהיו שונים אותן על פה, ועל ידי כך היו נזכרים יותר עכ"ל. ובספר של"ה (במס' שבועות) כתב שעל כן היו כתבי יד של משניות שהיה עליהם כעין טעמי מקרא, שכולם למדום באותו הניגון של טעמי המשנה הזו והזו. ובפי' תפארת ישראל (ערכין פ"ד ה"א) מבאר שעל כן בחסורי מחסרי במתניתין לא שינו לשון המשנה להוסיף החסרון, כדי שלא יתבלבל השיר המיוחד של משנה הזו.

ומעתה נפרש את שירת האווז המשוטטת במדבר ורואה את ישראל עוסקים שם בתורה, שמבקש הוא רחמים עליהם שיתקיים בהם מה שהודיענו חכמינו ז"ל (ויקרא רבה פרשה ז, ג), שאין כל הגלויות הללו מתכנסות, אלא בשביל זכות משניות, מאי טעמא (הושע ח, י) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם, ש'יתנו' הכוונה למשניות. ועל כן דברי האווז הם 'קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסילה לאלהינו'.

ושוב ראיתי שביסוד הדברים זכיתי לכוון לדברי רבנו החיד"א ז"ל בס' 'ככר לאדן' וז"ל בתחילת דבריו, אווז הבר כשרואה את ישראל עוסקים בתורה אומר 'קול קורא' וגו', אפשר לפי שגאולה אחרונה זו היא בזכות התורה, וכמו שאמרו רז"ל עה"פ ג' כי יתנו בגוים עתה אקבצם' עיי"ש בככר לאדן, מובא בס' הכל ישבחוך עמ' תע"ז.

ומה שנזכר בעסק התורה **מקום מדבר דווקא**, הדבר פשוט, כי כך היה נהוג בימי רבותינו ז"ל התנאים והאמוראים, שמקום בית המדרש של ישיבת הרב ותלמידיו ואף מקום בית הכנסת היה במדברא - בדברא פי' בשדה, כפי שנמצא בגמרא הרבה פעמים. ראה במס' ברכות (דף ה' סוף ע"ב) תניא אבא בנימין אומר, שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא, טורפין לו תפלתו בפניו וכו', וכתבו התוס' שם שפירש רבנו תם ז"ל דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה, ולכך בלילה יש להתתין עכ"ל התוס'.

ועם הקדמה זו מובן לי (ושוב ראיתי שכ"כ בפי' 'עץ יוסף') מה דאיתא בבראשית רבה בפר' ויצא (פרשה ע, ח), וירא והנה באר בשדה (בראשית כט, ב-ג) זה בית הכנסת, 'והנה שם שלשה עדרי צאן' אלו שלשה קרואים, 'כי מן הבאר' וגו' שמשם היו שומעים את התורה, 'והאבן גדולה' זה יצר הרע, 'ונאספו שמה כל העדרים' זה הצבור, 'וגללו את האבן' שמשם היו שומעים את התורה, 'והשיבו את האבן' וגו' שכיון שהם יוצאים להם יצר הרע חוזר למקומו עכ"ל המדרש. (הבאתי כל לשון המדרש וסיומו, לאשר מפורסם שמרן ה'בית ישראל' ז"ל נהג לומר שמצוה לפרסם לשון הסיום במדרש זה). ובספר הזהר הקדוש נמצא מסופר הרבה פעמים מה שעסקו בתורה בעת הליכתם ממקום למקום.

ועל מציאות מזונותיה במדבר אומרת [אנז הבר]: ארור הגבר אשר יבטח באדם (ירמיה יז,ה), ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה והיה יהוה מבטחו (שם פסוק ז'), זה שמרגיש האווז שמציאות המזונות הוא מאת ה' יתברך, וברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו', יותר משאר הנמצאים במדבר, אפשר לבאר עם מה שהבאנו לעיל ב'אווז הבית', מה שכתב המהרש"א ז"ל לבאר את הגמ' במס' סוטה (דף מח,א) רב הונא בטיל זמרה, קם מאה אווזי בזוזא, וכתב המהרש"א ז"ל שיש לכוון זה עם מה שאמרו (ברכות נז,א) הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה, שנאמר (משלי א,כ) חכמות בחוץ תרונה. כי האווז הוא הקולני בעופות טהורים, ולזה המבטל זמר אסור זוכה לרינון החכמה ומביא ברכה במין האווז הרומז על זה, ובהיפך כשזלזל בו עכ"ל.

פְּרָגִיּוֹת אוֹמְרִים [צפי אומר]: בְּטָחוּ בִיהוָה עַד כִּי בִנֶה יְהוָה צוֹר עוֹלָמִים (ישעיה כו,ד), בס' הערוך כתב שהם תרנגולין קטנים שבלשון ישמעאל קוראים להם 'פאריג' ולאחד מהם 'פריגיתא', ושיש מפרשים צפרים קטנים עיי"ש בערוך, וברור שכוונתו בפירוש הראשון לסוג תרנגולים שמראיהם קטנים גם בגדלותם, וששם אינו בלשון הקודש רק הוא נלקח מלשון ישמעאל. ופירשו מפרשי פרק שירה את פסוקם על פי דברי הס' הערוך, דלאשר קטנים הם בגופן ואין יכולים לטרוף בעצמם את מאכלם, בוטחים הם בה' שיזמין מזונם.

[צפי אומר בטחו וגו'], בפרק שירה שנדפס בהרבה סדורים ובכתב יד אומר את הפסוק הזה 'בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים' העוף 'צפי', ובסידור 'עבודת ישראל' פירש שהוא עוף האורב למצוא טרפו, מלשון (חבקוק ב,א) ואצפה לראות.

[פְּרוּגִית-פְּרָעִית אוֹמְרָת: יוֹדֵן יְהוָה כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ (תהל' קלח,ד)], כיון שנוסחא זו וכוונתה לא ברורה, לא פירשתיה, והרוצה יעיין בספרים.

רְחֵמָה אוֹמְרָת: אֲשֶׁרְקָה לָהֶם וְאֶקְבָּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כָמוֹ רָבוּ (זכריה יח,יח) ענין שיר זה של העוף רחם - רחמה, מפורש במס' חולין (דף סג,א), אמר רב יהודה קאת זו הקוק, רחם זו שרקרק. אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו רחם, כיון שבא רחם באו רחמים לעולם, אמר רב ביבי בר אבבי והוא דיתבי אמדי ועביד שרקרק, וגמירי דאי יתיב אארעא ושריק אתא משיחא, שנאמר 'אשרקה להם ואקבצם'. ופי' רש"י שם, ועביד שרקרק, כשהוא מצפצף נשמע כאומר שרקרק עכ"ל.

והרב המב"ט ז"ל כתב בזה"ל, רחמה אומרת אשרקה להם ואקבצם וגו', בזמן הגאולה, בשריקה לבד שהוא כמו רמז אחד לבד יתקבצו לארץ ישראל. כי כיון שהגיע הזמן הרי הם כפדויים כבר, ו[לשון] רבו כמו 'מה רבו מעשיך ה'', לקרוא כל העולם ולעבוד את ה' שכם אחד עכ"ל הרב המב"ט ז"ל.

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם מז

צַפְרֹת כְּרָמִים אֹמְרֹת: אֲשָׁא עֵינֵי אֶל הַהָרִים מֵאֵין יָבֵא עֲזָרִי (תהלים קכא,א), מה היא 'ציפורת כרמים', איתא במס' חולין (דף סה,א), תנו רבנן, את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגול למינהו ואת החגב למינהו (ויקרא יא,כב), ארבה זה גובאי, סלעם זה רשון, חרגול זה ניפול, חגב זה גדיאן. מה תלמוד לומר למינו למינהו למינהו ארבע פעמים, להביא ציפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והערצוביא והרזבנית עכ"ל הגמ', ומבואר שהיא מין חגב.

ובמסכת שבת (דף צ,ב) איתא, המוציא ציפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהוא, מאי ציפורת כרמים, אמר רב, פליא ביארי, אמר אביי ומשתכח בדיקלא דחד נבארא ועבדי לה לחוכמא, אכיל ליה לפלגא דימיניה, ופלגא דשמאליה רמי לה בגובתא דנחשא וחתים לה בשיתין גושפנקי ותלי לה באיברא דשמאלא, וסימניך (משלי י,ב) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו, וחכים כמה דבעי וגמר כמה דבעי, ואכיל ליה לאידך פלגא, דאי לא מיעקר תלמודו עכ"ל הגמרא.

ופירש רש"י, פיילי ביירי, כך שמו. ומשתכח בדקלא דחד נבארא, בדקל בחור שלא נכרך עדיין אלא בסיב אחד שגדל סביבותיו וכורכו. לחוכמא, לפתוח הלב. גובתא, קנה. שיתין, לאו דוקא אלא מכסהו כסויין הרבה כגון זפת ושעוה על גבה ואדמה. גושפנקי, חותמות. ותלי ליה באיברא דשמאלא, בזרוע השמאל. וסימן 'לב כסיל', כגון זה שצריך לפקח לב לשמאלו. ואכיל לאידך פלגא, בתר דאחכים. ואי לא, אכיל ליה אלא שדי ליה. מיעקר תלמודו וחכמתו שלמד על ידו נעקר ממנו ע"כ רש"י.

וטעם שאומרת פסוק זה, הנה כיון שמקומם של הכרמים הוא בהרים, אם כן מובן שכשנושאת את עיניה, נושאתן אל מול ההרים, ואז מבקשת היא מאין יבא עזרי. ומה שנצרכת היא לבקש כך, פירש הרב המלבי"ם ז"ל, דכיון שצפורת הכרמים לא תמצא שם שום מזון, ומדוע תמיד הולכת לשם, וזהו שהיא אומרת 'מאין יבוא עזרי'.

ולא אמנע מלכתוב דבר נאה ומתקבל בדרך רמז, דהנה במסכת תענית (דף כו,ב) איתא, אמר רבן שמעון בן גמליאל, לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה וכו' עיי"ש בגמרא. ואכן נאה מקום הכרמים, אשר הוא המקום שאומרת צפורת הכרמים 'אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי', להיות עוסקים שם בבירית האשה שעליה נאמר (בראשית ביח) אעשה לו עזר כנגדו, ולקיים מה שאמרו חז"ל (פסחים דף מט,ב) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, וישיא בתו לתלמיד חכם, משל לענבי הגפן בענבי הגפן' דבר נאה ומתקבל עיי"ש. וזאת יהיה על ידי שיתן עיניו במשפחה 'אשא עיני אל ההרים', שורשי המשפחות, שהרי אמרו חז"ל (ראה במדרש תהלים) ש'אשא עיני אל ההרים' אלו האבות אברהם יצחק ויעקב.

ושוב הראוני מש"כ הרמ"ע ז"ל (במאמר חיקור דין ח"ד פי"ז) שהאומר את המזמור 'אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי' בכוונה בסוף כל תפלותיו קודם עקירת רגליו, מזמנין לו בת זוגו הוגנת, כי ב'עזרי' נרמז אשה הנקראת 'אעשה לו עזר כנגדו' עיי"ש.

חסיל אומר: יהוה אלהי אתה ארוממן אודה שמן כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (ישעיה כה,א), החסיל הוא המין הגרוע ביותר שבארבה, וכמו שכתב רש"י ז"ל עה"פ (דברים כח,לח) כי יחסלנו הארבה, יכלנו, ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל, וכך איתא לשון זה בירושלמי מס' תענית (פ"ג ה"ו) שהוא חוסל את הכל, ולכאורה שירתו היא כשירת כל בעלי השירה שבפרק זה - על ההוה, או גם על הגאולה העתידה שנמצאת היא גם עתה בהעלם, ולא על מה שהיה במצרים, ורק בדרך זו צריך לפרש את ענין שירת החסיל לבורא עולם.

הרב המלבי"ם ז"ל כתב בזה"ל, חסיל אומר ה' אלהי אתה ארוממן' וגו', גם פה תלו השירה על שמה, דנקראת 'חסיל' על שם חיסול העת אל הגאולה העתידה, והוא השיר אשר יאמרו הזקנים לעתיד לבוא עכ"ל המלבי"ם ז"ל.

ובפי' 'ברכת השיר' כתב וז"ל, חסיל אומר וכו', רוצה לומר שהמכה של הארבה באה בשביל קטני אמונה שאומרים שאין ה' יתברך משגיח בתחתונים. כי רחוקים המה [הארבה] במושבותם זה מזה, ופתאום מזדמנים יחד מחנה גדול ונוסעים תמיד יחד, כמו שנאמר (משלי ל,כז) מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו עכ"ל 'ברכת השיר'.

ועל כן גם נראה לי לפרש את שירתו זו, שמשבח הוא את הקב"ה על שעל ידו החסיל כשבאה חלילה מכתו, מתפללים אליו אף הגויים, וכשנענים באים לאמונת אומן. וכתפלת שלמה המלך (מלכים א' ח, לז-מג) רעב כי יהיה בארץ, דבר כי יהיה, שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה, כי יצר לו אויבו בארץ שעריו כל נגע כל מחלה. (לח) כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל-הבית הזה. (לט) ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכו אשר תדע את לבבו, כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם. (מ) למען יראוך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתת לאבותינו. (מא) וגם אל הנכרי אשר לא-מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך. (מב) כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרעך הנטויה ובא והתפלל אל-הבית הזה. (מג) אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בנית.

שממית אומרת: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה (תהלים קנ,ה), לכאורה הכוונה לשממית בשי"ן ימנית, כאשר נדפס בהרבה סידורים, ואם כך נראה לי הקטן לומר שהפסוק שאומרת הללוהו בצלצלי שמע וגו' הוא לשון נופל על לשון שממית - שמע, ושוב הקריאו לפני מה שכתבו אודות 'שממית' (והיא הנקראת אצלינו לטאה הרגילה בבתיים), שמבין כל קבוצת הזוחלים מצטיינת השממית בהשמעת ציוצים וצריחות, או קולות נקישה 'קליקין' שלהן כפי המשוער תפקיד תקשורת בין הזוחלים. ואם כן כאן בפרק שירה צריך לפרש שהכוונה לטאה זו,

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם מט

וזאת גם על פי מה שהביא בס' הערוך ע' 'שממיתא' תרגום ירושלמי על הפסוק (ויקרא יא,ל) והכח והלטה, וכחא ושממיתא, וכך הוא לפנינו בתרגום יונתן שם - שכידוע הוא תרגום ירושלמי (ובפי' יונתן שם נסתבך בזה והזכיר עכביש, ויש שם ט"ס וצ"ל תרגום של כח ולטה). ומצאתי בס' יוסיפון (פרק פ"ו) שקורא ללטה שממית, שכותב שכשגדל הרעב ר"ל בימי המצור על ירושלים בחורבן בית שני, אכל העם את כל רמש הארץ, מעכבר ועד שממית ועד נחש עכ"ל, וודאי שאין כוונתו לאכילת עכביש, אלא ללטה הדומה לנחש.

והמפרשים שהכוונה כאן לשממית - סממית - עכביש, וממילא נמשכו אחר התרגום וס' הערוך ע' אקמתא והמדרשים והמפרשים הראשונים ז"ל עה"פ (משלי ל,כח) שממית בידיים תתפש והיא בהיכלי מלך, שפירשו שם על עכביש, כתבו פירושים כאן בפרק שירה עם קשר להכתוב במשלי 'שממית בידיה תתפש' והיא בהיכלי מלך' ונדחקו לפרש בדרך דרוש בלבד, ולדעתי שממית שבפרק שירה לחוד, ושממית שבספר משלי לחוד, ועל כן לא התייחסתי להמפרשים כאן על עכביש.

ובאמת יקשה על פירושם כאן, איך יזכירו שירת עכביש, ומה יחוס יש לו לעכביש לכזה פסוק רם ונישא, אחרי מה שדרשו חז"ל במדרש במשלי את הפסוק הזה על מלכות אדום, וכך הביא רש"י שם (בדבריו בפסוק ל"א), שממית בידיים תתפש זה עשיו, שנאמר (בראשית כז,כב) והידיים ידי עשו, בהיכלי מלך שנכנס להיכל מלך והחריבו עכ"ל רש"י. ובמסכת סנהדרין (דף קג,ב) איתא אמון [שרף את התורה] והעלה שממית על גבי המזבח, ופירש רש"י וז"ל, העלה שממית, קורי עכביש, שביטל עבודה מכל וכל, עד שארגו עכביש קוריהן על גבי המזבח עכ"ל. ומכל מקום יש בימינו שנקטו לפרש את הכתוב במשלי שהכוונה ללטה. וחשבתי לפרש ומצאתי שקדמני בזה בס' 'מרגליות הים' למס' סנהדרין שם (אות י"ג), שאפשר לפרש שהמלך אמון העלה שממית על גבי המזבח - להקרבה, אם זו לטה, או כפירוש שהביאו הרב אבן עזרא והרב המאירי ז"ל בפירושם לס' משלי, ששממית בידיים תתפש, הכוונה להחיה קוף שתופסת בידיים מה שיתנו לה, ולכאורה המפרשים שעשה אמון כן עם קוף, מפרשים שהעלה אותו קרבן למזבח עיי"ש בס' מרגליות הים.

והנה במס' שבת (דף עז,ב) איתא אימת יתוש על הפיל, אימת סממית על העקרב, ופירש רש"י שהיתוש נכנס לפיל בחוטמו, וכן סממית לעקרב נכנס לו באוזנו עכ"ל, ומשמע שמפרש סממית זו על העכביש דומיא דיתוש הסמוך לו. אבל בספר הערוך ע' סממית הביא בתחילת דבריו גמרא זו, ואחריה את הגמ' דמס' סנהדרין הנ"ל ושהפירוש הוא - לכאורה כרש"י שעלו עליו שממיות. אך סיים (וזה על הגמ' דמסכת שבת שאימת סממית על העקרב), שיש מפרש 'לוצירטא' הלטה תרגום סממיתא, ובערוך השלם מביא מחוקרי טבע שאימת הלטה על העקרב, וצריך בירור.

זבוב אומר - בפעם שאין ישראל עוסקים בתורה: קול אומר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כפיץ השדה (ישעיה מו), יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיה שם פסוק ח). ובזמן שישראל עוסקין בתורה - אומר: בורא נוב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו (ישעיה נז, ט). המפרשים הביאו מה דאיתא במסכת ברכות (דף סא, א) אמר רב, יצר הרע דומה לזבוב, ויושב בין שני מפתחי הלב, שנאמר (קהלת יא, ז) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח [יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט]. ופירש רש"י, יביע לשון אבעבועות, כל משקה מסריח מעלה רתיחה ואבעבועות עכ"ל.

אולם הרב המב"ט ז"ל במבואו (בד"ה גם החתול, מובא בס' 'הכל ישבחוק' עמ' תש"ח) ובפירושו, פירש אמירת הזבוב בדרך הקרובה לפשוטו, שהזבוב מצוי הוא עם בני אדם יותר משאר שרצי העוף, וכשרואה שאין ישראל עוסקים בתורה בזמן נתינת התורה בהיות הבקר, שהיה גם הוא שם, אז אומר הוא הזבוב 'קול אומר קרא', התורה שניתנה בקולות וברקים אומר קרא וגו' עכ"ל המב"ט ז"ל במבואו. ודבריו בדרך זו עם מוסר השכל לבני אדם בפירושו, ראה בס' הכל ישבחוק עמ' תצ"ז.

ורבנו החיד"א ז"ל בס' 'ככר לאדן' כתב לפרש עם מה שכתב הרב מהר"ר שמשון מאסטרפולי ז"ל, שיש קליפה הנקראת 'זבוב', וביטולה הוא בעסק התורה. ולכן כשאין ישראל עוסקים בתורה, זבוב אומר 'כל הבשר חציר' וגו'. אבל יש תיקון כשיחזרו לעסוק בתורה, אז 'שלום שלום לרחוק - שהיה רחוק ונתקרב, אמר ה' ורפאתיו' עכ"ל החיד"א ז"ל. וראה מה שכתב בדרך זו מהר"ר חיים פאלאגי ז"ל בס' 'נפש חיים' (מערכת ז' אות א', מובא בס' 'פרק שירה' עמ' שפ"ח).

תנינים אומרים: הללו את יהוה מן הארץ תנינים וכל תהמות (תהלים קמח, ז), בפי' הרב המב"ט ז"ל כתב וז"ל, תנינים אומרים הללו את ה' וגו', תנינים אלו הם התנינים אשר בים, כאמרו (ישעיה כז, א) והרג את התנין אשר בים, וכתב (יחזקאל כט, ג) התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו, אלו הם משוררים ואומרים לנבראים בארץ שיהללו את שם ה', ושגם הם בכל התהומות יהללו את שם ה' עכ"ל המב"ט ז"ל. רש"י בתהלים פי' תנינים, דגים גדולים. והרד"ק ז"ל שם בסיום דבריו כתב וז"ל, ומה שאמר 'הללו את ה'', והם אינם בני דעה, רוצה לומר שבני אדם יהללוהו מנפלאות האל הרואים בהם ומשכילים בהם עכ"ל הרד"ק.

ועל עיקר פסוק זה, ראוי להביא מה דאיתא במדרש תהלים שם בזה"ל, הללו את ה' מן הארץ וגו', אמר ישעיהו (ישעיה מג, ז) כל הנקרא בשמי וגו', לא ברא הקדוש ברוך הוא את אדם אלא לכבודו. וכן הוא אומר (משלי טז, ד) כל פעל ה' למענהו וגו', בראן להיות מקלסין וקלסוהו, שנאמר (תהלים יט, ב) השמים מספרים וגו'. וכשם שהשמים וכל אשר בהם מקלסין אותו, כך הארץ וכל אשר בה מקלסין אותו, שנאמר

ברכת פרק שירה - פרק רביעי אברהם נא

הללו את ה' מן הארץ, הכל מקלסין את המלך. ומי המקלס אותו בתחלה, בני פלטרין ואחר כך בני המדינה, לכך נאמר הללו את ה' מן השמים וגו', לאחר שקלסוהו בשמים, ומי מקלס תחלה מי שהוא גדול מחברו, ומי הם הגדולים אלו התנינים, שנאמר (בראשית א, כא) ויברא אלהים את התנינים הגדולים, לפיכך הם מקלסין תחלה, שנאמר 'תנינים וכל תהומות', עד כאן מדרש תהלים.

לְוִיָּתָן אֹמֵר: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֶסְדּוֹ (תהלים קלו, א), הרב המב"ט ז"ל כתב בזה"ל, לוינתן אומר הודו לה' כי טוב וגו', לא היתה שירתו על שמו, כי במקום שהוזכר שם לוינתן לא הוזכר לשבח, כמו (תהלים קד, כו) לוינתן זה יצרת לשחק בו, תמשוך לוינתן בחכה (איוב מ, כה), רצצת ראשי לוינתן (תהלים עד, יד), [ביום ההוא יפקד יהוה בחרבו הקשה והגדולה והחזקה] על לוינתן נחש בריח (ישעיה כז, א). ולכן הוא משורר מ'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו', כי כשם שמברכין על הטובה כך מברכים ונותנים הודאה על הרעה, וסוף הטובה לבוא, ולכן אומר 'הודו לה' כי טוב' על העבר, 'כי לעולם חסדו' לסוף העולם ימשך חסדו בסעודת לוינתן עכ"ל.

ובס' 'פי אליהו' כתב לפרש בשם חכם אחד, שכוונת בעל 'פרק שירה' על פי הגמ' במס' בבא בתרא (דף עד, ב) אמר רב יהודה אמר רב, כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם, אף לוינתן נחש בריח ולוינתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם, ואלמלי נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו [מריבויים], מה עשה הקב"ה, סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא, עד כאן הגמ'. והנה במס' יבמות (דף סב, ב) איתא דהשרוי בלא אשה שרוי בלא טובה, ועל זה קאמר הלוינתן על שניטלה בת זוגו 'הודו לה' כי טוב', כי הטעם שנמלחה זוגתו הוא 'כי לעולם חסדו', ויש בזה חסד לצורך קיום העולם, עכ"ד 'פי אליהו'.

ואני הקטן אוסיף תבלין בביאור כוונת החכם הזה, ואבאר שאומר הלוינתן בדבריו אלו, הביטו וראו שעל כל פנים מצד זה הרי יש כאן מדת 'טוב' לעולם כולו, ועל זה היא שמחתי גם עתה - הניחו לי כי על כן טוב לי גם כן, הגם שעליו נגזר לצורך קיום העולם להיות הסובלת סבלך לעת הזאת. וזה לימוד גדול לכל אדם בהרבה ענינים.

דְּגִים אֹמְרִים: קוֹל יְהוָה עַל הַמַּיִם אֶל הַכְּבוֹד הַרְעִים יְהוָה עַל מַיִם רַבִּים (תהלים כט, ג), הרב המב"ט ז"ל כתב בזה"ל, דגים אומרים 'קול ה' על המים' וגו', נתייחד פסוק זה בשירת דגים על שהם וכל הגדלים במים כמותם היא דרך נס, כערך בריות הגדלות ביבשה כי אין להם חיות תוך המים, וכן יש בריות גדלות תוך הארץ ותוך האש כמו הסלמנדר"א. וכמו שכולן אין להן חיות אלא במקום גדילתן במים או באש או בעפר, כן הגדלות ביבשה אין להן חיות בתוך המים או האש או העפר, עיין שם עוד בדברי המב"ט ז"ל.

צְפַרְדֵּעַ אֹמֶרֶת: בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלֻכּוֹתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד, כבר רמזו המפרשים שהצפרדע היא הסמל למסירות הגוף באש ומים לקידוש שם ה' יתברך, כדאיתא במסכת פסחים (דף נג,ב) דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים. ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם, כתיב בהו (שמות ז,כח) ובאו [ועלו] בביתך [וגו'] ובתנוריק ובמשארותיך, אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה. **ובמדרש תהלים (מזמור כ"ח) איתא ענין זה בהרחבה בזה"ל,** ומניין דרשו חנניה מישאל ועזריה להשליך נפשם על קדושת השם, נשאו קל וחומר מצפרדעים. מה כתיב בהן 'ובתנוריק ובמשארותיך', אימתי משארת מצויה אצל התנור בשעה שהוא חם, מלמד שהיו הצפרדעים משליכות עצמן לתוך התנור ויורדות לקדש שמו של הקדוש ברוך הוא. ומה פרע להם הקב"ה, כל הצפרדעים שבמצרים מתו, שנאמר (שמות ח,ט) וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות, ואותן שירדו לתנור לא מתו, מפני שמסרו עצמן לשריפה לקיים גזירתו של הקדוש ברוך הוא, לפיכך עלו חיים מן התנור וירדו ליאור, שנאמר (שם פסוק ז) רק ביאור תשארנה. **תודוס איש רומי** אומר, דרשו חנניה מישאל ועזריה ואמרו, ומה אם צפרדע שאין להם זכות אבות, ועל ידי שמסרו עצמן על קדושת השם ניצולו. אנו בני אברהם יצחק ויעקב ונצטוינו על קדושת השם ועתיד ליפרע לנו שכר שלם, על אחת כמה וכמה שאנו חייבים למסור נפשנו על קדושת השם, **עד כאן ממדרש תהלים.**

ומסירות נפשה וגופה של הצפרדע כפי שליחותה מאת הבורא יתברך, איתא גם **בדברי חז"ל שבפתיחה לפרק שירה זה בזה הלשון,** ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה, וזו היא המצוה שאני עוסקת בה. יש בשפת הים מין אחד שאין פרנסתו כי אם מן המים, ובשעה שהוא רעב נוטלני ואוכלני, זו היא המצוה, לקיים מה שנאמר (משלי כה,כא-כב) 'אם רעב שונאך האכילהו לחם, ואם צמא השקהו מים. כי גחלים אתה חותה על ראשו ויהוה ישלם לך', אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך, **עד כאן המדרש שבפתיחת פרק שירה.**

והבאנו בביאורנו לה'פתיחה' **כעין זה מס' הזהר הק' פר' פנחס (סוף דף רל"ב),** אוף הוא פתח ואמר (תהלים קלא,א) 'י' לא גבה לבי ולא רמו עיני וגו', האי קרא אמר דוד בשעתא דהוה אזיל על כף נהרא (והוה אמר) רבונו של עולם כלום הוה בר נש בעלמא דאודי ומשבח למאריה כוותי. אזדמנת ליה צפרדע אמרה ליה דוד לא תתגאה, דאנא עבדית יתיר מנך, דמסרית גופאי על מימרא דמארי, דכתיב (שמות ז,כח) ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריק ובמשארותיך, והא אוקמוה, ותו דאנא משבח ומזמר ליליא ויומא בלא שכיכו. בההיא שעתא אמר דוד 'י' לא גבה לבי ולא רמו עיני **עכ"ל ס' הזהר.**

פרק חמישי - שיר הבהמות והחיות

בְּהֵמָה דָּקָה טְהוֹרָה אוֹמֶרֶת: מִי כִמְכָה בְּאֵלִים יְהוָה, מִי כִמְכָה נְאֻדָּר בְּקִדְשׁ, נוֹרָא תְהִלּוֹת עֲשֵׂה פְלֵא (שמות טו,יא), שירה זו היא שירת כמה סוגים זכר ונקבה שבבהמות דקות טהורות, ועל כן אי אפשר לייחס ולפרש שייכות הפסוק לפי בהמה דקה אחת. וגם כבר כתבתי דמסתברא שכל שירת הברואים שבפרק שירה, אינה שבח על הנעשה פעם בעבר ואפילו נסים של יציאת מצרים, אלא שירתן על הקביעה וקיימא וחיזוק לעם ישראל על העתיד לבוא לטוב. וגם אין הכרח להזכיר על זה את היות רוב הקרבנות בבית המקדש באים מן הבהמות טהורות הדקות, כי אולי נתקן ונתחבר 'פרק שירה' בלשון שלפנינו אחר חורבן בית המקדש.

ולכך אביא כפירוש את מה שכתב בפ' 'ליקוטי אמרים' (מהר"ר אברהם ישראל מבראד ז"ל, זאלקווא תקס"ב) וז"ל, בהמה דקה טהורה אומרת 'מי כמכה' וגו', פירוש כי מצינו שישראל נמשלו לצאן, שנאמר (יחזקאל לד,לא) ואתן צאני צאן מרעיתי וגו', ונאמר (ירמיה נ,יז) שה פזורה ישראל. ומרמזת הבהמה דקה טהורה לישראל שיתנו תודה לשמו הגדול על גבורותיו ועל נוראותיו שהוא מקיימם בין האומות. וברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם, ולולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעוננו. וכאשר דרשו רבותינו ז"ל (במסכת יומא דף סט,ב) על הפסוק (נחמיה ט,לב) האל הגדול הגבור והנורא, לומר הן הן גבורותיו ונוראותיו שהוא מקיימם בין האומות, וזו היא 'מי כמוך באלים וגו' נורא תהלות עושה פלא עכ"ל 'ליקוטי אמרים'.

ובדרך זו הביאו המפרשים את מה דאיתא במסכת גיטין (דף נו,ב), אבא חנן אומר, מי כמוך חסין יה (תהלים פט,ט), מי כמוך חסין וקשה, שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע [טיטוס] ושותק. דבי רבי ישמעאל תנא, 'מי כמוכה באלים ה', מי כמוכה באלמים עיי"ש בגמרא.

ועוד אפשר להביא כאן מה דאיתא בתנא דבי אליהו (פרק ו') שהובא בויקרא רבה (פ"ב,יא), בשור הוא אומר (ויקרא א,ט) וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר, ובאיל הוא אומר (שם פסוק י"ג) והקרבו והכרעים ירחץ במים והקריב, מה בין איל לשור, שור חסר שתי וערב, איל אין חסר שתי וערב עכ"ל המדרש רבה מתנא דבי אליהו שלפנינו. והביא בפ' 'מתנות כהונה' שרבנו 'בעל הטורים' כתב בזה בזה"ל, בבן בקר כתיב (ויקרא א,ט) וקרבו וכרעיו, ובצאן כתיב (פסוק יג) והקרבו והכרעים, דאיתא בתנא דבי אליהו (פרק ו') לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב, אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדיה, ולכך בהמה דקה משתנה מאכלה בבטנה, ועל כן צואתה גם כן משונה מבהמה גסה עכ"ל בעל הטורים ז"ל.

נד ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם

ומעתה אפשר לפרש שמודיעה הבהמה דקה הטהורה, שאף על פי שבהליכתה יש כעין צורת שתי וערב שהוא ענין פסול, טהורה היא בגופה ובמחשבתה, וכאומרה 'מי כמכה באלים ה', מי כמכה נאדר בקדש, נורא תהלות עשה פלא'.

בהמה גסה טהורה אומרת: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב (תהלים פא,ב), גם כאן מסתברא שבשיר זה של בהמה גסה טהורה, כולל כמה סוגים שבבהמה גסה טהורה, ולא רק שור - שיש לו שירה לחוד להלן, ועל כן אין הכרח למה שרמז הריעב"ץ ז"ל בזה"ל, 'הרנינו לאלהים עוזנו', הוא פני שור מהשמאל (יחזקאל א,י) עכ"ל, הגם שאפשר להטעים לדרכו שבכסא הכבוד חקוק גם צורתו של יעקב אבינו - הנזכר בפסוק זה. וענין שם אלקים הנזכר פעמיים בפסוק זה, אולי משום שגסה הוא ענין מידת דין ששמו אלהים.

ובענין הפסוק, כבר כתבתי ש'פרק שירה' הוא השירה על ההוה ועל העתיד הטמון ושמור בהוה, ולא על מה שהיה פעם נס מסויים הנקשר לאחד מן הברואים. ובקונטרס לחג שבועות וליקוטם מבעל ס' 'שפתי צדיק' (ממהרפ"מ מפילץ ז"ל), הבין שהשור שיש לו להלן שיר פרטי שלו 'אז ישיר משה' וגו', מכל מקום נכלל הוא בכללות שירת הבהמה גסה טהורה, ושכך הוא לגבי חמור ולגבי גמל, ששירתן היא בנוסף להשירה שבכללות בהמה גסה טמאה עיי"ש בדבריו.

הנה הרב מלבי"ם ז"ל פירש מה שאומרת בהמה דקה טהורה 'מי כמכה באלים ה', מי כמכה נאדר בקדש, נורא תהלות עשה פלא', שרוצה לומר 'עושה פלא' במה שברא אותם עבור אכילת בשר לישראל, שעל פיהם 'נאדר בקודש ונורא תהלות עכ"ל המלבי"ם ז"ל, וכוונתו לתהלות הברכות על אכילתן.

ובפי' 'זכר לחיים' (מובא בס' פרק שירה עמ' תע"ה) ביאר מה שאומרת בהמה גסה טהורה 'הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב', שרוצה לומר 'הרנינו' בשמחת בשר, כדאמרו חכמינו ז"ל (פסחים דף קט,א) אין שמחה אלא בבשר עכ"ל 'זכר לחיים'. ומעתה בדרכם אפשר לפרש את כוונת הנוסחא אחרינא שבשירת בהמה דקה טהורה שאומרת 'הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם', שרוצה לומר בואו ענווים ואכלו, שלכך נוצרה הבהמה.

בהמה דקה טמאה אומרת: היטיבה יהוה לטובים ולישרים בלבותם (תהלים קכד,ד), אולי על כי בהמות דקות שאינן בני מלאכה, מקבלות את מאכלם מידי בני אדם בחסד מטוב לב, ללא שנתנו מכחם עבור בני אדם, אף שהן בבחינת אוכל ואינו עושה, מה שאין כן בהמה גסה טמאה מאכילין אותה בזכות עבודתה. ועל כן מבקשין הבהמות הדקות מהקב"ה שיפרע עבורם טובה לאותם שמאכילים אותם או מניחים אותם לאכול, ושיתקיים לבני אדם אלו רב טוב מדה כנגד מדה.

ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם נה

וגירסת הרב המב"ט ז"ל, שבהמה דקה טמאה אומרת, את הפסוק שבגירסתנו אומרת בהמה הגסה הטמאה - להלן בסמוך 'יגיע כפיך וגו', וראה בספרי המפרשים.

בְּהֵמָה גְּסָה טְמֵאָה אֹמֶרֶת: יִגִּיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכַל אֶשְׂרִיךְ וְטוֹב לָךְ (תהלים קכח, ב), רוב המפרשים פירשו ענין פסוק זה, שמשבחת הבהמה הזו את עצמה בפסוק זה, לפי שהבהמה גסה הטמאה זוכה לשרת את בני האדם, ובזכות זאת הם מאכילים אותה, ומתקיים בה בעצמה 'יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך'. ויש שהוסיפו, שיש לאדם ללמוד משירתן הזו שגם להם ראוי לנהוג כן, שיהנה אדם מיגיע כפיו, ואז יהיה אשרי לו וטוב לו. ואוסיף אני הקטן לציין למה שהבאתי ב'קונטרס יששכר וזבולון' הנדפס בסוף ברכת אברהם לחומש דברים (בס"ק ו' עמ' כ"ט), שלדעת הסוברים שהיששכר מאבד מחלקו את השכר הניתן לזבולון שלו, פירשו מהר"מ - הרב המג"ן גאלאנטי ז"ל, ומהר"ח מואלוזין ז"ל בפי' רוח חיים למס' אבות, שזה טעם מה שאמרו רז"ל (ברכות ח, א) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב (תהלים קיב, א) אשרי איש ירא את ה', ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב (תהלים קכ"ח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ולגבי ירא שמים 'וטוב לך' לא כתיב ביה ע"כ הגמ', עיי"ש.

גַּמְלָא אֹמֶר: יְהִי מִמָּרוֹם יְשָׁאג וּמִמְעוֹן קִדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאג יְשָׁאג עַל נְוָהוּ (ירמיה כה, ל), ידוע ששורש תיבות גמל, גמול, ואות גימ"ל, הם מאותו שורש ויסוד, וכדאיתא במסכת שבת (דף קד, א), אמרי ליה רבנן לרבי יהושע בן לוי, אתו דרדקי האינדא לבי מדרשא ואמרו מילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא איתמר כוותייהו. אל"ף ב"ת, אלף בינה. גימ"ל דל"ת, גמול דלים. מאי טעמא פשוטה כרעיה דגימ"ל לגבי דל"ת, שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים. ומאי טעמא פשוטה כרעיה דדל"ת לגבי גימ"ל, דלימציה ליה נפשיה. ומאי טעמא מהדר אפיה דדל"ת מגימ"ל, דליתן ליה בצינעה כי היכי דלא ליכסיף מיניה עד כאן הגמרא.

ועל פי היסוד הנזכר לעיל, שגמל הוא משורש 'גמילות חסדים', אפשר לרמוז בענין פסוק זה שאומרו הגמל, כך. דהנה בפסוק זה יש שלש שאגות, ובסופם אות גימ"ל שכלול בזה ה'גמל'. וכתוב בביאת רבקה אל יצחק אבינו אשר קרא להמקום שנבנה עליו בית המקדש 'שדה', כדאיתא במסכת פסחים (דף פח, א) ולא כיצחק שכתוב בו שדה, שנאמר (בראשית כד, סג) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים עיי"ש בגמרא. ועתה בעוונותינו נתקיים אחר שכבר היה שם בית המקדש (ירמיה כו, יח) ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער, והקב"ה שואג ישאג על 'נוהו' שחסר הוא בשדה ציון.

ואיתא בספרים הק' ש'לפנות ערב' בסמוך לגאולה, יהיה גמלים באים - הרבה גמילות חסדים, היפך שנאת חנם שגרמה והחריבה את בית המקדש השני. ורמזו

זאת במה דאיתא במסכת פסחים (דף קיז,ב), אמר רבי שמעון בן לקיש, ואעשך לגוי גדול (בראשית יב,ב) זהו שאומרים אלהי אברהם, 'ואברכך' זהו שאומרים אלהי יצחק, 'ואגדלה שמך' זהו שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמים בכולם, תלמוד לומר 'והיה ברכה', כך חותמים [פי' שאומרים 'מגן אברהם', וכמפורש במדבר רבה פי"א,ב] ואין חותמים בכולם. וכתוב בס' 'אוהל תורה' דברי מהרמ"מ מקוצק ז"ל בפרשת לך לך, שכלול במאמר חז"ל זה 'בך חותמין ולא בהם', את הידוע שמדתו של אברהם אבינו היא מדת החסד גמילות חסדים, שבדורות שלפני ביאת המשיח הגם שיתמעטו שני עמודי העולם תורה ועבודה - שהיא תפלה, והם כנגד יצחק ויעקב, מכל מקום יגאלו ישראל בזכות העמוד השלישי עמוד גמילות חסדים - שהוא כנגד אברהם אבינו, שיהיו ישראל מצויינים בה אז, וכמאמר הכתוב (ישעיה א,כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. (וראה יסוד הדברים שהכוונה ב'בך חותמין' למדתו של אברהם אבינו מדת החסד, בס' קדושת לוי שם). ומעתה נפרש, שזאת אומר הגמל בשירתו, 'ה' ממרום יִשְׁאָג וממעון קדשו יתן קולו שִׁאֵג יִשְׁאָג על נְהוּי, וכשתתרבה גמילות חסדים יבנה בית המקדש במהרה בימינו.

וכמה מפרשים פירשו שייכות פסוק זה לגמל, על פי מה דאיתא במדרש רבה ויקרא (פי"ג,ה) את הגמל (ויקרא יא,ד) זו בבל, שנאמר (תהלים קלז,ח) אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו, ושאחרי גלות בבל שהחריבו את בית המקדש בראשונה, יש עוד שלוש גלויות, ראה בפי' 'פי אליהו' המובא בס' 'פרק שירה' עמ' תע"ח.

והנה בפי' 'פרק בשיר' (להר"ר יחיאל בנימין הכהן, מובא בס' 'הכל ישבחוך' עמ' תקל"א), מביא ממדרש רבה בפרשת וישלח, דעל כן שלח יעקב אבינו לעשיו גמלים, מה גמל זה דבשת מכאן ודבשת מכאן והגיא באמצע, כן תראה כאילו אני נידון לפניך, והבין ב'פרק בשיר' מזה ש'גמל' מראה על גלות אדום עי"ש בדבריו. ובאמת במדרש רבה איתא בזה"ל, ולמה הוא נותן את הגמלים באמצע, אלא אמר לו הוי רואה את עצמך כאילו אתה יושב על בימה ודן ואני נידון לפניך ואתה מתמלא עלי רחמים. ופירש רש"י שם לפי שגמלים גבוהים כבימה זו. והוסיף בפי' 'מתנות כהונה' שרמז לו זאת בגמלים - לשון גמילות חסדים. וגם יש להעיר על דברי המחבר 'פרק בשיר' מהמדרש ויקרא רבה הנ"ל ש'את הגמל' זו בבל. ואולם ממנו ניקח לעבודת פירושונו, שגם בית המקדש היה בנוי בין שני דבשות, - היינו מה דכתיב (דברים לג,יב) לבנימין אמר ידיד יהוה ישכן לבטח עליו חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן, וכדאיתא במסכת זבחים (דף נד,ב) סבור למבנייה בעין עיטם דמדלי, אמרי ניתני ביה קליל [פי' נרד בו מעט] כדכתיב 'ובין כתפיו שכן' עיין שם בגמ'. ורש"י ז"ל בפירוש התורה כתב וז"ל, בין כתפיו שכן, בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי, אלא שנמוך עשרים ושלוש אמה מעין עיטם, ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא

ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם

בשחיטת קדשים (מס' זבחים הנ"ל), אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן, אין לך נאה בשור יותר מכתפיו עכ"ל רש"י. ומעתה שפיר אפשר לפרש למה דוקא גמל הוא שאומר פסוק זה 'ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו' - שיבנה במקומו במהרה בימינו אמן.

ומדי הזכירי שיש לגמל שתי דבשות, נזכרתי מה דאיתא על הפסוק (ישעיה ב,ב) והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יהוה בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים, במדרש תהלים (פל"ו ופפ"ז), אמר רבי פנחס בשם רבי ראובן, עתיד הקדוש ברוך הוא להביא לסיני ולתבור ולכרמל וליתן ירושלים בראשם, שנאמר 'נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים', ואם כן גם לענין זה שייך שהגמל - שיש לו שתי דבשות - יאמר את הפסוק 'שאג ישאג על נוהו' שיבנה במהרה בימינו בראש ההרים.

סוס אומר: הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל יהוה אלהינו עד שיחננו (תהלים כג,ב), הריעב"ץ ז"ל בפ' 'זמרת הארץ' כתב, הסוס יש בו מהמדות הלא טובות שיש בעבדים ובשפחות, וכו', אבל נגד זה יש בו מדה טובה היפך מהם. שהרי אמרו חכמינו ז"ל (קידושין דף מט,ב) תשעה קבין שינה נטלו עבדים, מה שאין כן הסוס שמואס הוא את השינה, ומתנמנם רק ששים נשימות כדאיתא במס' סוכה (דף כו,ב), ויתפרש לשון 'כן' עינינו אל ה' וגו', כמו (במדבר לו,ה) 'כן בני יוסף דוברים', והיינו שענינו אל ה' פתוחות תמיד ומצפים לישועתו עכ"ד הריעב"ץ.

פרד אומר: יודוך יהוה כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהלים קלח,ד), בפ' 'פי אליהו' כתב וז"ל, פרד אומר 'יודוך ה' כל מלכי ארץ' וגו', כי הפרד נבחר להמליך ולהרכיב את המלך עליו, שנאמר (מלכים א' א,לג) ויאמר המלך להם, קחו עמכם את עבדי אדניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אתו אל גיחון, [ובתלמוד ירושלמי מס' כלאים (פרק ח' הל' ב') ומובא בתוס' במס' חגיגה דף ב,ב, איתא שפרידה הזו היתה בריה מששת ימי בראשית, ועל כן מותר לרכוב עליה, ואין בה איסור מנהיג בכלאים שני מינים]. ובשעה שנמשחים הם למלך, יודעים הם ומבינים ש'לב מלכים ושרים ביד ה', ומה' היתה זאת להמליך אותו, כי הוא ממליך מלכים ולו המלוכה, ויודו לה' חסדו. זו היא 'יודוך ה' כל מלכי ארץ'. [וענין] 'כי שמעו אמרי פיך', שנתת לישראל את התורה הקדושה בצאתם ממצרים, זו היא 'כי שמעו אמרי פיך', היינו אנכי ולא יהיה לך, כדאי הוא לקבל עול מלכותו עליהם תחלה, ואחר כך יגזור כל גזרותיו, ומפני זה מהללים מלכי ארץ להקב"ה, כי דרכו דרכי נועם וכל נתיבותיו שלום עכ"ל 'פי אליהו'.

וכוונתו לפרש את יודוך וגו' - משום 'כי שמעו אמרי פיך', על פי מה דאיתא במסכת קידושין (דף לא,א) דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה, מאי דכתיב 'יודוך

נח ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם

ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך, מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך. בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש. כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמך, חזרו והודו למאמרות הראשונות, עד כאן הגמרא. ופירש רש"י, חזרו והודו למאמרות הראשונות, כל שכן שחייב אדם בכבודו, שאף הוא [הקב"ה] שותף בבריאתו כאביו ואמו, וחייבו ומותו מסורין בידו עכ"ל רש"י. ולהפירוש הזה, מה שזכה הפרד לומר פסוק זה, עלה בלבי לומר שדורשין תיבת פְּרָד בנוטריקון פְּ-רָד, ששמעו מלכי ארץ מהפּה של הקב"ה כשיִרְד על הר סיני.

אפשר לפרש ש'נמשל כבהמות נדמו', הם סוס ופרד הנזכרים בתהלים לעיל.

וכאשר זכינו לפרש שירת הסוס ושירת הפרד, ארשה לי להביא מה שכתבתי בימי בחרותי (והדפסתי בברכת אברהם לחג שבועות - על תהלים שאמר דוד המלך ע"ה): בתהלים כתוב (מט,יג) ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. ובסוף פרק זה כתוב (פסוק כ"א) אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו. והנה בפשט הפסוק, עיקר לנו הוא מה שכתבו רבותינו ז"ל במדרשיהם, ובפרקי דרבי אליעזר (ריש פרק י"ט) דורש זה על אדם וחיה, שלא לן בגן עדן עיי"ש.

ובדרך דרוש הניתן להדרש על פי הקדמות אמיתיות, נראה לי לפרש שנמשל כבהמות, הם סוס ופרד הנזכרים בתהלים לעיל (פל"ב,ט) אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן וגו'. וביאור הענין הוא על פי דברי רבינו הבעל שם טוב הקדוש ז"ל, שגם יום פטירתו ביום הראשון של חג השבועות, (נדפס בקובץ קטן 'ליקוטי בעש"ט' ז"ל, ועיין בס' תולדות יעקב יוסף פר' ראה ועוד), על מה שאמרו חז"ל במס' אבות (פ"ו מ"ב) בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שאותם הרהורי תשובה הבאים לו לאדם, הם מהבת קול שנשמתו שומעת. ובסוף דבריו כתוב בזה"ל, והיינו לאיננו דידעון בה. מה שאין כן לאחרים, כשבאים לו הרהורי תשובה מהכרוז, נתעצב והולך לבית היין לומר 'תנו יין למרי נפש'. וזהו שנאמר 'אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן' וגו' עכ"ל הבעש"ט ז"ל. ומצאתי יסוד דבריו, בפ' בעל ס' חרדים ז"ל בפר' תזריע, דקשה למי מכריזין, הלא אין אנו שומעים, אלא ודאי אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי עיי"ש.

ומהר"ר שמחה בונים מפרשיסחא ז"ל אמר על הפסוק 'אדם ביקר ולא ילין', שאדם שלא מלין אצלו את יקרת הימים טובים, 'נמשל כבהמות נדמו'. ואפשר להוסיף ולהטעים בדבריו, שהסיבה שאינו מלין, היא משום ש'לא יבין', שאינו יודע שאותה הרגשת יקרות והרהורי תשובה, הם לא סתם עצבות, אלא קול ה' הקורא לו בכח, וכדברי רבינו הבעל שם טוב ז"ל.

חמור אומר: לך יהנה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ, לך יהנה הממלכה והמתנשא לכל לראש (דבה"י א' כט,יא),

הריעב"ץ ז"ל בפ' 'זמרת הארץ', ועוד מפרשים, הביאו את הגמרא (ברכות דף נח,א) שרב שילא אמר לשופטים הגויים שישראל זה שהוא הלקה חטא בחמרתא, ואמר להם שבזמן הזה רק להם יש כח לדונו למוות, ועד דמעייני ביה בדינא פתח ר' שילא ואמר 'לך ה' הגדולה והגבורה' וגו', אמרי ליה מאי קאמרת, אמר להו הכי קאמינא בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא כעין מלכותא דרקיעא, ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא, אמרו חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי עיי"ש בגמרא. ומהר"ח סופר שליט"א בס' כנסת יעקב (ומובא ב'הכל ישבחוך' עמ' תקנ"ג) הוסיף בזה דבר נפלא, שבנוסחת מעשה זה של הגמרא, שהובא ב'מדרש הגדול' (פר' בא' עמ' קמ"ד) איתא אדיתבי וקא מעייני בדיניה נער חמרא, פתח רב שילא ואמר 'לך ה' הגדולה והגבורה וגו'.

ועדיין לא ידענו טעם שהחמור אומר פסוק זה בשירתו, (ובמבוא באוצר מדרשים מביא שקראי אחד שהיה בימי רב סעדיה גאון ז"ל מביא כדוגמא בספרו מילתא תמוהה זו שכתבו - בפרק שירה שהחמור אומר 'לך ה' הגדולה והגבורה' וגו'). ונביא בזה מה שכתב כאן בפירוש 'ליקוטי אמרים' וז"ל, לפי שהחמור הוא יכול לישא משאות כבדות אשר אין כל בהמה יכולה, כמאמר [יעקב אבינו בראשית מט,יד] יששכר חמור גרם, ועיין בפירוש רש"י שם. ולכן החמור מעיד ומודיע שהגבורה אינה שלו, רק 'לך ה' הגדולה והגבורה וגו' לך ה' הממלכה'. ולא כמלך בשר ודם שמלכותו לאין נחשב כי צל ימיו עלי ארץ, אבל הקב"ה מספר שניו חי וקיים לעולם. ומזה ילמד בן אדם ענוה, שלא יאמר כוחי ועוצם ידי עשה לי את כל החיל הזה, רק יהיה מודה ומשבח למי שנתן לו כח וממשלה עכ"ל 'ליקוטי אמרים'.

ואני הקטן אוסיף להביא בדרך מוסרו לבני אדם, שעל מה דאיתא בתנא דבי אליהו רבא (פרק א') אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול וכחמור למשוי, וישב ויהגה בדברי תורה בכל יום תמיד, מיד רוח הקודש שורה עליו ותורתו בתוך מעיו. כתב בפ' 'רמתיים צופים' שם (אות י"ז) וז"ל, וזהו כשור לעול [וכחמור למשא], ונרמז גם וכו' שלא יהיה לו שום הנאה מתורתו ועבודתו, כמו השור וכו' הגם שרב תבואות בכח שור (משלי יד,ד), אף על פי כן אינו מתגאה, ואין בו דעת לידע שהוא עושה טובה גדולה שמחיה את כל האדם בכוחו, כן מדת הצדיקים העובדים את ה' עכ"ל 'רמתיים צופים'. ואנחנו נעתיק דבריו אלו גם לעניינו של חמור הנזכר שם בתנא דבי אליהו, ונאמר שכך מדת הצדיקים העובדים את ה' באמת, דהגם שבא עליהם גדולה וגבורה וכו', מכל מקום אין בהם שבח לעצמם, רק מרגישים בעצמם כמעשה החמור הנושא דברים חשובים ביותר, מבלי הרגשת כל כבוד מכח הדבר הזה הנישא עליו.

שׁוֹר אוֹמֵר: אִזְ יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לְאֹמֵר אֲשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרָכְבוֹ רָמָה בַּיָּם (שמות טו, א), זכיתי לכוון בביאור שירת השור לדברי כמה מגדולי המפרשים ז"ל, ואביאם בלשונם. בפיו 'ברכת השיר' כתב ששור לשון 'שירה', והביא ממסכת סוטה (דף מח, א) אמר רב הונא זמרא דנגדי דדבקרי שרי, ופירש רש"י ודבקרי, שמזמרין בשעה שחורשין, ואינו אלא לכוין את השוורים לתלמיהם, שהולכין לקול השיר דערב עליהם עכ"ל רש"י. וראה מה שכתב שם ב'ברכת השיר', על פי זה בדרך דרוש ומוסר.

והביאו המפרשים גם מה שמצאנו בכתוב בהחזרת ארון האלקים מארץ פלשתים (שמואל א' ו, יב) וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו, ואיתא על זה במס' עבודה זרה (דף כד, ב) מאי וישרנה, אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר שאמרו שירה, וכו', ומאי שירה אמרו, אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר, 'אז ישיר משה ובני ישראל' עיי"ש בגמרא.

ועוד הביאו המפרשים וביארו עם דבריהם את הזכרת 'כי גאה גאה' בשירת השור, את מה דאיתא במס' חגיגה (דף יג, ב) אמר ריש לקיש, מאי דכתיב 'אשירה לה' כי גאה גאה, שירה למי שמתגאה על הגאים, דאמר מר מלך שבחיות ארי, מלך שבבהמות שור, מלך שבעופות נשר, ואדם מתגאה עליהן, והקב"ה מתגאה על כולן ועל כל העולם כולו עיי"ש בגמרא. ובפיו 'יצחק ירנן' הוסיף בזה בדרך מוסר, שהשור רומז לבני האדם שיתבוננו בדבריו אלו שאומר 'אשירה לה' כי גאה גאה', הואיל והוא הגאה שבבהמות ומכל מקום משעבד את גאותו לבני אדם להשמע אליהם. וילמד ממנו האדם אשר גם הוא גאה, ויחזיק בטבע של השור, לקבל על עצמו עול מלכות ה' יתברך, שמזה נמשך הצלה הזאת אשר 'סוס ורוכבו רמה בים' עכ"ד 'יצחק ירנן'.

ורבנו החיד"א ז"ל בס' 'ככר לאדן' כתב וז"ל, שור אומר אז ישיר וגו', רמז מה שאמרו חז"ל שור זה יוסף [כך איתא בבראשית רבה פע"ה, יב עה"פ (בראשית לב, ו) ויהי לי שור וחמור, שור זה יוסף, שנאמר (דברים לג, יז) בכור שורו הדר לו]. ואמרו חז"ל (במדבר תהלים) עה"פ (תהלים קיד, ג) הים ראה וינוס, מה ראה, ארונו של יוסף, ובזכותו נבקע הים, ומשה רבינו היה בו בחינת יוסף, כמו שכתבתי במקום אחר משם הרב הנשי"א, וישראל נקראו על שם יוסף, כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין דף יט, ב) על הפסוק (תהלים עז, טז) גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה. ולרמז זה, שר השור ואומר 'אז ישיר משה ובני ישראל' וגו' עכ"ל החיד"א ז"ל.

ואביא עוד מדברי החיד"א ז"ל בס' 'דבש לפי' מערכת 'עלינו לשבח', שהביא מכתבת יד של גורי האר"י ז"ל בזה"ל, עלינו לשבח תקן יהושע בן נון שבא מיוסף

ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם סא

הצדיק ע"ה, שנקרא שור, וכו', וגם שם אחד מע"ב שמות הוא וש"ר והוא אותיות שור, והם שם ל"ב מע"ב שמות עכ"ל החיד"א בס' דבש לפי, וכבר הבאתי בשירת העבים, ששם של ע"ב פועל במים, ועמו פעל משה רבנו את קריעת ים סוף, ומעתה נאה לשו"ר לזמר אז ישיר משה.

חיות השדה אומרים: ברוך הטוב והמטיב, הרב המב"ט ז"ל כתב בזה"ל, חיות שבשדה אומרים 'ברוך הטוב והמטיב', הטוב שנבראו, והמטיב שנבראו במקום חיותם בשדות שצומחים בהם עשבים הנאותות למאכלם, כי לכל מין חיה עשב מיוחד למאכלה משדה מיוחד לאותו עשב עכ"ל המב"ט.

ובפי' 'יצחק ירנן' כתב בזה"ל, חיות השדה הם החיות שאינם טורפים, כגון איל צבי ויחמור, והם הניזונים מתבואת השדה, ובטוב האדם בהתברך התבואה שלו שבשדות, גם להם טוב וישתתפו בטוב בני אדם, ותנן (ברכות דף נט,ב) על הגשמים כשיש לאדם שותפות שדה צריך לברך 'ברוך הטוב והמטיב'. וזהו 'חיות השדה אומרים', כלומר מטבע פרנסתם המשתתפים עם תבואות השדה, כאילו אומרים 'ברוך הטוב והמטיב' עכ"ל 'יצחק ירנן'. ובדרך זו ביארו בפי' 'שיח יצחק' (ויניציאה תכ"ד) ובפי' 'פרק בשיר' (מהר"ר יחיאל בנימין הכהן ז"ל), בהבאת המשנה דמס' ברכות, והוסיף ב'פרק בשיר' להביא מה דאמרין במסכת פסחים (דף נב,ב) לגבי שנת השמיטה, אמר רבי יוסי בר חנינא, אמר קרא (ויקרא כה,ז) ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל, כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמה שבבית, כלה לחיה אשר בשדה כלה לבהמתך מן הבית עיי"ש בגמ'. וזה 'ברוך הטוב והמטיב', הטוב לעצמו ומטיב לאחריו. והוסיף עוד 'בפרק בשיר', דנראה לו לפרש כי חיות השדה עיניהם נשואות למרום, ואינם מייחלים לבני אדם כבהמה ביתית, וזה 'הטוב' שמו יתברך, 'ומטיב' וזן מקרני ראמים עד ביצי כינים עכ"ל 'פרק בשיר'.

צבי אומר: [נוסחת המב"ט ז"ל - אור לטובים, אודה למטיב על יושר], ואני אשיר עזן וארנן לבקר חסדך כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי (תהלים נט,יז). הרב המב"ט ז"ל כתב וז"ל, צבי אומר 'אור לטובים, אודה למטיב על יושר', ואני אשיר וגו', כשיש אור וטובה לטובים ביחוד ולא לרשעים, כמו (שמות י,כג) 'לכל בני ישראל היה אור במושבותם' ולא למצרים, אז 'אודה להשם יתברך שהוא מטיב על יושר' לטובים ולא לרעים. כי לפעמים מאיר האל יתברך ומטיב בזכות הטובים אפילו לרעים, כמו שיש שובע בעולם בזכות הצדיקים, שגם הרשעים שבעים בו, ואז נראה שאינו על היושר. ועל זה כתוב 'ואני אשיר עזך', כשאתה עושה לי טובה מיוחדת, 'אשיר עזך וארנן לבקר חסדך', לא לבד ביום שעשית עמי טובה, אלא גם

סב ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם

אחר כך מיד אשכים בבקר לרנן על חסדך, כי היית מבטח לי בטובה שעשית לי ביחוד, והצלתני גם כן מן הפורעניות שהיית מנוס לי ביום צר לי עכ"ל המב"ט ז"ל.

ורבנו החיד"א ז"ל בס' 'ככר לאדן' כתב וז"ל, צבי אומר וכו' כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי, כי הוא רץ ונמלט, על כן יאמר 'רץ כצבי', ובכן ישיר 'כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי', שנתן לו כח לרוץ ולנוס עכ"ל החיד"א ז"ל.

והמפרשים הביאו ממדרש שיר שירים עה"פ (שיה"ש ח,יד) ברח דודי ודמה לך לצבי, מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה, כך בשעה שישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא, מביט אליהם בשתי עיניו, עי"ש במדרש.

ובספר הזהר הק' בפרשת שמות (דף יד,א) איתא כבמדרש שיר השירים ונוסף עוד שם, וז"ל הזהר, רבי חייא רבא אזיל לגבי רבי שמעון בן יוחאי וחמא פרגוד חד דהוה פסיק בביתא, תוה רבי חייא אמר אשמע מלה מפומיה מהכא, שמע דהוה אמר (שיה"ש"ר ח,יד) ברח דודי ודמה לך לצבי או לעופר האילים, כל כסופא דכסיפו ישראל (מקמיה) מקודשא בריך הוא הוא, דאמר רבי שמעון, תאותם של ישראל שיהיה הקודשא בריך הוא לא הולך ולא מתרחק אלא בורח כצבי או כעופר האילים, מאי טעמא, אמר רבי שמעון, אין חיה בעולם עושה כמו הצבי או כעופר האילים, בזמן שהוא בורח הולך מעט מעט ומחזיר את ראשו למקום שיצא ממנו, ולעולם תמיד הוא מחזיר את ראשו לאחוריו. כך אמרו ישראל, רבוננו של עולם, אם אנו גורמים שתסתלק מבינינו, יהי רצון שתברח כמו הצבי או כמו עופר האילים שהוא בורח ומחזיר את ראשו למקום שהניח, הדא הוא דכתיב (ויקרא כו,מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. דבר אחר, הצבי כשהוא ישן הוא ישן בעין אחת והאחרת הוא נעור, כך אמרו ישראל להקודשא בריך הוא, עשה כמו הצבי שהנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל עכ"ל ספר הזהר. ומה ששמע ר' חייא רבא מאחורי הפרגוד, את קולו של רבי שמעון שמע, ומה שכתוב מיד אחר כך 'דאמר רבי שמעון', כך נכתב בעת כתיבת וסידור הזהר הק', כך העלה מאי"ן - הוא החיד"א ז"ל ב'ניצוצי אורות' שבגליון ס' הזהר הק' עיין שם.

ובענין זה שהצבי מחזיר את ראשו למקום שיצא ממנו, ובקשת בני ישראל להקב"ה בהזכירם לו שהצבי כשהוא ישן הוא ישן בעין אחת והאחרת הוא נעור, הביאו מה דאיתא בילקוט שמעוני על הפסוק הנ"ל (שיה"ש"ר ח,יד) בזה"ל, ברח דודי, אימתי ביום שחרב בית המקדש. ודמה לך לצבי, מה הצבי הזה הולך לסוף העולם וחוזר למקומו, אף ישראל אף על פי שנתפזרו בכל העולם עתידין לחזור, שנאמר (הושע ה,טו) אלך אשובה אל מקומי. דקלטינוס מלכא צד צביין וחפי קרניהון בדהב ושלחינון לאפריקי, בסוף י"ג שנים תבו לאתריהון עכ"ל הילקוט שמעוני.

סג ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם

ואגב, עם הנהגה זו של הצבי שחוזר אי פעם למקום הולדתו, אפשר לפרש טעמו של צוואת רבי יהודה החסיד ז"ל 'שלא יצוד צבי לחופה, כי צבי לחופה צרה יגיד', שבחופה הרצון הוא שיעזבו האיש והאשה את בית אביהם ואמם לבלי לשוב חלילה האיש או האשה להיות כמקדם בבית אבות, נגד טבע הצבי לשוב למקום הולדתו. ובצידת צבי לחופה, יתכן שימשך על אחד מהם טבע הצבי. והנה נוסחא שהבאתי הוא מהנדפס עם 'מקור חסד', אבל בנוסח אחר כתוב רק 'הצד צבי לחופה צרה יגיד', ופירש ב'שבעים תמרים' שהקפידא היא על הציד של צבי לחופה, כי בפסוק שאומר הצבי בפרק שירה מתבאר שיום צידתו הוא 'יום צר', ועל כן לא יצודוהו לחופה.

ואכן הריעב"ץ ז"ל בפי' 'זמרת הארץ' רמז בדבריו הקצרים ענין זה בזה"ל, צבי, דומה דודי לצבי (שיהש"ר ב,ט) שמחזיר ראשו למקום שהניח (כדאיתא בס' הזהר), והיינו [וארנן לבקר חסדך], לבקר של גאולה עכ"ל הריעב"ץ.

ובפירוש 'ברכת השיר' ביאר עם מדרש שיר השירים הנ"ל, את הפתיחה לשירת הצבי 'אור לטובים אודה', לפי שהצבי אין לו מרה וכעס, וגם אפילו כשהוא ישן עינו אחת פתוחה ורואה קצת, וכתב בדרך מוסר את הנמשל לזה עיי"ש. ומה נפלא מה שעלה בלבי שענין אמירת הצבי 'אור לטובים, אודה למטיב על יושר', היא על שתרגום של צבי הוא 'טבִּיא', ושם זה הוא על פי מהותו שהוא טוב בטבעו ועניניו.

והרב המלבי"ם ז"ל כתב, צבי אומר 'ואני אשיר עוזך' וגו', מפני שכל הצלתו היא מה שהוא יכול לנוס ולברוח, לכן אומר השירה של דוד המלך בעת ברחו מפני שאול.

פִּיל אוֹמֵר: מֵה גָּדְלוֹ מְעֻשֵׁיךָ יְהוָה מֵאֵד עֲמָקוֹ מְחֻשְׁבֹּתֶיךָ (תהלים צב,ו),
פסוק זה [וכן את הפסוק שמביאים כנוסחא אחרינא כאן - מֵה רְבוּ מְעֻשֵׁיךָ יְהוָה פְּלִם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ מְלֶאֶה הָאָרֶץ קִנְיָנְךָ (תלים קד,כד)], מצאנו לחכמינו התנאים ז"ל שאמרוהו בראותם דבר או בריה מופלאה בעניינה או בגודלה, כגון מה דאיתא במס' חולין (דף קכז,א) תנו רבנן, הצב למינהו להביא הערוד וכן הנפילים (פי' רש"י נפילים, שרץ מין צב) וסלמנדרא, וכשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה אומר 'מה רבו מעשיך ה'", יש לך בריות גדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה, שבים אלמלי עולות ביבשה מיד מתות, שביבשה אלמלי יורדות לים מיד מתות. יש לך בריות גדלות באור ויש לך בריות גדלות באויר, שבאור אלמלי עולות לאויר מיד מתות, שבאויר אלמלי יורדות לאור מיד מתות, 'מה רבו מעשיך ה'" עד כאן הגמרא.

וראה גם במס' עבודה זרה (דף כ,א) שאמר רבי שמעון בן גמליאל את הפסוק 'מה רבו מעשיך ה'" בראותו נכרית, והן פסוק מה גדלו מעשיך ה', והן הפסוק 'מה רבו

סד ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם

מעשיך ה", משמע על גוף שהוא מעשה מופלא אבל אין בו נשמה ואין בו קדושה שישבחוהו בזה, ודו"ק. ובמסכת ברכות (דף נח,ב) איתא דהרואה פיל צריך לברך 'ברוך משנה הבריות'. וראה במס' ברכות לעיל (סוף דף נ"ו) בענין הרואה פיל בחלום.

הרב המב"ט ז"ל פירש כוונת השיר שאומר הפיל בזה"ל, פיל אומר 'מה גדלו מעשיך' וגו', מעשה ה' נורא הוא, שהרי אם יתקבצו כל חכמי תבל אינם יכולים לברוא אפילו יתוש אחד (כדאיתא בבראשית רבה פל"ט, יד), ומאד ויותר ממעשיך 'עמקו מחשבותיך', כוונת בריאת כל מין ומין בעולם לאיזה דבר נברא עכ"ל המב"ט. ועל שהזכיר הרב המב"ט ז"ל יצירת היתוש, אוסיף להביא מאמר חז"ל השייך לפיל ויתוש, שמשם נודע עומק מחשבות ה' יתברך במעשי בריותיו, דאיתא במסכת שבת (דף עז,ב) אימת יתוש על הפיל, ופירש רש"י שהיתוש נכנס לפיל בחוטמו.

ולהשלמת הענין בדרך לימוד מוסר לאדם, אביא מה שכתב בפ"י 'יצחק ירנן' וז"ל, פיל, בזה הנמצא נתבונן פלאות הבורא מבחינת גדלו וגם גודל ערמימות שבו יותר מכל הבעלי חיים, ועם כל זה הוא נכנע אל האדם, שרואים שיד ה' עשתה זאת לגודל מעלת האדם. וזהו הכוונה בפיל אומר, כאילו יאמר בעוררו את האדם להתבונן בו ולדעת 'מה גדלו מעשיך ה'" מרוב גודלו וההשכלה שבו, ועם כל זה הוא נכנע אל האדם, ומזה יראה האדם ויקח מוסר שיכנע להבורא יתברך שמו עכ"ד 'יצחק ירנן'.

אריה אומר: יהנה כגבור יצא פאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר (ישעיה מב,ג), הרב המב"ט ז"ל כתב בזה"ל, אריה אומר ה' כגבור יצא' וגו', הגבור מתפאר בגבורתו כשהוא יוצא למלחמה, ולפעמים הוא לואה ויגע בתוך המלחמה. ואפילו שלא ילאה, אולי שלא יוכל להתגבר על אויביו. אבל ה' הוא כגבור, ובתוך המלחמה אין לפניו פחד ואימה, אלא אדרבה הוא מעורר קנאה בתוך המלחמה, ואינו צריך לאחרים שיריעו ויצריחו במלחמה להבהיל את האויבים, כי הוא בעצמו המריע ומצריח ויתגבר בזה על אויביו עכ"ל המב"ט.

והרב המב"ט ז"ל כתב ששירת האריה היא כמשמעה, איך שהוא מפרנס עצמו בגבורה, וששירת הדוב [להלן] היא, איך יפרנס עצמו במדבר במקום שהם יחידים.

ובפ"י 'יצחק ירנן' כתב כדרכו ללמוד מענין פסוק השירה דרך בעבודת ה' יתברך וז"ל, ילמד מטבע האריה שניכרת גבורתו בשני דברים, אם כשהוא מתאפק וכובש גבורתו כאשר בעלי חיים חלשים עוברים לפניו ולא יזיק אותם. ויש עת שיתן האריה קול שאגתו ואז הבעלי חיים יראים ממנו. ועל דרך זה ענין הקב"ה עמנו בכל ימי הגלות כובש כעסו מלהפרע ממכעיסיו, אמנם נקוה לעתיד ידמה ה' לאריה בפועל לטרוף טרף ולתת נקמת ה' ונקמת היכלו ונקמת ישראל. וזהו 'אריה אומר', מטבעו כאילו אומר ה' כגבור יצא' עכ"ל 'יצחק ירנן'.

ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם סה

דֹב אֹמֵר: יִשְׂאוּ מִדְבַר וְעָרְיוּ חֲצֵרִים תִּשָּׁב קֶדֶר יִרְנוּ יִשְׁבִי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ, יִשְׂימוּ לִיהוָה כְּבוֹד וּתְהַלְתּוּ בְּאֵיִם יִגִּידוּ (ישעיה מב, יא-יב), הרב המלבי"ם ז"ל פירש בפשיטות ששירת הדוב היא, איך יפרנס עצמו במדבר, במקום שהם יחידים עכ"ל המלבי"ם. וזה נראה לי ודאי שענין שירת כל אחד ואחד היא על ההוה והעתיד הטמון בהוה, ואין בפסוקי ה'פרק שירה' סיפור מעשה מסויים שהיה. ומה שכתבו כמה מפרשים בדרך רמז על מלכות פרס, שבנבואת דניאל (דניאל ז,ה) ראה אותה דומה לדוב, אין זה מענין ליקוט שלי, ואפשר לראותם באסיפת הספרים בס' 'הכל ישבחוך' ובס' 'פרק שירה'.

זָאב אֹמֵר: עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שָׂה עַל שְׁלָמָה עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֵאמֵר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֵא דְבַר שְׁנִיָּהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יִשְׁלַם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ (שמות כב,ח), הרב המלבי"ם ז"ל כתב, זאב אומר על כל דבר פשע על שור וגו', בשירו הוא מראה את פרנסתו שיש לו בהרחבה, בשור בחמור ובצאן, עד שאינו מצניע [את טרפו], ומודה בזה על המקצת עכ"ל המלבי"ם.

והריעב"ץ ז"ל בפי' 'זמרת הארץ' כתב וז"ל, זאב אומר על כל דבר פשע, מודה ומעיד שעתיד ליתן דין וחשבון ממה שעשק וטרף שלא כדין, וכן איתא במדרש רבה (בסוף פרשת בראשית) שאפילו זאב וכלב עתידין ליתן דין וחשבון עיי"ש עוד.

ובפי' 'פי אליהו' כתב, זאב אומר על כל דבר וגו', אפשר לומר כוונת שירתו, באשר שאין בכל החיות שטורף ואוכל כל דבר מה שימצא, הן בשדה והן בבית, כמו הזאב שטורף ואוכל ותמיד הוא רעב למצוא אוכל לנפשו, כמו שאמרו במדרש (עה"פ בראשית מט,כז) בנימין זאב יטרף, מה הזאב טורף יותר מכל החיות וכו', וגם בגמרא במקומות רבים שהזאב רגיל לטרוף יותר מכל החיות. לזה כוונת שירתו כמודה על חטאו שהוא נעשה כטבע אצלו, ולכן 'על כל דבר פשע על שור על חמור על שיה וגו' ישלם שנים לרעהו', שנענש כמה פעמים שבא אריה ושאר חיות וטורפין אותו, [ומתקיים בו] על דאטפת אטפוך עכ"ל 'פי אליהו'.

ואני הקטן בחפשי ביאור הפסוק ושייכותו להפה של הזאב האומר אותו כנראה בדרך שבח ושירה על שליחות מאת הקב"ה, ולא כמתאונן או מתוודה ומצדיק הדין על עונש המגיעו. עלה בלבי ומצאתי שכתב כבר כן יסוד הדברים בפי' 'שפתי רננות' (מובא בס' 'פרק שירה' עמ' תקי"ד, שבא הזאב להורות בדבריו כי כאשר הוא חוטף ובוזז, שליחותא דרחמנא קא עביד, דבכל עושה הקב"ה שליחותו, ואלמלא פשעיו של אדם אין חיה רעה שולטת בו ובממונו, עיי"ש עוד דבריו בדרך זו. ואומר אני כעין זה, דהנה אמרו חז"ל (פסחים דף קיח,א) אמר רב חסדא, מאי דכתיב (תהלים קל"ו)

סו ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם

הודו לה' כי טוב, הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו ואת עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה (ובמדרש תהלים שם ובילקו"ש שם היא מימרת ריב"ל). ומי הוא השליח הטוב להצלת האדם, הוא הזאב שבטריפתו נפטרו בעלים מדין שמים בגופם חלילה. ועל זה אומר הזאב בואו ונתווכחה אם טרפתי שלא בשליחות לטובה, שאם לא הרי הטריפה פשע וישלם שנים לרעהו, הוא הקב"ה.

שועל אומר: הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמיה כב, ג), שייכות פסוק זה לשועל, כתב רבנו החיד"א ז"ל בס' 'ככר לאדן' וז"ל, שועל אומר 'הוי בונה ביתו בלא צדק', לפי שהוא חריף [שכל] מאד, כמו שאמרו חכמינו ז"ל, על כן יאמרו המושלים 'משלי שועלים', הוא עצמו מודה שאם עושה שלא כדין ומרמה הבריות, עליו נאמר 'הוי בונה ביתו בלא צדק' וגו' עכ"ל החיד"א.

ובפי' 'יצחק ירנן' כתב בזה"ל, שועל הוא הפיקח שבחיות (ברכות דף סא, ב), וטבעו לדור בחרבות בתים, וזהו 'שועל אומר', כאילו מהתבוננות טבעו מזהיר ומוכיח לבני אדם 'הוי בונה ביתו' וגו', וי ואבוי להם, כי לא ידורו בהבתים, כי אם בחצי ימיהם יעזבוהו, ואני השועל אדור בהם, כי יהיו חרבים ושועלים יהיו בו עכ"ל יצחק ירנן.

ועם הקדמה זו שדרך שועל לדור בחרבות פירש גם ב'ברכת השיר' בזה"ל, השועל משונה בזה משאר החיות, שאינו חופר לעצמו מדור או קן מערה לדור בו במסתרים, רק הולך סמוך לשוב ומחפש למצוא דירה מוכנת, מערה של שרצים, ומגרש אותם ודר בדירתם, ומחמת זה הוא ניצוד, שמכינים לו מערות חפורות עם מצודות והוא נכנס וניצוד, וממנו יקח מוסר כל מסיג גבול וכו' עכ"ל 'ברכת השיר' עיי"ש.

זרזיר אומר: רננו צדיקים ביהוה לישרים נאנה תהלה (תהלים לג, א), המפרשים הסכימו שהכוונה בזרזיר זה הנזכר אחר הזאב והשועל, ל'זרזיר מתנים' הנזכר בספר משלי (ל, לא), דכתיב שם (פסוק כ"ט) שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת, (פסוק ל') ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל, (פסוק ל"א) זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו. וביארו כוונת הפרק שירה כאן על פי המפרשים (ראה מצודת דוד ומצודת ציון) בספר משלי ש'זרזיר מתנים' הוא כלב הציידים, שהוא דק במתניו כאילו חגור באזור, וירוש קל מהר לצוד חיות בבטחון גדול ומצליח בדרכו. וששם 'זרזיר' רוצה לומר 'חגור', כי בפסוק (בראשית ג, ז) ויעשו להם חגורות, תרגומו זרזין עכ"ל המצודות, וכבר כתב ככל דבריו בפי' רבנו המאירי ז"ל לספר משלי, וציין המאירי ז"ל שהוא הנקרא בלשונם ניברי"ר, ושבעלי הצייד הנכבדים לוקחים אותו

למנהיג, להוציא החיה על ידי המייתו מן החורים אשר נחבאו שם, וכשיברחו ישיגם לקלות תנועתו עיי"ש בפ"י רבנו המאירי ז"ל.

והזכירו המפרשים שטבעו שכשתופס צידו אינו נהנה באכילה מצידו, אך מביא צידו שלם לבעליו, ופירש על פי טבעו זה בפ"י 'כנף רננים' בזה"ל, היוצא מדברינו, שזה הנמצא אשר לפנינו - הוא ה'זרזיר', יעורר למשכיל לאחוז טבעו להיות במדריגת 'שרים', ולכבוש תאונת הנאת ואהבת עצמו, כי אם לאהבת אדונו ביחוד, כמו שהזרזיר כחו במתניו רודף אחר הצייד בכל השתדלות ואינו נהנה במעשהו ועבודתו כלל, כי אם מה שירצה אל אדונו, ולהראות אותות אהבתו לו בכל כחו כפי מה שהוטבע עליו, ושוכח עצמו בעת כזאת. וזהו טבע ה'שר' מבני אדם, אשר בעת עבודתו את ה' ישכח עצמו לגמרי, והוא אז כצבא המרום במרום (מלשון הכתוב בישעיה כד, כא). וזהו 'זרזיר אומר', כלומר מעורר על ידי טבעו ועבודתו את אדונו, כאילו אומר 'רננו צדיקים בה' - אשר ימלא משאלותיכם ובא יבוא ברנה לישא אלומות תקותם בעולם הבא, ולא יאות להם ההלול, כי מי לא ידרוש טובת עצמו. אולם 'לישרים נאוה תהלה', אשר הם בטלים לרצון ה' ושוכחים טובת עצמם בעת עבודתם עכ"ל 'כנף רננים' עיי"ש.

עֲכָבֵר אֹמֵר: אֲרוּמָמֵן יְהוָה כִּי דְלִיתָנִי וְלֹא שִׁמַּחַת אֵיבִי לִי (תהלי' ל, ב),

וְהַחֲתוּל אֹמֵר [פ"י שאומר לעומתו של העכבר]: אִם תִּגְבִּיָה כְּנֶשֶׁר וְאִם בֵּין כּוֹכְבִים שִׁים קִנְךָ מִשֵּׁם אֲוִרִידֵךְ נָאִם יְהוָה (עובדיה א, ד). וְכַשְׂמַגִּיעוּ אֹמֵר הַחֲתוּל: אֲרָדוּף אֲוִיבִי וְאֲשִׁיגֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כְּלוֹתֵם (תהלים יח, לח).

וְהַעֲכָבֵר אֹמֵר: וְאַתָּה צָדִיק עַל כָּל הַבָּא עָלַי כִּי אָמַת עֲשִׂיתָ וְאִנִּי הַרְשָׁעִיתִי (ראה בס' נחמיה ט, לג בלשון רבים). [נוסחא אחרינא שהיה להמבי"ט ז"ל שהעכבר אומר: צָדִיק אַתָּה יְהוָה וְיִשְׂרָאֵל מְשֻׁפָּטִיךָ (תהלים קיט, קלז)].

ביאור אמירת העכבר, שכדי להנצל צריך הוא להחביא עצמו במקומות גבוהים, ש'דליתני' פירושו הגביהתני, וכמו שמפורש זאת בדברי החתול אליו 'אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה'". וגם מה שהחתול קורא את העכבר 'אויבי', מובן עם מה דאיתא במס' הוריות (דף יג, א), שאלו תלמידיו את רבי אלעזר, מפני מה הכלב מכיר את קונו וחתול אינו מכיר את קונו, אמר להם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח [כדאיתא בברייתא שם להלן], האוכל עכבר עצמו על אחת כמה וכמה. שאלו תלמידיו את רבי אלעזר, מפני מה הכל מושלים בעכברים, [אמר להם] מפני שסורן רע. מאי היא, רבא אמר אפילו גלימי גייצי, רב פפא אמר אפילו שופתא מרא גייצי עד כאן הגמרא. ופירש רש"י וז"ל, מפני מה הכל

סח ברכת פרק שירה - פרק חמישי אברהם

מושלין בעכברים, כלומר מפני מה ניתנה מפלה יתירה לעכברים שנרדפין תדיר תדיר. אמר להם מפני שסורן רע, שיצר לבם רע הוא יותר מדאי. מאי היא, היכי הוי סורן רע. אמר רבא אפילו גלימי, דלאו מאכל ולית בהו הנאה אפילו הכי גייצי להו. גייצי, נושכין. שופתא, ביתד של מרא דעץ הוא, גייץ [נושך] עכ"ל רש"י.

והנה מכלל הדברים הנאמרים בגמרא שם, יוצא דהגם שנתמנה החתול על אכילת העכברים, מכל מקום לאויבים הם לו במה שנגרם לו מדת השכחה, ובזה הוא החתול ידוע ללעג ולקלס. ומעתה מאד עמקו דברי החתול בשירתו באומרו 'ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם', כלומר שלא יניח מהם ומבשרם - כדי שלא יביאו מחלות לאדם חלילה כידוע, - הגם שיצא שכרו בהפסדו שגורם מדת השכחה לעצמו. ושוב ראיתי שביסוד הדברים שעל כן קורא החתול את העכבר 'אויבי', משום שגורם לו שכחה עם מה שהוא אוכלו, הרגיש כבר בפיו 'שם משמעון' שהובא בס' 'פרק שירה' (עמ' רע"ג) עיין שם.

ובמה שאמרו במס' הוריות שסורן של העכברים רע, מובן ענין 'ואני הרשעתי' שאומר העכבר, ונוסיף להביא מה שכבר ציין הריעב"ץ ז"ל על זה להירושלמי (בבא מציעא פ"ג הל' ה') תמן אמרין אילין עכברייא רשיעיא, כד חמיין פירי סגיין קריין לחביריהון ואכלין עמהון, דהני עכברי רשיעי נינהו, והובא הירושלמי בתוס' שם (בבא מציעא דף מ,א). וטעם זה שהעכברי מוסיפין מעצמם בגזילת אנשים, שייך גם על הנוסחא שעכבר מצדיק הדין על עצמו באמירת 'צדיק אתה ה' וישר משפטיך'.

פרק שישי - שיר השרצים

שָׂרָצִים אֹמְרִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֵשְׂיוּ בְּנֵי צִיּוֹן יִגִּילוּ בְּמַלְכָם (תהלים קמט,ב), [נוסח אחר: יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו (תהלים קד,לא)].

יש מפרשים (פי אליהו, יצחק ירנן ועוד) שהביאו על פסוק שירת השרצים 'ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם', את מה דאיתא במדרש רבה פרשת שמיני (פי"ג,ג - ושם מוזכר השכר לעתיד לבוא על המנעות מאכילת נבילות, ושכר על המנעות גם משקצים ורמשים איתא רק בקהלת רבה עה"פ (קהלת א,ט) מה שהיה הוא שיהיה), רבנן אמרין, לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מוציא כרוז ומכריז ואומר, כל מי שלא אכל בשר חזיר מימיו יבא ויטול שכרו, והרבה מאומות העולם שלא אכלו בשר חזיר מימיהם והם באים ליטול שכרן. באותה שעה הקב"ה אומר נשתכרו אלו שני עולמות, לא דיין שאכלו עולמן אלא הם מבקשין לאכול עולמן של בני. עוד באותה שעה הקדוש ברוך הוא מוציא כרוז פעם שניה ומכריז ואומר, כל מי שלא אכל בשר נבלות וטרפות שקצים ורמשים, יבוא ויהנה מסעודת לויתן, [והגויים] אם לא אכל משלו אכל משל חבירו עכ"ל הקהלת רבה. ובילקוט שמעוני בפר' שמיני (סי' תקל"ו) מסיים בזה בזה"ל, באותה שעה הן נוטלין איפופסין שלהן, שנאמר (ישעיה סו,יז) אוכלי בשר החזיר והשקץ ועכבר יחדיו יסופו נאם ה' עכ"ל הילקוט שמעוני.

ובמדרש תהלים עה"פ (תהלים יח,ח) ותגעש ותרעש הארץ איתא, אליהו זכור לטוב שאל את רבי נהוראי, מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים, אמר ליה בשעה שהבריות חוטאין, מיד הקדוש ברוך הוא מביט בהן ואומר, מה הללו שאין בהן צורך אני מקיימן, אלו שיש בהן צורך שכיון שהן חוזרין הרי הן כצדיקים גמורין על אחת כמה וכמה. אמר ליה עוד אלו יש בהן צורך, זבוב לצרעה, פשפש לעלוקה, נחש לחפפית, שבלול לחזזית, סממית לעקרב עד כאן המדרש, וכך איתא גם בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב). ועם מדרש זה פירש ב'ישיר משה' שזהו שאמר 'שרצים אומרים', כי על ידם 'ישמח ישראל בעושיו', כי אפילו אם יחטאו, יתקרב דעתו של הקב"ה לטובה על ישראל על ידי קיום שרצים.

ובמס' בבא מציעא (דף סא,ב) איתא, תנא דבי רבי ישמעאל, אמר הקב"ה, אלמלא (לא) העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים דיי.

ובענין 'בני ציון יגילו במלכם' שבשירת השרצים, אפשר לרמז מה דשנינו במסכת אבות (פרק ה' משנה ה') ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, הגם שיש לנחש ולעקרב שיר לחוד, ובאמת אפשר לפרש שכוונת המשנה לכל השרצים, ונזכר רק החידוש, שאפילו נחש ועקרב המצויים שם בחום לא הזיקו. ומצאתי סמך לדבריי שכוונת המשנה שניצלו מכל השרצים, ממה שכתב בפ' רבנו יצחק ב"ר שלמה ז"ל שם, לרמוז את הנס הזה הנעשה בירושלים 'שלא הזיק נחש ועקרב בירושלים', שלכך נקראת ירושלים (ישעיה כב,ב) 'קריה עליזה', שמשמרת יושביה מכל פגע רע עכ"ל.

ע ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם

ועל הנוסחא אחרינא, ששרצים אומרים 'יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, ראוי להביא מה דאיתא במדרש 'סדר רבה דבראשית' הנדפס ב'בתי מדרשות' (בסי' ט"ו), בשביעי ישב הקב"ה על כסא שמחה והעביר לפניו שר של מים בשמחה גדולה, שר של נהרות בשמחה גדולה, וכו', שר של רמשים בשמחה גדולה, שר של חיות בשמחה גדולה, שר של בהמות בשמחה גדולה, שר של דגים בשמחה גדולה, שר של חגבים בשמחה גדולה, שר של עופות בשמחה גדולה, והיו כולם עומדים בשמחה גדולה במעין של שמחה ומשמחים ומרקדים ומרננים ומקלסים לפניו בכל מיני קילוס וכל מיני זמר שבח והלל, והיו מלאכי השרת פותחים את פיהם ואומרים 'יהי כבוד ה' לעולם' וכולם עונים אחריהם 'שמח ה' במעשיו' עיי"ש עוד במדרש.

אֱלִים [פי' החזקים והגדולים] שְׁבַשְׂרָצִים אֹמְרִים: אֲשַׁתֵּךְ כְּגֹן פְּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתְךָ בְּיִנְךָ פְּשַׁתְּלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשַׁלְּחֲנֶךָ (תהלים קכח,ג). [ויש שגירסתו בשירת 'אֱלִים שְׁבַשְׂרָצִים' את הפסוק הנ"ל בסתם שרצים: יְשַׁמַּח יִשְׂרָאֵל בְּעֵשְׂוֹ בְּנֵי-צִיּוֹן יִגְּלוּ בְּמַלְכָם (תהלים קמט,ב)]. המפרשים ביארו ענין שירת השרצים החזקים והגדולים את הפסוק הזה, שרומזים הם ברכה לפרות ולרבות הרבה בכרס אחד בבריאות כמוהו, דאיתא במכילתא (בפר' בא ובפר' בשלח) ובמדרש רבה בפרשת שמות עה"פ (שמות א,ז) ובני ישראל פרו וישרצו, שבמצרים היתה אשה אחת יולדת ששה בכרס אחד - כדרך השרצים. ובילקוט שמעוני שם איתא בזה"ל, ובני ישראל פרו וישרצו, אם לגדול שבשרצים את מדמה אותם הדא עכברא ילדה שיתא, וכו', הדא הוא דכתיב 'ובני ישראל פרו וישרצו'.

נַחֲשׁ אֹמֵר: סוֹמֵךְ יְהִנֶּה לְכָל הַנּוֹפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים (תהלים קמה,ד), ענין פסוק זה לנחש פשוט הוא, והביאו ממסכת ברכות (דף יב,ב) רב ששת כי כרע כרע כחזרא כי קא זקיף זקיף כחיויא, ופירש רש"י שם, זקיף כחיויא, בנחת ראשו תחלה ואחר כך גופו, שלא תיראה כריעתו עליו כמשוי. כחויא, כנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחלה ונזקף מעט מעט עכ"ל רש"י.

הרב המבי"ט ז"ל כתב בזה"ל, נחש אומר סומך ה' לכל הנופלים וגו', מפני שהנחש נתקלל על שהסית את חוה, ונאמר לו (בראשית ג,ד) על גחונך תלך ועפר תאכל כל ימי חיך, הוא מצדיק עליו את הדין כי מאת ה' היתה לו שנפל ונכפף בארץ על חטאו, ואפילו מדת הרחמים על שם ההו"ה לא הספיקה להקל עליו הנפילה והכפיפה לעוצם פשעו. והספיקה מדת הרחמים לסומכו בעת נפילתו שלא יתנגע, וגם אחר שנכפפה קומתו שיוכל ליזקף בהליכתו וברחו מבני אדם הבאים לרצץ את מוחו, כמו שכתוב (בראשית ג,טו) הוא ישופך ראש עכ"ל המבי"ט ז"ל.

ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם עא

במדרש תהלים (מזמור א') איתא 'לא כן הרשעים' זה נחש, 'על כן לא יקומו רשעים במשפט', אמר ר' לוי הכל מתרפאין לעתיד לבא חוץ מן הנחש והגבעונים, נחש שנאמר (ישעיה סה כה) ונחש עפר לחמו. ובמסכת יומא (דף עה,ב) איתא על הפסוק הזה 'ונחש עפר לחמו', ר' אמי ורבי אסי, חד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר, וחד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר.

והנה הריעב"ץ ז"ל בפיו 'זמרת הארץ' הוקשה לו, דמשירת הנחש פסוק זה משמע שיש תקומה למפלתו, והלא אמרו חז"ל שלעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מן הנחש, שנאמר 'ונחש עפר לחמו' עיי"ש בדבריו. אך אפשר לומר שרק על לשונו נגזר שלא יתרפא לעולם, שבלשונו היה עיקר חטאו בהחטאת חוה באכילה מעץ הדעת, שאמר דלטוריא על בוראו, כדאיתא בבראשית רבה שם. ואפשר לדקדק כן שעל לשונו היא הקפידא שלא יתרפא לעתיד לבוא, ממה דאיתא במסכת ערכין (דף טו,ב) אמר ריש לקיש, מאי דכתיב (קהלת י,יא) אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, לעתיד לבא מתקבצות כל החיות ובאות אצל נחש ואומרות, ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך עיי"ש בגמ'.

וגם אפשר לחלק כן על פי מה שכבר כתבתי ב'ברכת אברהם' בפרשת בראשית (אות ח') שבפיו רבנו בחיי ז"ל והחיד"א ז"ל בס' 'חומת אנך' בשם רב קדמון ז"ל כתבו, שלאשר בפסוק (דברים טז,ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, איתא במס' ברכות (דף יב,ב) מחלוקת חכמים עם בן זומא, ולדעת החכמים הפירוש של 'כל ימי חיך', להביא לימות המשיח, שגם אז יזכירו את יציאת מצרים עיי"ש. אם כן מובן שהכתוב הנאמר בקללת הנחש 'כל ימי חיך', רומז שגם לימות המשיח אינו מתרפא, שכבר ראינו במס' ברכות ש'כל ימי חיך' הכוונה לכלול את ימות המשיח עיי"ש בדבריהם. ולכאורה הכתוב 'כל ימי חיך' בנחש, הולך יותר על קללת 'ועפר תאכל כל ימי חיך' הכתוב סמוך לו, כי קללת 'על גחונך תלך' - הכתובה מקודם, היא הרי פועל יוצא מקציצת רגליו, וודאי שממילא כל ימי חייו יהיה כן, מה שאין כן ענין מאכלו וטעם של מאכלו יכול לשוב ולהשתנות בחייו, לולא שנגזר על זה 'כל ימי חיך', ומעתה זכינו ליישב קושית ריעב"ץ, אשר הקשוה עוד מפרשים.

ושוב ראיתי שבפיו 'מספרים תהלות ה'" (מנטובה תכ"א ומובא בס' פרק שירה עמ' ר"ל) הרגיש שכשנזכר פגמו של הנחש שישאר גם לעתיד, לא נזכר אלא אכילת העפר, ובהיות כי אז יהיה מתוקן במעשיו שלא ירע ולא ישחית עוד, לכן בוטח הוא בחסד ה' שיתוקן קומתו כדאמרן עיי"ש עוד.

עֲקָרְב אֹמֵר: טוֹב יְהוָה לְכָל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו (תהלים קמה,ט), מה נפלא להביא כאן מה דאיתא בספר הזהר הק' בפרשת אמור (דף קז,א), פתח [רבי

עב ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם

שמעון] ואמר (בראשית א, לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, 'וירא אלהים את כל אשר עשה' סתם, אפילו נחשים ועקרבים ויתושים, ואפילו אינון דאתחזון מחבלי עלמא, בכולהו כתיב 'והנה טוב מאד', כולהו שְׁמַי עֵלְמָא' מְדַבְרֵי [פי' מנהיגי] עלמא ובני נשא לא ידעי. עד דהוו אזלי חמו חד חוּיא [פי' נחש] מדבר קמייהו וכו', קרא עליה (תהלים צא, י) לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך, ובכולא עביד קודשא בריך הוא שליחותא דיליה, ולית לן לאנהגא קלנא בכל מה דאיהו עבד, ועל דא כתיב (תהלים קמה, ט - הפסוק שאומר העקרב) טוב יי' לכל ורחמיו על כל מעשיו, וכתוב (תהלים שם פסוק י) 'יודוך יי' כל מעשיך עכ"ל הזהר.

והנה אמרו בגמרא (שבת דף עז, ב) אימת סממית על העקרב, ופירש רש"י ז"ל שסממית זו הוא עכביש שנכנס באוזנו של העקרב, (וראה מה שכתבנו לעיל בשירת 'שממית'), אך אין משמע ששירת העקרב היא בקשה לנפשו להנצל מן הסממית, וגם שאם כך היה לרמוז בקשה כזו לשאר הדברים הנזכרים בגמ' שם, אימת מפגיע על ארי, אימת יתוש על הפיל, אימת סנונית על הנשר, אימת כילבית על לוינתן. וראה בפ' הריעב"ץ ז"ל, שהשתמש בגמ' זו בדרך רמז שמדת הדין כלול ברחמים.

ובענין שדוקא העקרב הוא שאומר פסוק זה 'טוב ה' לפל ורחמיו על כל מעשיו', ולא שאר משמשים הנראים לנו כמזיקים בלבד ולא כשמשים הנשלחים לדרך משמים, ומשמע שחש העקרב על ענין זה שצריך להיות טוב לבריות ורחמן על הברואים, לא אמנע מלהביא מה דאיתא במדרש 'כתפוח בעצי היער' (הנקרא כן על שם פסוק שבתחילתו), והוא מה שהראו מלאכים למשה רבינו ע"ה בגן עדן ובגיהנם (באוצר מדרשים עמ' רס"ד טור א'), ואיתא שם בזה"ל, והלך משה למקום אחר [בגיהנם] וראה שני רשעים נופלים, ושני עקרבים דבוקים בהם, כל עקרב ועקרב יש לו שבעים אלף ראשים וכו', שאל משה למלאך מה מעשיהם של אלו [שני האנשים], אמר לו הם האוכלים ממון ישראל, והמלבין פני חברו ברבים, והמטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים, ומוסרים בני ישראל או ממונם ביד גוים עכ"ל המדרש.

שְׁבֻלוּל [הוא 'חומט'] **אומר: כמו שְׁבֻלוּל תָּמַס יְהִלְךָ נֶפֶל אֶשֶׁת בַּל חָזוּ שְׁמֵשׁ (תהלים נח, ט),** החומט נזכר בתורה בפרשת שמיני (ויקרא יא, ל) והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת, אלה הטמאים לכם בכל השרץ. ואונקלוס תרגם וחמטא, ובתרגום יונתן שבחומשים מתורגם וקיצונא, אולם צ"ל 'וקיצוצא', וכאשר מובא בס' הערוך ע' 'קץ', וכך הוא לנכון בתרגום יונתן מכת"י ותרגום ירושלמי כת"י. ובנוסף בס' הערוך בשפת אשכנז, ובחומש בית יהודה, כתבו שהוא הנקרא (שנעקע).

במסכת מועד קטן במשנה (דף ו, ב) איתא צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית, ומפרש בגמ' מאי אישות, אמר רב

ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם עג

יהודה, בריה שאין לה עינים. אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא, כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. ופירש רש"י, בריה שאין לה עיניים, וחופר בקרקע. מאי קרא, דאישות בריה שאין לה עיניים. דכתיב 'כמו שבלול תמס יהלך', שבלול שקורין לימצו", תמס יהלך, כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו רירות נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת, תמס כמו ונמס. 'נפל אשת בל חזו שמש', כלומר כך אישות נופלות פתאום לארץ ומתים, דלא חזו [שמש] עכ"ל רש"י.

ובבראשית רבה (פנ"א, א) איתא עה"פ (בראשית יט, כד) וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו', כתיב (תהלים נ"ח) כמו שבלול תמס יהלך וגו' בל חזו שמש וגו', כהדין כיליי סיליי לימצא, כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה, כאישית זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר עד כאן המדרש.

ובדרך לימוד מוסר מאמירת השבלול, כתב בפ"י 'ליקוטי אמרים' בזה"ל, חומט הוא שבלול, כלומר [ואומר בפסוקו] אף על פי שאני שפל בברואים שבעולם, שדוד המלך ע"ה קילל את הרשעים שידכו כמו שבלול תמס, ואף על פי כן משמח השבלול את עצמו ומהלל להקב"ה על שבראו כרצונו. וכן בני אדם, אף על פי שנמצאו שפלים מחמת חטאתם, אף על פי כן ברוב חסדו ומטיב לרעים ולטובים ומגביה שפלים ורוצה בתשובתן, שנאמר (תהלים נא, יט) זבחי אלקים רוח נשברה, לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה עכ"ל 'ליקוטי אמרים'.

ואם תשאל למאי יש נברא זה בעולם, כבר אמרו חז"ל (שבת דף עז, ב) אמר רב יהודה אמר רב, כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה, ברא שבלול לכתית וכו', ופירושו להניחו על מכה, ועיין שם בגמ' אופן משיחתו.

נְמִלָּה אוֹמֶרֶת: לֵךְ אֶל נְמִלָּה עֲצַל רְאֵה דַרְכֶיהָ וַחֲכָם (משלי ו, ו), [נוסח אחר: **נִתֵּן לָחֶם לְכֹל בֶּשֶׂר פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ (תהלים קלו, כה)],** רבי יוסף אלבו ז"ל בספר 'העיקרים' (שונצינו שנת רמ"ה, מאמר שלישי פרק א') שבגירסתו שני הפסוקים, כתב לבאר הלימוד המוסרי משניהם בזה"ל, הלימוד מהנמלה 'חריצות' וריחוק מגזל, וכן אומר נמלה מה היא אומרת 'נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו', ורוצה לומר כי כשיסתכל האדם בנמלה, שהיא בריה קטנה, ו'תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה' (משלי פרק ו' בהמשך הענין), ילמד מידת החריצות, ויבין כי ה' 'נותן לחם לכל בשר' ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא, בשנתן בהם טבע לבקש טרפם בעת הראוי ומדְבַר הראוי, ולכן האדם אחר שנתן בו מדע והשכל, צריך שישתדל בהשגתו ולא יתרושל בזה, כי (משלי י, כב) ברכת ה' היא תעשיר למכינים עצמם לקבל אותה. כמו שאמרו חז"ל עה"פ (דברים יד, כט) למען יברכה ה' אלקיך [בכל מעשה ידך

עד ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם

אשר תעשה], יכול יושב ובטל, תלמוד לומר 'בכל מעשה ידך אשר תעשה'. וכדי שלא יאמר אדם, אחר שהדבר תלוי בהשתדלותי, אגנוב או אעשוק כאשר תשיג ידי, אמרו חז"ל 'למדנו גזל מנמלה', כי הנמלה לעולם לא תגנוב ולא תגזול, ולא תקח דבר ממה שזכתה בה חברתה, עד שניסו המנסים וכו', ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי ו' ו-ז) לך אל נמלה עצל, ראה דרכיה וחכם, אשר אין לה קצין שוטר ומושל, רוצה לומר שאין לה קצין שוטר ומושל שיענישנה על הגזל, ואף על פי כן תזהר ממנו ותשתדל להכין בקיץ את לחמה במזולת גזל עכ"ל ספר העיקרים'. ובענין זה בדרך הלימוד מהנמלה, פירשו עוד מפרשים, ראה בס' 'הכל ישבחוך' וס' 'פרק שירה'.

עֲכָבֵר אֹמֵר: וְאַתָּה צָדִיק עַל כָּל הַבָּא עָלַי כִּי אָמַת עֲשִׂיתָ וְאָנִי הַרְשָׁעִיתִי,
(בנחמיה ט, לג כתוב בלשון רבים), ראה ביאור שירה זו לעיל בשירת חתול - עכבר.

חֲלֹדָה אֹמֶרֶת: כָּל הַנְּשָׁמָה תְהַלֵּל יְהוָה הַלְלוּיָהּ (תהלים קנו), הרב המב"ט ז"ל כתב בזה"ל, חלודה אומרת 'כל הנשמה תהלל יה הללויה', לא אמר 'החולד' שהוא מוזכר בתורה [(ויקרא יא, כט) וזה לכם הטמא החולד והעכבר], אלא 'חולדה' נקבה אומרת, - על הנשמה שהיא לשון נקבה, שהיא להלל לפני ה', שתשש כחה להלל את שם השם השלם עכ"ל המב"ט ז"ל.

והנה אמרו חכמינו ז"ל (חולין דף קכז,א) תנו רבנן כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה, אמר רבי זירא מאי קראה, [שמעו זאת כל העמים] האזינו כל יושבי חלד (תהלים מט, ב). ופירש רש"י, יושבי חלד, יושבי הארץ שהוא מקום מיושב לחולדות עכ"ל. והנה על פי לשון הכתוב 'האזינו כל יושבי חלד', אומרת החולדה בשירתה 'כל הנשמה תהלל יה'.

והמפרשים הביאו בביאוריהם בדרך דרוש את מה דאיתא במסכת פסחים (דף קיח, ב) אמר רבי שמעון בן לקיש, מאי דכתיב (תהלים קיג, ט) מושיבי עקרת הבית, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם, שמוני בניך כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים. ופירש הרשב"ם ז"ל וז"ל, אמרה כנסת ישראל, הזקנים והחשובים שבהן אמרו על שאינם חשובים כל כך, כדמשמע 'אם הבנים', שהאם צועקת על הבנים ששמוה עקרת הבית. שמוני בניך, מרוב חטאתם בגלות. כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים, והיינו עקרת הבית עכ"ל הרשב"ם.

והנה על משקל טענת הזקנים והחשובים שנעשו פחות חשובים והם רק כחולדה, אומרת להם החולדה עצמה, אף על פי כן טוב להודות לה' ולזמר לשמו עליון, כי 'כל הנשמה תהלל יה הללויה', בכל מדה ומדה שמווד הוא לך תהלל ותשבח לו. ובדרך שכתב רש"י ז"ל עה"פ (דברים ו, ה) ובכל מאדך, בכל מדה ומדה שמווד לך בין במדה

ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם עה

טובה בין במדת פורענות, וכן דוד הוא אומר (תהלים קטז, יג) כוס ישועות אשא וגו' (שם) צרה ויגון אמצא וגו' עכ"ל רש"י שם. וכך נפרש 'כל הנשמה' - נשמה כל שהיא גם תהלל יה הללויה.

ושוב ראיתי שבפי' פי אליהו דרך בדרך כעין זו, שאחר שהביא את הגמ' בפסחים ודברי הרשב"ם שם הנ"ל, פירש שאף על פי כן יתקיים אחר כך שמחה הללויה, רצונו לומר דאף שבגלות זה יצעקו על מה שהם כחולדה הדרה בעיקרי בתים, להיות דמומה עולה ודמומה יורדת, אבל לעתיד יהיה (ישעיה לה, י) ששון ושמחה ישיגו בהללויה, שיאמרו 'כל הנשמה תהלל יה הללויה' עכ"ל פי אליהו ע"ש.

כְּלָבִים אוֹמְרִים: באו נְשַׁתְּחוּהָ וְנִכְרְעָה נְבִרְכָהּ לִפְנֵי יְהוָה עֲשֵׂנוּ (תהלים צה, ו), ברור שהכוונה הפשוטה כאן היא שה'כת של כלבים' אומרים כולם ביחד 'באו נשתחוה ונכרעה ונברכה לפני ה' עושינו', שכן דרכן להיות בחבורה, וכלשון הבראשית רבה (פפ"ד, ה) ראה כת של כלבים.

בפי' 'שם משמעון' (מובא בס' 'פרק שירה' עמ' תקל"ז) כתב דיש לדקדק דיותר היה שייך להם לומר את הפסוק (שמות יא, ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, שנזכרו בשם בפסוק זה עי"ש. ולכאורה שכח פסוק מפורש (משלי כז, ב) יהלך זר ולא בפיק, וזה כולל אפילו את הכלב. (ואולי הכלב ציידים הנקרא 'זרזיר מתניים' שאומר בשירתו את הפסוק 'רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה', מתכוון הוא לכלול בשירתו תהלה לכלבים שהיו בפתחי מצרים ולא חרצו לשונם רק שתקו, ואומר עליהם שלסוג כלבים ישרים אלו נאווה תהלה, כי בידועו ומכירו קא מיירי). ובאמת כבר כתבתי כמה פעמים שנראה לי שפסוקי 'פרק שירה' אינם שבח על מה שהיה עם חיה או עוף פלוני פעם ואפילו בענין נסים שנעשו לישראל ולעולם כולו, רק דבריהם דברי שבח על ההוה וגם על העתיד הטמון עתה בההוה.

וברם מצאתי בחומש תורה שלמה בפרשת בא' שם (אות ל"ה) שמהר"ש שבזי ז"ל בס' חמדת ימים שם מביא מאמר חז"ל בזה"ל, מה הטעם כשחמור נוער כלב צועק, אלא שיש מריבה ביניהן, כלב אומר לחמור גדול אני ממך, ששיבחני הכתוב ואמר 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו'. אמר החמור, גדול אני ממך שסייעתי לישראל בצאתן ממצרים, וכתוב (שמות לד, כ) ופטר חמור תפדה בשה עכ"ל המדרש, וסיום דברי החמור שכתוב 'ופטר חמור תפדה בשה', אולי רוצה לומר שבגופו יש שורש קדושה שיכול לחול בפדייה על שה, שהוא בהמה טהורה וקרב על גבי המזבח. מה שלא ניתן שכר כזה לכלב, ואדרבה כתוב לגבי ההקרבה במזבח (דברים כג, יט) לא תביא וגו' ומחיר כלב בית ה' אלהיך וגו' כי תועבת וגו'.

ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם

בספר העיקרים (לרבי יוסף אלבו ז"ל, מאמר שלישי פרק א) כתב לבאר בזה"ל, הלימוד מכלבים, להודות להקב"ה על כל הטובה, וכן אמר 'כלבים מה הם אומרים בואו נשתחוה ונכרעה' וגו', ורוצה לומר כי ממה שהכלב מכיר את קונו ואת המטיב לו (כדאיתא בהוריות דף יג,א), והוא נכנע תמיד לפניו, ומחזיק לו טובה בכל יכלתו מאשר בידו לעשות. יש לקחת מוסר השכל, להודות לאל על כל הטובה שהוא מטיב לנו, וזן ומפרנס אותנו ולהשתחוות לפניו, ולעבוד עבודתו מאשר תשיג ידנו, כעל כל אשר הוא גומל לחייבים טובות, ושלא נהיה כפויי טובה **עכ"ל** ספר העיקרים.

הרב המב"ט ז"ל גרס כאן **כלב** אומר 'בואו נשתחוה ונכרעה נברכה' וגו', והבין שהכוונה לכלב יחיד, ולכן פירש את לשון בואו נשתחוה וגו' שקורא הכלב לבני אדם שיתלוו אליו, כי הוא לבדו אינו ראוי, ולכן אמר **נשתחוה** - שהיא בפישוט ידיים ורגלים, ואחר כך יזכה לקום מהשתחויה - ולהיות **בכריעה** לפני ה', ואחר כך יזכה יותר - לקום על רגליו אלא **שיעמוד בכריעה** לפני ה' [וזוהו 'נברכה'], - שיזכה לשחר פניו, כי בצלם אלהים עשה את האדם, וזהו 'עשנו' בצלמו ודמותו **עכ"ל** המב"ט.

ובפי' 'פי אליהו' כתב (באופן השני), דנראה לפרש על פי מה שאמרו חז"ל (בבא קמא דף ס,ב) כלבים משחקין אליהו הנביא בא לעיר, וכו' ובבוא אליהו הנביא בגאולה העתידה, אז יקויים מאמר הנביא (ישעיה סו,כג) יבא כל בשר להשתחות לפני אמר ה'. ובזה יובן שירת הכלבים, שכשהם רואים את אליהו הנביא בא לעיר, סוברים הם שהוא בא לבשר את הגאולה, ולכך הם משחקין ואומרים 'בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושינו', שבוודאי יהיה זמן הגאולה ויקויים יבוא כל בשר להשתחות לפני ה' **עכ"ל** 'פי אליהו' (לסיים פירושו בדבר טוב, וזכה שבשמו 'אליהו').

ובדרך חידוד אפשר להוסיף על דברי הרב 'פי אליהו' ולרמוז ענין שירתן זו, עם מה דאיתא **בבראשית רבה פר' וירא (פנ"ו,ב)** המתים אינן חיינן אלא בזכות השתחויה, שנאמר 'באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושינו'. והנה הכלבים הם הנמצאים ומרגישים בזמן שהגיע מלאך המות ליטול נשמת החי ולהמיתו, כדאיתא במס' בבא קמא (דף ס,ב הנ"ל) תנו רבנן, כלבים בוכים מלאך המות בא לעיר, כלבים משחקים אליהו הנביא בא לעיר, ואומרים הם בפסוק זה שיזכה המת לקום בתחיית המתים מכח הזכות הכתובה בפסוק זה, בבוא אליהו הנביא. (ומה דאיתא בשמות רבה בפר' משפטים פל"א,ט, מה הכלבים אחד נובח וכולם מתקבצים ונובחים על חנם עיי"ש במדרש, כמובן שאין זה שייך לשירתן שירת כת כלבים, רק כדוגמא בלבד לדרכם).

והנה הרב 'פי אליהו' מבין את סיבת ה'כלבים משחקין' בזמן שאליהו הנביא בעיר, שזה מצד הטוב רואי שבהן, וזה דלא כמו שהבין מהר"ר ברוך מקאסוב ז"ל בס'

ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם עז

'נחמד ונעים' בסוף הספר ב'קצורי דרשות' שכתב וז"ל, כלבים משחקים אליהו בעיר, כי אליהו עולה ב"ן והכלבים עזי נפש הם ב"ן דקליפה, כי כלב גימטריא ב"ן, וב"ן דקליפה יונק מב"ן דקדושה שהוא אליהו, ולכן משחקים ושמחים משום שניתן להם חיות, שהוא נבלה שהוא אור הנובל מקדושה עכ"ל ס' נחמד ונעים. ולכאורה אין הכרח לדבריו, וגם הריעב"ץ ז"ל כאן בפ' 'זמרת הארץ' כתב בתוך דבריו בזה"ל, וכשבא אליהו ז"ל לעיר שוחקים, שהוא מרכבה לשם ב"ן, ובו אחיזת כלב דקדושה, והם עמי הארץ שנמשלו לכלבים ברעיא מהימנא ובתיקונים בכמה מקומות עיי"ש בדברי הריעב"ץ. ואוסיף להעיר דהנה אליהו הוא פנחס המקנא עם עזות דקדושה, והכל"ב עז הפנים הוא המשחק בבואו לעיר. ואנחנו לא נדע לאן נטה את אוזני הכלב בהרגשתו ובשירתו זו, גם אם נשמע בחלון בחצות לילה כל"ב ראשי תיבות לשכון כבוד בארצנו - מיציאת מצרים ועד ביאת אליהו הנביא בגאולה השלימה.

שוב ראיתי את דברי רבנו האר"י ז"ל (בטעמי המצוות פר' ואתחנן) וז"ל, ענין פרק שירה שצריך אדם לומר בכל יום מה ענינו, האומרים שאת פסוקי 'פרק שירה' אומר השר הממונה עליהם בשמים וכו' (ראה כל דבריו בזה בביאורנו ב'פתיחה'). ואמנם מציאות שיר כלבים שאומרים פסוק באו נשתחוה וגו', סוד הדבר כי כל"ב גימטריא שם ב"ן דהה"ן, וכו' וכו', וסיים האר"י ז"ל בזה"ל, והכלבים עזי נפש, כי אף על פי שהם מסוד הנפש שהוא שם ב"ן, מכל מקום הם עזים מצד הקליפה, והם נמשכים מצד אותו הנפש העשה שבקליפת העשיה, וזהו והכלבים עזי נפש עכ"ל האר"י ז"ל.

ובמסכת ביצה (דף כה,ב) איתא, תנא משמיה דרבי מאיר, מפני מה ניתנה תורה לישראל, מפני שהן עזין. תנא דבי ר' ישמעאל, מימינו אש דת למו (דברים לג,ב), אמר הקב"ה ראויין הללו שתנתן להם דת אש. איכא דאמרי דתיהם של אלו אש, שאלמלא (לא) נתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בפניהם, והיינו דאמר רבי שמעון בן לקיש שלשה עזין הן, ישראל באומות, כלב בחיות וכו' עד כאן הגמרא. והנה מה נפלא שאת ספר התורה ותפילין ומזוזות שנצטוו בהם כדי לשעבד את הגוף עם הלב והמוח לעבודת ה' יתברך, ולהזכיר לנו במזוזות ביתנו ידיעת ה' יתברך בכל דרכנו ומעללינו, כותבים על עורות שעיבדו אותם עם צואתן של העזין שבחיות הוא הכלב. ועלה בלבי שב'נברכה' רומזים הכלבים ש'לפני ה'" יש בהם נ"ב - רפה, ומבקשים שלא לדונם לפי מראה עזות פניהם.

נהוג לומר זה בסיום אמירת 'פרק שירה', והוא חלק מ'פרק שירה':

רְבִי יִשְׁעִיָּה תִּלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינְא בֶּן דּוֹסָא הִתְעַנָּה חֲמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים [ויש גירסא שמונה ושמונים] תְּעַנְוִית, אָמַר פְּלָבִים שְׁפָתוֹב בְּהֶם (ישעיה נו,יא) 'וְהַכְּלָבִים עֲזֵי נֶפֶשׁ לֹא יִדְעוּ שְׁבָעָה' יִזְכּוּ לִוְמַר שִׁירָה זו

עח ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם

'באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יהוה עשנו'. נענה לו מלאך מן השמים ואמר לו, ישעיה עד מתי אתה מתענה על זה הדבר, שבועה היא מלפני המקום ברוך הוא מיום שגלה סודו לחבוק הנביא לא גלה דבר זה לשום בריה בעולם. אלא בשביל שתלמידו של אדם גדול אתה, שלחוני מן השמים לזדקק אליך. ואמר [פי' המלאך], כלבים כתיב בהם (שמות יא, ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ פלב לשונו, ולא עוד אלא שזכו לעבד עורות מצואתם שכותבים בהן תפילין ומזוזות וספר תורה, על כן זכו לומר שירה. ומה ששאלת, חזור לאחוריך ואל תוסיף בדבר הזה עוד, כמו שכתוב [נ"א שכן כתוב] (משלי כא, כג) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו.

ואומרים גם את זה בגמר פרק שירה:

ברוך יהוה לעולם, אמן ואמן: ברוך יהוה מציון שכן ירושלים, הללויה:

ברוך יהוה אלהים אלהי ישראל, עשה נפלאות לבדו:

וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו

את כל הארץ, אמן ואמן:

זה המדרש על תעניות ושאלות של רבי ישעיה, נמצא בילקוט שמעוני בפר' בא סי' קפ"ז, ברם בתורה שלמה בפר' בא אות ל"ה, ציין שבכתב יד אוקספורד של ילקוט שמעוני נרשם על הגליון שהמקור הוא ב'פרק שירה', ואם כן ראוי וכך נהוג לומר גם את זה. ואם הגרסא האמיתית היא שמונים וחמש תעניות, אולי נתכוון במספר זה העולה פ"ה - כיון שעל הפ"ה של הכלב היתה תלונתו, (ישעיה בגימטריא יש פה). והרב המב"ט ז"ל שגרסתו פ"ח תעניות, כתב טעם למספר זה.

וראה בס' שפתי כהן (מתלמיד מהר"ח כהן ז"ל מדמשק) בפר' בא עה"פ (שמות יא, ו) והיתה צעקה גדולה וגו', שהביא לשון המדרש הזה וביארו, ועל מה שכתוב 'ולא עוד אלא שזכו לעבד עורות מצואתן לכתוב בהן ספר תורה תפילין ומזוזות', כתב השפתי כהן ז"ל, ואפשר שלזה מעבדים עורות ספר תורה בצואתם, שכמו שהם הראו הנס שעשה הקב"ה, כן ספר תורה שמספרים נסיו ונפלאותיו ומראים כתיבתו לעם, יהיה עיבוד עורותיו בצואתם. ועוד טעם לזה, לפי שהוציא הקב"ה את ישראל על מנת לקבל את התורה, מי היה סיבה למהר יציאתם לקבל את התורה, הכלבים, ועל כן היה עבודת העורות שכותבים בהם את התורה, נעשית בצואתם. והוסיף השפתי כהן דבזה תבין מה שאמרו חז"ל (שבת דף קנה, ב) על הפסוק (משלי כט, ז) יודע צדיק דין דלים, יודע צדיקו של עולם שהכלב מזונותיו

ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם עט

מעטים, לכך שוהא אכילתו במעיו שלשה ימים. ומלבד הטעם הזה, יש טעם אחר למה שוהא אכילת הכלב במעיו שלשה ימים, והוא כדי שיתעפש בגופו, וכשיצא לא יהיה לו כל כך עיפוש, כדי לעבד בו העורות עכ"ל ס' שפתי כהן עיין שם עוד.

ובדחילו ורחימו אומר אני הקטן במה שנתקשו המפרשים בביאור סיום דברי המלאך שהזהירו "ולענין שאלה ששאלת חזור לאחוריק, כמו שכתוב [נ"א שכן כתוב] (משלי כא, כג) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו" עד כאן, אולי רמז לו ב'חזור לאחוריק' שבעזות של הכלבים יש נפשות בני אדם שהיו עזי פנים בחייהם והם המגולגלים בכלב, והם הצווחים בפי הכלבים, וכמו שכתב בס' 'קב הישר' (פרק ל"ד) שמי שהוא עז פנים ביותר, מתגלגל בכלב, ושנרמז זאת בכתוב (ישעיה נו, יא) והכלבים עזי נפש. וגם על כל בעלי לשון הרע, כתבו בספרים הקדושים שמתגלגל הוא בכלב, ושזה נרמז בדברי הגמרא (פסחים דף קיח, א) אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה, כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכו', ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר (שמות כב, ל) לכלב תשליכון אותו, וכמו שרמז החיד"א ז"ל בס' 'דבש לפי מערכת לשון' (אות ה').

וענין הסוד הנגלה לחבקוק הנביא, ציינו לילקוט שמעוני לס' חבקוק (סי' תקס"ב).

תם ונשלם 'שבח' לאל בורא עולם

ביום ט"ו מנחם אב תשס"ט

סדר תפלת הדרך

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שְׁתּוֹלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַצְעִידֵנוּ לְשָׁלוֹם, וְתַדְרִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם, וְתַסְמְכֵנוּ לְשָׁלוֹם, וְתַגִּיעֵנוּ לְמַחֲוֹז חִפְצֵנוּ לְחַיִּים וְלְשִׂמְחָה וְלְשָׁלוֹם, (אם דעתו לחזור באותו יום אומר וְתַחַזְרֵנִי לְשָׁלוֹם) וְתַצִּילֵנוּ מִכָּף כָּל-אוֹיֵב וְאוֹרֵב וְלִסְטִים וְחַיּוֹת רָעוֹת בְּדֶרֶךְ, וּמִכָּל-מִינֵי פְרַעֲנִיּוֹת הַמְתַּרְגְּשׁוֹת וּבְאוֹת לְעוֹלָם. וְתִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵינוּ, וְתַתְּנֵנוּ לַחַן וְלַחֲסֵד וְלִרְחֻמִּים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל-רוֹאֵינוּ, וְתַגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים וְתִשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ, כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תַּפְּלָה וְתַחֲנוּן אַתָּה, בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹמֵעַ תַּפְּלָה:

וַיַּעֲקֹב הַלֵּךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאָכֵי אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם (ר"ת רפאל אוריאל מיכאל) מַחְנֵה אֱלֹהִים (גבריאל) זָה, וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחְנֵים: כִּי מַלְאָכָיו יִצְוֶה לָךְ לְשִׁמְרָךְ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: יְהוָה יִשְׁמַר צְאֹתְךָ וּבּוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: יְבָרְכֶךָ יְהוָה וַיִּשְׁמְרֶךָ: יֵאָר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחַנְךָ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׁם לָךְ שָׁלוֹם:

ברכת פרק שירה - פרק שישי אברהם

לזכרון עולם בבית ה' ולעילוי נשמת

דודי איש נקי כפיים, למד תורה ועסק בצדקה

הר"ר ישכר דוב בהרה"ח יצחק שאול ז"ל אלבירט

נפטר בערב שבת כ"ז כסליו תדש"ם אחר הכנת נרות שבת וחנוכה,
ורצונו ללמוד לשנה אחרת בכולל בעלי בתים, נתקיים בישיבה של מעלה.

ולעילוי נשמת זוגתו

מרת בלומה ע"ה בת ש"ב הרה"ח תמים באהבת ישראל שלמה אלבירט ז"ל
בעל מכולת הרבה שנים בחיפה, ובאחרית ימיו בבני ברק עם זו' הצ' יוכבד ע"ה

נפטרה ביום כ"ב תמוז תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

.....

לעילוי נשמת זוגתי הצדקנית מרת דבורה אלברט ע"ה

בת הרה"ח יהודה אריה לייב ז"ל זיידמן

ואמה אסתר פעריל ע"ה בת הרה"ח חנוך בהרה"צ שלמה אלטר זצ"ל

נכדת רבה"ק החידושי הר"ם והתפארת שלמה מראדומסק זצ"ל

שהיתה הספרנית בסמינר בית יעקב בירושלים ובתיכון 'אבות' באשדוד

נפטרה ביום ה' אדר תשס"ה, ת.נ.צ.ב.ה.

.....

לעילוי נשמת האשה הצדקנית אם הבנים שמחה

מרת איטא מלכה ע"ה זיגלמן

בת הרה"ח יוסף אברהם שליט"א חריטון

נפטרה ביום כ"ח שבט תשס"ט

בשם טוב עולה על גביה

ועל גבי יבדלחט"א כל בניה

מתפארת שכונתנו הי"ו

לחיבורי זה התעוררתי גם משירת הקדיש שלהם, ועוד

ת.נ.צ.ב.ה.

.....